

Univerzita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Katedra sociologie

PRAHA OČIMA SVÝCH OBYVATEL

Diplomová práce

Autor: Berenika Kučerová
Vedoucí práce: PhDr. Jana Duffková, CSc.

2007

Prohlašuji na svou čest, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

Berenika Kučerová
V Praze, dne 15. 4. 2007

Ráda bych poděkovala PhDr. Janě Duffkové, CSc. za její vstřícnost, cenné připomínky a podporu při vedení této práce, a doc. PhDr. Jiřímu Buriánkovi, CSc. za přínosné rady k výzkumu.

Také velice děkuji Mikulášovi, Kryštofovi a Hance.

OBSAH

Úvod.....	6
1. Otevření tématu – východiska a definice	8
1.1 Sociologické vymezení města a sociologie města	9
1.2 Vzájemný vztah působení společnosti a prostředí	10
1.3 Historický exkurz do pojetí vztahu společnosti a prostředí v sociálních vědách.....	11
1.4 Sociologie architektury	14
1.5 Příspěvek geografie k výzkumu měst	18
1.6 Psychologie životního prostředí.....	20
1.7 Architektura, urbanismus a regionální rozvoj.....	23
2. Image města: kolektivní představy o vizuální struktuře (K. Lynch).....	26
2.1 Image města	26
2.2 Imageability neboli čitelnost města	27
2.3 Závěry z terénu	29
2.4 Struktura města	30
2.5 Významné prvky sociální povahy.....	32
2.6 Mentální mapa starého a nového Mostu	34
3. Genius loci a existenciální dimenze města (Ch. Norberg-Schulz)	37
3.1 Teoretická východiska	37
3.2 Místo	38
3.3 Místa přírodní a umělá	39
3.4 Genius loci města.....	40
3.5 Struktura umělého místa	41
3.6 Charakter místa a čas	42
3.7 Genius loci Prahy.....	43
3.8 Význam sociálního života města	46
4. Empirický výzkum: Praha očima svých obyvatel	48
4.1 Úvod.....	48
4.1.1 Výzkumná otázka, specifikace cílové skupiny a předmětu výzkumu	48
4.1.2 Teoretická východiska.....	48
4.2 Metody	52
4.2.1 Konstrukce vzorku.....	52
4.2.2 Metoda sběru dat a průběh rozhovorů	54
4.2.3 Techniky analýzy.....	56
4.3 Výsledky analýzy.....	57
4.3.1 Mapa Prahy v hlavách jejích obyvatel.....	57
4.3.2 Milá a nevlídná místa Prahy	63
4.3.3 Identifikace s městem.....	72
4.3.4 Pražané a turisté.....	74
4.4 Shrnutí.....	78
Závěr	82
Bibliografie	84
Seznam tabulek a obrázků.....	88
Seznam příloh.....	88
Přílohy	89

ANOTACE

Kučerová, Berenika: *Praha očima svých obyvatel*, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, 2007

Práce o vztahu Pražanů ke svému městu se opírá o analýzu polostrukturovaných rozhovorů a rozbor mentálních map centra Prahy. Jejím cílem je popsat, jak každodenní uživatelé vidí a hodnotí nejstarší část města, a které faktory intervenují při utváření vztahu k městskému hmotnému prostředí. Význam městských struktur rozebírá perspektivou konceptu obrazu (image) města podle K. Lynche. Dnešní podobu Prahy zásadně určuje fenomén turismu. V práci také proto zkoumám, jakým způsobem turistický ruch ovlivňuje prostorové chování místních obyvatel. Názorová část výzkumu se zaměřuje na míru spokojenosti Pražanů s životem v centru a klade si otázku, jak ji zvýšit.

Kučerová, Berenika: *Prague through the Eyes of Its Residents*, Diploma thesis. Charles University in Prague, 2007

The study investigates the attitudes and feelings of Prague's residents toward the metropolis. The research is based on analyses of semi-structured interviews and cognitive maps of the Prague centre. It examines how the citizens perceive and evaluate the oldest part of the city, and seeks to find the factors that influence the formation of the citizens' attitudes toward the material urban environment. The significance of the urban structure is explored from the perspective of K. Lynch's concept of the image of the city. The current appearance of Prague is largely shaped by tourism. Hence, the study examines how the tourism influence the spatial behaviour of the local residents. The opinion-oriented part of the work focuses on the level of residents' satisfaction with the life in the city centre, and poses a question as to how to increase it.

ÚVOD

Město je sociální organismus charakteristický specifickým městským způsobem života na straně jedné a naopak vysokou heterogenitou individuí s rozličnými životními styly. Velkoměsto láká svou různorodostí, pracovními příležitostmi a napojením na globální společnost. Výsledkem je dynamický prostor, který se v dnešní době po socioekonomické stránce proměňuje neuvěřitelně rychle.

Socioekonomické změny kontrastují s trvalými strukturami města – architekturou a krajinnými fenomény. Město je životním prostředím, kde mnozí lidé prožívají dětství, budují si celoživotní sociální kontakty a zakládají rodinu, vychovávají děti... Nutně je město součástí jejich života – kulisou jejich prožitků a zázemím postojů a hodnot. Tak jako se člověk považuje za příslušníka národa, obvykle se obyvatel města identifikuje také se svým urbánním prostředím a reflektuje změny, ke kterým v „jeho městě“ dochází. Zvláštní význam má pro obyvatele historické centrum, které jakoby bylo srdcem města.

Téma jsem si vybrala z osobních důvodů. Od narození žiji Praze, stejně jako moji rodiče i prarodiče. Jsme typická městská rodina a bez možnosti trávit prázdniny na venkově. V Praze jsem vyrůstala na sídlišti, a tak pro mě byla dlouhou dobu návštěva v centru města něčím exotickým a velice pozoruhodným. V pozdějším věku jsem si historickou Prahu zamilovala, velice ráda jsem se v ní procházela a četla pragenzie. Za mého života se město zásadně proměňovalo a také můj vztah k němu se změnil. Už není tak nadšený a zaujatý jako dřív a poměrně ráda Prahu opouštím. Často jsem přemýšlela, jak se u obyvatel města mění vztah k Praze s životním cyklem, a také, jaký vliv na to má rychlá změna, kterou Praha prodělala v průběhu 90. let. Výsledkem mých úvah je tato práce.

Předmětem empirické části mé diplomové práce je vztah Pražanů k městu. Vztahem rozumím to, jak Praha na občany působí, neboli jaké postoje a hodnocení k ní Pražané zauímají. Každý, kdo s městem přijde do styku, si o něm vytvoří vlastní obraz v podobě hodnot a charakteristik, které jsou odrazem města samotného. Můj přístup k tématu je nutně psychologizující, protože podoba vztahu vychází z osobních dispozic a zkušeností.

Více než individuální pohled na Prahu mě však bude zajímat obecný image města – to, co je společné pro jednotlivé mentální představy Pražanů. Podle některých teorií vizuální podoba města do jisté míry určuje, jak se v něm lidé cítí. Navíc postoje k městu bývají sociálně podmíněné: člověk žije ve společnosti a komunitě, jež má svá témata

a priority, které člověk reflektuje. Individuální představy o prostředí jsou tak částečně kolektivní reprezentací.

Výzkum má najít odpovědi na následující otázku: Jaký vztah mají Pražané k historickému středu města a jakou roli hraje vývoj města při utváření tohoto vztahu? Zadání se rozpadá na dvě základní témata. Prvním je zkoumání urbánní identity Pražanů. S tím souvisí otázky: Co je důležité při budování vztahu k městu? Na základě čeho se Pražané s městem identifikují? S pevným vztahem k městu je spojena skutečnost, že obyvatelé berou proměny města za své. Často se s nimi jednoduše nesmiřují, ale zaujímají k nim osobní, zaujatá a vyhraněná stanoviska. Mým zájmem je proto též hlouběji prozkoumat názory a postoje Pražanů k aktuálním změnám ve vnitřním městě a také k proměnám, které souvisí se změnou ekonomických podmínek po roce 1989. Malebnost Prahy si snadno získává sympatie jak místních obyvatel, tak návštěvníků a někdy si mohou zájmy těchto skupin protirečit. Zajímá mě proto také, jak se Pražané vyrovnávají s turistickým ruchem v Praze.

Výzkum obsahuje dimenzi zjišťování spokojenosti obyvatel města v podobě, která by měla zajímat samosprávu města. Participace občanů na proměnách a plánování měst je jedním z principů moderního fungování veřejné správy. Sociologická šetření představují jednu z možností komunikace zastupitelů s veřejností. V tomto smyslu je cílem mého výzkumu zjistit, co považují Pražané za hlavní problémy města a jak by se podle nich mělo město v budoucnu žádoucím způsobem vyvíjet.

V úvodní teoretické části práce se zaměřuji na interdisciplinární pojetí města. Urbánní prostředí dnes není jen předmětem studia sociologie města, ale zabývá se jím také sociální geografie, environmentální psychologie a urbanismus. Perspektivy jmenovaných vědních oborů se často prolínají, zdůrazňují podobná témata, a proto na výzkumech pracují týmy složené z odborníků z různých stran. Tento přístup je charakteristický pro pluralitní koncepcie města, které ho chápou jako „spojení komunity s prostorem, prostředím a s globální společností.“¹

Kapitoly 2 a 3 představují dvě různé koncepcie města. Kevin Lynch je klasikem zkoumání obrazu města a autorem podrobné metodiky jeho analýzy. Ve své badatelské činnosti byl Lynch veden snahou poskytnout návody, jak stavět města tak, aby se v nich příjemně žilo. Christian Norberg-Schulz přistupuje k městu pohledem fenomenologie. Jeho teorie místa je zcela originální, má sociální aspekt a navíc ji interpretuje mj. na příkladu

---

¹ Cit. podle Musil 2003, s. 161

Prahy. Proto jsem se rozhodla ji do své práce zařadit, ač na první pohled s tématem nesouvisí. V empirické části práce chci porovnat významné rysy Prahy, tak jak je vidí její obyvatelé, s městem se silným *image*, jak ho definoval K. Lynch, a s *geniem loci* Prahy podle Norberga-Schulze.

1. OTEVŘENÍ TÉMATU – VÝCHODISKA A DEFINICE

Definovat město je poměrně složitý úkol, protože města jsou zároveň jevem společenským, geografickým, hospodářským, právním, architektonickým, kulturním aj.

Nejčastěji se výklad města drží dvou hledisek: sociologického a geografického. Sociologie na městě zdůrazňuje sociální složku: jde o seskupení lidí, kteří společně sdílejí

určitý specifický prostor. Geografové město pojmají jako výsek z krajinné sféry, který se liší od venkovského prostředí především strukturou. Zajímá je zejména hmotná a morfologická stránka města, která je výsledkem lidského působení na přírodní prostředí. Oba pohledy obsahují vzájemný vliv lidí a prostředí. Působením fyzického prostředí na člověka se zabývá psychologie životního prostředí. Plánování měst je úkolem urbanismu.

1.1 Sociologické vymezení města a sociologie města

Podle sociologa Jiřího Musila je město „složitým sociálním systémem vyznačujícím se rozvinutou dělbu práce a velkou hustotou obyvatelstva, které je sociálně velmi různorodé, nezabývá se zemědělstvím a vytvořilo si soustavu interakcí, charakterizovanou distancí v meziosobních vztazích, partikulárností sociálních rolí a nepřímými způsoby sociální kontroly.“ (Musil 1967, s. 16)

Podle Maxe Webera je základním znakem města trh. V ekonomickém smyslu jde o město tehdy, když místní obyvatelstvo uspokojuje na trhu podstatnou část svých běžných potřeb. (podle Musil 1967, s. 12) Připomeňme, že pro Webera město představuje důležitý objekt analýzy v rámci přechodu společnosti ke kapitalismu.

Ze sociologických definic je patrné, že základním specifikem města je způsob života jeho obyvatel. Odlišnost od života na venkově se odvinula od způsobu obživy. Později se projeví další stránky psychologické povahy. Je jednoznačné, že pobyt ve městě člověka mění. Děje se tak vlivem mnoha faktorů, jmenujme některé z nich: velká koncentrace a hustota obyvatelstva, vysoký stupeň dělby práce a převaha člověkem přetvořeného prostředí. Na městský způsob života se zaostřuje jedna z nejcitovanějších definic města od představitele chicagské školy R. E. Parka: „Město je něčím více než seskupením jednotlivých a sociálních zařízení – ulic, budov, [...]; je také něčím více než pouhou soustavou institucí a administrativních zařízení, jako jsou soudy, nemocnice, [...] Město je spíš stav myslí, souhrn zvyků a tradic a organizovaných názorů a pocitů, které se pojí k těmto zvykům a předávají se touto tradicí. Jinými slovy, město není pouze fyzickým mechanismem a umělou konstrukcí. Je obsaženo v životních procesech lidí, ze kterých se skládá, je produktem lidské povahy.“ (Park 1925 cit. v Musil 1967, s. 14) V sociálně psychologickém přístupu pokračoval Louis Wirth. Wirth stejně jako Park zdůrazňuje, že život ve městě se kvalitativně odlišuje od života na venkově. Město mění lidské chování a

transformuje mezilidské vztahy. Wirth v této souvislosti razí termín urbanismus, který je v jeho pojetí specifickou formou života ve městě.

Komplexní sociologická definice rozlišuje čtyři stránky města, a to hmotnou a morfologickou; funkční a institucionální, sociální a nakonec sémiotickou. (Velký sociologický slovník 1996, s. 609) Podle toho, které z témat se v sociologické perspektivě dostává do popředí, mluvíme o jednotlivých subdisciplínách sociologie města. Po hmotné a morfologické stránce se ve městě zkoumá prostorové uspořádání objektů a lidí, měří se materiálové toky a pohyby osob, analyzuje se vnitřní diference města a vztahy měst mezi sebou aj. Pokud se sociologie města zaměřuje důkladněji na tuto stránku, má velmi blízko ke geografii města. Funkční a institucionální stránka zahrnuje hospodářské aktivity a administrativní funkce. V rámci sociologie města se tomuto aspektu věnuje sociologie bydlení. Studium města po sociální stránce se zaměřuje zejména na formy sociálního chování a životní styl obyvatel měst. V nedávné době se začalo více mluvit o městě jako soustavě znaků a významů. Sémiotickými zprostředkovateli jsou ve městě především umělecké artefakty, z nichž nejdůležitější je architektura. Tímto pohledem se zabývá sociologie architektury.

1.2 Vzájemný vztah působení společnosti a prostředí

Prostranství, ve kterém člověk žije, nazýváme životním prostředím. Termín životní prostředí se vžil v souvislosti s ekologií a environmentalismem, avšak původní význam je mnohem širší. Životní prostředí člověka je „souhrn všech biotických a abiotických jevů a procesů, které obklopují konkrétního jedince, populaci, společnost [...], mnohostranně na něj působí a ovlivňují jeho životní funkce.“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 870) Prostředí nemůžeme vymezit bez objektu, ke kterému se vztahuje, protože je do jisté míry spoluvytvářeno právě tímto objektem. Životní prostředí člověka členíme na přírodní a umělé, tj. přetvořené člověkem. Z umělého prostředí se vyděluje prostředí sociální, které zahrnuje všechny společenské aspekty životního prostředí.

S jiným členěním prostředí přišla sociální ekologie a environmentální psychologie. Rozlišuje tři vzájemně propojené kategorie prostředí: fenomenální prostředí, osobní prostředí a kontextuální prostředí. (Musil 1986, s. 15) Fenomenální, tj. předmětové prostředí tvoří všechny vnější podmínky a vlivy, které působí na chování člověka nebo skupiny. Lze ho rozčlenit na lidské prostředí a prostředí fyzikálně biologické. Lidé jsou v této souvislosti chápány jako *věci*, například jako vzájemně cizí lidé na ulici, nikoli ve

smyslu sociologickém nebo psychologickém. V rámci fyzikálně biologického prostředí má svou specifickou úlohu prostředí, které je člověkem vytvářené, například výstavbou. V městě převažuje právě tento typ hmotného prostředí, tedy architektura. Osobní prostředí je vnitřním světem jedince a tento svět je vystaven z velké části na individuální zkušenosti. Naproti tomu kontextuální prostředí zahrnuje zprostředkovanou cizí zkušenost.

Sociální prostor představuje další kategorii, se kterou sociologie pracuje. Na rozdíl od prostředí se prostor chápe výhradně jako hmotné okolí. Sociální prostor pak označuje část fyzického prostoru, která je společností osvojena, tj. obývána, využívána a poznávána.² (Velký sociologický slovník 1996, s. 868)

Umělé prostředí a sociální prostor jsou kategorie určované společností. Společnost umělé prostředí přetváří v souladu se svými hodnotami, přizpůsobuje ho svým aktuálním potřebám. Karel Honzík v této souvislosti mluví o sociální grafologii architektury: „Sociální grafologie mohla by postupovat od tvaru ke tvaru a v každém by našla působení sociálních sil, které se vedle sil fyzikálních (klimatických, technologických, provozních a mechanických) projeví jako slohotvorné“ (Honzík 1946, s. 121). Obdobně smýšlel Karel Teige: „Architektonické dílo, dům, město není jen technickou věcí, strojem. Struktura architektonického díla, stavební forma a půdorysné řešení jsou v přímé závislosti na stávající společnosti, jejím způsobu života a její ideologii.“ (Teige 1932, s. 35) Umělé prostředí je tedy produktem společnosti a má symbolický význam, protože odráží kulturní hodnoty té které epochy.

Chování jedince v jakékoli sociální situaci je podmíněno čtyřmi faktory: individuálními rysy jedince, společenskými a kulturními podmínkami, skupinovými vztahy specifickými pro jednotlivé sociální situace a hmotným prostředím, ve kterém se situace odehrávají (Musil 1986). Prostředí, jak přírodní, tak umělé tedy ovlivňuje lidské chování. Působení člověka a prostředí je obousměrným vztahem. „Na jedné straně lidé prostředí vytvářejí na základě svých záměrů, představ a zkušeností a v souladu se společenským a kulturním kontextem, na druhé straně předmětové prostředí, včetně architektury na ně působí a formuje jejich subjektivní stavy i jednání a činnosti“ (Musil 1986, s. 17).

1.3 Historický exkurz do pojetí vztahu společnosti a prostředí v sociálních vědách

---

² V sociologii lze však najít i jiné chápání sociálního prostoru, a to u Sorokina a jeho pokračovatelů.

Ve vyhraněné formě vztah prostředí – společnost analyzovaly představitelé geografického determinismu (Ch. L. Montesquieu, H. T. Buckley aj.), kteří klíčový vliv přisuzovali přírodnímu prostředí. Jemnější formu geografického determinismu zastával J. G. Herder, který zavádí do svých úvah pojem *klimatu*. Klima postihuje jak přírodní, tak člověkem přetvořené prostředí. Lidský život označuje jako *klimatický* v tom smyslu, že „klima člověka k ničemu nenuť, ale spíše ovlivňuje jeho sklony a zaměření“ (Herder cit. v Norberg-Schulz 1994, s. 168). Vzájemný vztah společnosti a prostředí si uvědomoval A. Toynbee, když interpretoval vztah mezi společností a fyzickým prostředím jako vztah „výzva a odpověď“ (Toynbee cit. v Norberg-Schulz 1994, s. 168).

Jedním z prvních autorů, kteří nechápali prostředí pouze v přírodním smyslu, byl Émile Durkheim. Ve svém díle se zabýval sociálním prostorem, který považoval za kolektivní představu závislou na sociální skupině a kultuře (Velký sociologický slovník 1996, s. 868). Vztah životního prostředí a společnosti byl základem „human ecology“ chicagské školy, která se inspirovala ekologickým přístupem v přírodních vědách. V centru její pozornosti stály mechanismy, jakými se sociální celek přizpůsobuje podmínkám prostředí. Prostor představuje rámec, ale nikoli mantinely, protože společnost jako nejvyšší stupeň ekologického společenství má obrovskou schopnost adaptace a seberegulace. (Keller 1997)

V české sociologii se rolí přírodního prostředí v životě společnosti zabýval už T. G. Masaryk, jak připomíná Miloslav Petrušek ve Velkém sociologickém slovníku (s. 868). Samostatně se tématu věnoval Emanuel Chalupný. Sociální statiku (sociální řád) vykládá na základě působení tzv. činitelů, kteří představují rozhodující skupinu sociologických jevů. Činitelé se dělí dvojím způsobem: za prvé se rozlišují činitelé přírodní a kulturní a za druhé je lze rozdělit podle povahy na vnitřní (mající původ v člověku samém) a vnější. Zkřížením těchto kategorií dostaneme čtyři druhy činitelů. Přírodními činiteli vnější povahy se zabývá nauka o přírodním prostředí, neboli mesologická sociologie. (Chalupný 1948, s. 71. Kulturní prostředí definují kulturní činitelé vnější povahy. Z této kategorie se vymezuje město jakožto prostředí specifické „spolužitím“ a „nahromaděním“ kulturních výtvorů. (Chalupný 1948) Chalupný sociologii vymezuje jako „vědu o civilizaci“. „Sociologie se neobírá jevy ryze přírodními (hmotnými), ani ryze duševními, nýbrž jevy civilizace, složené ze žvlů hmotných i duševních. (Chalupný 1916, s. 18) Hmotné prostředí a duchovní jevy v něm se odehrávající představují u Chalupného spojené nádoby.

Teoretickými úvahami o vztahu společnosti a prostředí se zabývala také česká architektonická avantgarda v čele s architektem Karlem Honzíkem. Jeho myšlenky shrnuje

soubor statí nazvaný *Tvorba životního slohu*, kde se zabývá architekturou a urbanismem ze sociologické perspektivy. Honzík, ač měl technické vzdělání, si dobře uvědomoval, jak úzce souvisí užitková tvorba se sociálními procesy, a to nebylo v jeho době zcela obvyklé. Výrazem jeho přesvědčení je jeho pojem životní sloh, který označuje „vyšší, především na etice a estetice založené formy integrace a ztvárnění výroby hmotného prostředí (dobově též „věcného prostředí“), prostorových i mezilidských vztahů a duševní produkce.“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 999)

Honzíkova východiska i cíle jsou praktické. Analyzuje současné město, zejména Prahu, která je podle něj v krizi, a konkrétně navrhuje, jak ji učinit obyvatelnější. „Obývatelností nějakého prostoru, ať přírodního nebo uměle vytvořeného, vyjadřujeme souhrn podmínek, které způsobují, že tento prostor je příhodný k obývání.“ (Honzík 1944, s. 113) Jeho pohled na město je celostní, přikládá velký význam psychickému působení města a za prioritu považuje vtisknout městu lidské měřítko. V centru jeho pozornosti stojí veřejná prostranství, která považuje ve své době za pohlčená dopravou. „Vše se podřizuje duchu dopravy a člověk sám se stává dopravním mechanismem, který spěchá v usměrněném proudu. Ostatní složky jeho bytosti mizí, jeho radosti a tužby opadávají, neboť ulice uznává a trpí jen člověka dopravujícího se.“ (Honzík 1944, s. 95)

Mluvíme-li o vztahu člověka a prostředí, musíme se zastavit u již zmíněného pojmu mesologie. T. G. Masaryk ho zmiňuje ve stati *Pokus o konkrétní logiku* (Třídění a soustava věd) z roku 1897: „Sociolog, aby poznal, do jaké míry závisí duchovní organizace a vývoj společnosti na působení vnějšího světa, musí nejenom studovat vliv přírody na tělo, nýbrž také na ducha. Proto se takzvaná sociální mesologie, věda o působení přírody a prostředí vůbec na společnost, pokládá za zvláštní část sociologie.“ (Masarykův ústav AV ČR, Masaryk 1897, <http://www.mua.cas.cz/msu/fulltext/logika01.html>, online 5.3.2007) Pojem mesologie vytvořil a prosazoval koncem 19. století belgický sociolog Guillaume De Greef. Stejně jako Masaryk chápal mesologii i Karel Honzík, když píše: „pojem obývatelnosti je vlastně pojmem mesologickým, jestliže G. Greefem ražený termín „mesologie“ značí nauku o vztahu člověka k prostředí.“ (Honzík 1944, s. 114)

Dnes se interakcí mezi prostředím a společností zabývá především vědní disciplína zvaná sociologie architektury, které je věnována následující kapitola.

Pro úplnost musím zmínit, že prostorovým chováním člověka, jeho biologickou podmíněností se zabývá sociobiologie. Sociobiologové zkoumají, jak se lidé orientují v prostoru, jakým způsobem se ho „zmocňují“ a jak to vše souvisí s evolucí lidského druhu. Východiskem sociobiologie je předpoklad existence typické lidské přirozenosti,

kteřá determinuje povahu dnešního člověka i charakter společnosti. Příroda člověka „naprogramovala“ a kultura je odrazem lidské přirozenosti.

Některé dnešní schopnosti člověka jsou podle sociobiologů dány dávnou zkušeností z prehistorie. Tak jsou vysvětlovány i rozdílné dispozice žen a mužů k různým dovednostem. Je faktem, že muži se snadněji orientují v mapách a ženy se častěji ztratí. Ženy se však zase velmi dobře orientují „v konverzaci při kávě“ – dovedou citlivě rozpoznat povahy a nálady a obecně je jejich komunikace otevřenější než v případě mužů. Pokud se přece jen v neznámém prostředí muž ztratí, snaží se pomoci si sám a nepřiznat si tak své „selhání“. Zatímco ztracená žena se necítí nijak ponížená, a když se zeptá, je to pro ni třeba navíc záminka „si pokecat“. (Ridley podle Černoušek, 2002)

Ridley vysvětluje zmíněné dispozice jako dědictví z doby, kdy bylo posláním muže shánět potravu – vystopovat zvěř, zatímco žena hlídala „rodinný krb“, popřípadě se vydala na známá místa pro bobule. (Ridley 1993)

1.4 Sociologie architektury

Předmětem sociologie architektury je hmotné prostředí „vytvářené člověkem a interpretací takto úzeji vymezeného prostředí.“ (Musil 1986, s. 14) Architektura je zjevně vymezena velmi široce – lze pod ni zahrnout celé zastavěné umělé prostředí, tedy zjednodušeně město. Interpretace prostředí je podmíněna sociálně, stejně jako hmotné prostředí samo o sobě. Lidé nejsou součástí architektury, nýbrž jsou jejími tvůrci. Lidský prvek je v architektuře všudypřítomný. Pod architekturu můžeme zahrnout budovy, komunikace, náměstí, parky, funkční využití míst, městské zvuky i pachy aj. Pro Norberga-Schulze je architektura jednoduše „vytváření míst“ (Norberg-Schulz 1994, s. 170), přičemž místo chápe v duchovním smyslu jako prostranství s významem. Podle Honzika je úkolem architektury „tvorba obývatelného prostředí“ (Honzík 1944, s. 114), tedy úprava prostředí do formy odpovídající lidským potřebám, mezi kterými mají výsadní místo potřeby psychické.

Teoretik architektury Pavel Halík nazývá prostranství města *urbanistickou scénou* a, jak říká, spojitost s divadlem zde není náhodná. „Tato scéna byla často budována se záměrem vyvolávat určité reakce a pocity (vznešenost, vážnost, klid, vzrušení lehkost, tíži...). Jakoby se divadelní scéna vymanila ze zajetí uvnitř budovy a rozložila se do širě urbanistického prostoru, náměstí, do ulic, parků, tříd.“ Narozdíl od divadla „je

urbanistická scéna mnohem trvalejší a hlavní roli na ní přejímají „kulisy“, tvořené domy, jejich architekturou, seskupením, významem, dekoracemi a jejich situací v širším urbanistickém poli.“ (Halík, Kratochvíl, Nový 1996, s. 9) Člověk je součástí urbanistické scény, protože ji každodenně využívá. Na jejím pozadí dochází k sociálním interakcím. Fyzické prostředí města je lidským výtvorem, který se historicky vyvíjí v závislosti na společnosti a zároveň se stává prostranstvím, kde se odehrávají sociální procesy.

Z hlediska významu architektury pro člověka je podstatné, že člověk urbanistickou scénou vnímá jako soustavu znaků a interpretuje ji na základě svých znalostí a zkušeností. Architektura je pro něj nositelem významů. Je tedy na místě mluvit o sémiotice města. „Sociologie architektury zkoumá jednak působení znakové struktury jednotlivých objektů, působení jednotlivých objektů a budov jako celku a působení souborů objektů a prostorů mezi nimi na jednání, příp. na vnitřní stavy lidí, jednak zkoumá, jak jsou jednotlivé složky kultury a organizace globálních, národních a místních společností vyjádřeny v estetickém ztvárnění objektů, zejména budov, v uspořádání budov a ve vytváření soukromých a veřejných prostorů.“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 1033)

Četné výzkumy ukázaly, že vnímání prostoru úzce souvisí s chováním v něm. Zkoumání chování v závislosti na prostředí má sociologickou relevanci, protože různí lidé se chovají v daných prostorech podobně. Více o této problematice je uvedeno v kapitole věnované environmentální psychologii.

Bylo řečeno, že do podoby architektury se promítají hodnoty společnosti, technologie, životní styl, sociální zařazení aj. Stavby tak vyjadřují strukturu i funkce společnosti v určité době, ale pak působí zpětně na své uživatele prostřednictvím znakových kódů několik století. Při procházce města se mísí architektura z různých epoch, což vyvolává jedinečnou atmosféru města nazývanou *genius loci*. Mimořádná atmosféra může být pro obyvatele prostředkem identifikace s lokalitou, proto má smysl ji zkoumat v rámci sociologie města také jako jeden z projevů pocitů pospolitosti městského územního společenství. Identifikace s místem je klíčovou kategorií v uvažování Norberga-Schulze. Jen pokud člověk s místem souzní, cítí se být v městě „doma“, a to mu dává jistotu a pocit bezpečí. Naopak vykořeněnost člověka dezorientuje. Kvalitní městské prostředí tedy představuje zázemí pro spokojené obyvatele.

Sociologie architektury je poměrně novou složkou sociologie. V Česku zatím tento obor nemá mnoho příznivců, dílčím způsobem se tématem zabývá Jiří Musil (1986). V zahraničí se tématům sociologie architektury věnují často sociologové za spolupráce

environmentálních psychologů. Za všechny jmenujme D. Cantera spolu se Stringerem (1975). A. D. Kinga (1980). A. Rapaporta (1980), R. Strassolda (1990).

Některé závěry sociologie architektury

Následující část přibližuje závěry, ke kterým dospěla sociologie architektury, tak jak je shrnul Jiří Musil v Sociologii pro urbanisty a architektky (1986). Interakce mezi lidmi a prostředím má důsledky dvojího druhu. Na jedné straně se lidé prostředí určitým způsobem přizpůsobují a na druhé prostředí přetvářejí, aby lépe vyhovovalo jejich požadavkům a potřebám.

Na prvním místě se budu věnovat tomu, jak prostředí, v našem případě město, na člověka působí, a tím ovlivňuje jeho psychický život a jednání. Prostředí je zde tedy zkoumáno jako nezávisle proměnná. R. Gutman v případě městského prostředí rozlišuje dvě dimenze: vlastnosti předmětového prostředí a měřítko (Gutman 1969 cit. v Musil 1986). Měřítko jsou úrovně objektů a prostorů, které člověk vnímá. Nejnižší úrovně jsou jednotlivé místnosti, komplexnost prostorů se zvyšuje až na úroveň měst či regionů.

Každá z následujících osmi vlastností působí na obyvatele. Jde o prostorovou organizaci; dopravní systémy a komunikační prostory (sem patří také veřejná prostranství); informačně komunikační systémy; mikroklimatické, světelné a akustické podmínky; vzhledové vlastnosti; vybavenost bytů, objektů, území; symbolické vlastnosti. Pro shrnutí všech zmíněných vlastností se zdůrazněním toho, že město působí komplexně a celostně, lze užít pojmu architektonické vlastnosti. „Tyto vlastnosti jsou komplexním jevem celostní povahy, který je něčím více než součtem účelových, vizuálních nebo symbolických kvalit.“ (Musil 1986, s. 21)

Nyní se vrátím k některým citovaným vlastnostem hmotného prostředí. Pod pojmem prostorová organizace se chápe vzájemné rozmístění budov, parků, komunikací a prvků občanské vybavenosti. Způsob rozmístění společně se vzhledovými vlastnostmi a dalšími vlastnostmi (např. akustickými) mají vliv na intenzitu sociálních kontaktů v místě. V rezidenční čtvrti se může dobře stát společenským centrem veřejné prostranství, třeba dětské hřiště. Sociálním významem hřišť se zabýval již R. E. Park ve stati *Juvenile delinquency*: „[...] hřiště by mělo být něčím více než místem oddechu a bezpečných her. Mělo by být místem, kde děti vytvářejí trvalá přátelství“³ (Park, Burgess, McKenzie 1925, s. 111).

---

³ Překlad autorka

Informačně komunikační systémy zahrnují nejen televizi, Internet, telefon aj., ale i takové prvky jako výkladní skříně, úřední desky, plakátovací plochy nebo posprejované podchody či popsané dveře na toaletách. Informační funkce města je obrovská a její sociologický a psychologický vliv nesporný, ač se touto oblastí zabývá poměrně málo výzkumů (Musil 1986, s. 19). Na informační význam města upozorňuje K. Lynch, který v této souvislosti mluví o městu jako „zařízení na učení“ (Lynch cit. v Musil 1986, s. 19).

Dopravní systémy a rozlišení komunikací velmi ovlivňují dojem z města i prostorové chování. Magistrála vedoucí centrem města může působit jako mentální překážka, a tak usměrňovat trasy chodců. Naopak možnost hezké pěší procházky po nábřeží s výhledem může chodce podnítit ke zvolení delší, ale krásnější cesty k cíli. Je také zajímavé, jak se na silnici liší vzorce chování řidičů a chodců. V Praze představují specifickou kategorii cyklisté, protože mnoho z nich vyjadřuje zvoleným dopravním prostředkem životní styl, který je úzce determinovaný hodnotovým systémem. Lze je bez problémů nazvat sociální skupinou, nebo dokonce sociálním hnutím.

Mnohé výzkumy se zabývají působením prostředí chudého na smyslové podněty (tedy prostředím vizuálně nudným), jakým jsou například některá sídliště. Rozmanité a udržované prostředí ve srovnání s prostředím monotónním a zanedbaným člověka jednoznačně stimuluje, u dětí podporuje představivost a tvořivost. Více k tomuto tématu lze najít u Musila (1985).

Symbolické vlastnosti předmětového prostředí lze analyzovat na několika úrovních. Na makroúrovni platí, jak bylo napsáno výše, že architektura je vyjádřením hodnot společnosti své doby. Pro jednotlivce mají významy místa nebo předměty spojené s individuálními prožitky z minulosti. Sociálně psychologické výzkumy potvrdily, že integrace seniorů v domovech důchodců bývá snadnější, pokud jsou senioři obklopeni nábytkem přivezeným z jejich původního domova. „Lze z toho s jistou opatrností odvodit, že význam symbolických vlastností prostředí – ať již je vnímán vědomě nebo nevědomě – má [...] pro jedince hlubší význam, než se běžně připouští. Nejvíce se to týká symbolických vlastností vyjadřujících takové kvality prostředí, jako je „bezpečí“, „srozumitelnost“, „známost“. (Musil 1986, s. 21) Téma symbolů ve městě je rozvedeno v části věnované environmentální psychologii.

Závěrem lze shrnout, že architektonické vlastnosti prostředí vedle mnoha dalších činitelů působí na činnosti a vnitřní stavy lidí a jejich sociální vztahy. „Vliv prostředí je zprostředkován společenským a kulturním významem, který je s jednotlivými prvky

spojován.“ (Musil 1985, s. 22) Prostředí však nedeterminuje vlastní obsahy jednání, ale spíše je jen usměrňuje nebo má vliv na jejich intenzitu.

Společnost má možnost městské prostředí aktivně měnit v souladu se svými prioritami. Městské prostředí je tedy v určité míře závisle proměnnou veličinou v rukou společnosti. Proto má smysl zkoumat sociologickým výzkumem preference obyvatel i to, jak na ně prostředí působí a jak prostředí obyvatelé hodnotí. Jiří Musil uvádí v pořadí požadavky, které lidé na své město kladou: bezpečnost; možnost identifikace s místem; sociální interakce; pocit, že někam patřím; a naopak nepřipoutanost k místu; možnost nevázané seberealizace; proměny a novinky prostředí; možnost soukromí a potřeba orientace. Některé požadavky si vzájemně odporují, což je však dáno faktem, že město je funkčně rozdělené, a je v něm tudíž prostor pro uspokojení různorodých potřeb. Toto je ve městě velkou výhodou a zároveň jeho charakteristickým znakem.

Za předchůdce sociologie architektury v dnešním slova smyslu můžeme považovat Karla Honzíka. V jeho době mimochodem byla sociologie spojována právě s ním. Architektura je v jeho očích nástrojem životního slohu. Honzík (1944) vyjmenovává tyto podmínky, za nichž je město obyvatelné: podmínky sociální, atmosferické, světelné, akustické, provozní, pohledové a psychické.

Sociální podmínky zahrnují jednak možnost zajistit se ve městě existenčně v ekonomickém smyslu, a jednak na jedné straně potřebu začlenění do kolektivního života, a na druhé straně vytvoření míst, která dovolují soukromí. Podmínky atmosferické – dnes bychom řekli environmentální – světelné, provozní a akustické představují základní technické a hygienické požadavky, které zaručují zdravotně nezávadné a bezpečné prostředí. Zajímavé je, že Honzík považuje za jednu z hlavních podmínek obyvatelnosti možnost výhledu („pohledové podmínky“). Psychické podmínky specifikuje jako „zabránění nepříznivých dojmů, které však většinou vyplývají z neuspokojení předchozích podmínek.“ (Honzík 1944, s. 114)

1.5 Příspěvek geografie k výzkumu měst

V rámci geografie je město pojímáno jako prostorový výřez z krajinné vrstvy, ve kterém dominují prvky sociálně-ekonomické sféry, protože původní přírodní sféra území je výrazně pozměněna lidskou činností (Přírodovědecká fakulta UK, Sýkora 1998, http://www.natur.cuni.cz/~sykora/kurzy/gm_text.htm, online 10.3.2007). Přírodní prostředí

představuje pro město základní fyzicko-morfologický rámeček, ve kterém se odehrávají lidské aktivity.

Město je objektem studia disciplíny zvané geografie města, která je složkou sociální geografie. Geografie města se soustředí na studium vnitřní prostorové diferenciaci města, zajímají ji vztahy mezi jednotlivými územními celky, jako je městské centrum, průmyslové zóny, obytné čtvrti aj. Zaměřuje se také na studium mechanismů vedoucích k proměnám čtvrtí, které se projevují ve fyzické, sociální a funkční struktuře daných území. Tyto proměny iniciují místní aktéři – obyvatelé, firmy, instituce aj., proto geografie města sleduje zájmy, preference a chování aktérů v území. Rozhoduje-li se rodina, kam se v městě nastěhuje, hraje roli mnoho faktorů zároveň. Kromě praktických a zdravotních hledisek (vzdálenost do zaměstnání, dopravní spojení, technický stav, úroveň znečištění, hluk aj.) do rozhodování vstupují subjektivní psychologické faktory, jako je vztah k místu a vnímání prostředí. Výsledné jednání je otázkou priorit jedinců, proto na tomto poli geografie města spolupracuje se sociology i psychology.

Vzhledem ke komplexnosti vztahů a dění ve městě vyžaduje studium města spolupráci více vědních disciplín. Interdisciplinární přístup je podstatou tzv. urban studies, které na svých projektech sdružují geografy, sociology, politology, urbanisty, ekonomy a další. (Sýkora 1998)

Komplexní geografický výzkum měst byl jedním z podnětů pro vznik nové disciplíny zvané behaviorální geografie, která se zaměřuje na výzkum chování lidí v prostředí. Zdůraznění psychologické stránky bylo reakcí na zjednodušené chápání člověka jako racionálně jednající bytosti, vycházející z konceptu homo oeconomicus. Behaviorální geografie je nová svou optikou: zdůrazněním významu lidského subjektu – tedy mikropřístupem ke studiu geografických fenoménů, proto bychom ji spíše než disciplínou měli nazvat paradigmatickým. Geograf Dušan Drbohlav ji definuje jako „jeden ze směrů socioekonomické geografie vycházející z předpokladů, metod a konceptů behaviorismu a soustřeďující se na identifikaci poznávacích procesů, skrze něž individua přijímají a reagují na atributy prostředí, které je obklopuje.“ (Drbohlav 1990, s. 298) Mezi zájmy behaviorálních geografů patří tato témata: výzkum procesů poznání a prostorových představ, percepce území, rozhodování v prostoru, výzkumy motivací, chování člověka v krizových situacích aj. Samostatnou kapitolu představuje problematika mentálních map, která se zabývá vnímáním a hodnocením prostředí. Rozpracováním mentálních map vznikl koncept obrazu (image) města vytvořený urbanistou Kevinem Lynchem (1960). Vedle

Lynche patří k průkopníkům mentálních map Peter Gould (1974), který mentální mapu chápe jako obraz atraktivity prostředí.

Behaviorální geografie odráží mnoho inspiračních zdrojů, z nichž na prvním místě jmenujme environmentální psychologii. Multidisciplinární charakter podtrhuje úzká návaznost na sociologii, antropologii, filosofii, architekturu, urbanismus aj.

Kognitivním mapováním, prostorovým rozhodováním a mentálními mapami měst se zabývali R. M. Downs a D. Stea v díle *Image and Environment* (1973), Kitchin, Freundsuh (2000) a Kitchin, Blades (2002).

U nás našel odezvu především výzkum mentálních map gouldovského typu. Výzkumu v této oblasti se věnovali Drbohlav (1991), Hynek, Hynková (1979), Hrdlička (1983), Siwek (1988). Na závěry K. Lynche v Československu poprvé navázali autoři výzkumu města Mostu těsně před jeho definitivní likvidací v 70. letech 20. století. (Ševčík, Bendová, Benda 1978a a 1978b) V teoretické rovině o behaviorální geografii psali Drbohlav (1990), na Slovensku Radváni (1983) aj.

1.6 Psychologie životního prostředí

Urbánním prostředím se zabývá také psychologie. Poměrně nově se konstituuje disciplína nazývaná environmentální psychologie nebo psychologie životního prostředí. V centru pozornosti stojí působení prostředí na psychické rozpoložení člověka a na to navázané chování a jednání.

Životní prostředí poskytuje informace, které je člověk schopný vnímat. „Vnímání je nejbezprostřednější vztah k prostředí.“ (Krech, Crutchfield a další 1982 cit. v Nakonečný 1998, s. 228) Lze ho definovat jako „činností smyslů zprostředkovaný proces vytváření obrazu objektů či situace, v níž se subjekt nachází.“ (Nakonečný 1998, s. 228 – 9) Vnímání životního prostředí není pasivní záležitostí, protože ve chvíli, kdy vnímáme své okolní prostředí, s ním tvoříme interakční jednotku. Člověk je součástí prostředí, proto může být prostředí rekonstruováno jeho reakcí. Z toho důvodu lidé konformně raději volí chování, ke kterému je okolí vybízí. „Jednáním se přesvědčujeme o adekvátnosti svého vnímání, o vhodnosti či nevhodnosti prostředí pro vykonávané aktivity ve vztahu ke svým potřebám celku a k účelu činnosti.“ (Černoušek 1992, s. 48) Proto zjednodušeně platí, že když vnímáme, obvykle také jednáme. Někdy je reakce nenápadná, jindy zjevná a okamžitá, například když rychle odejdeme z místa, kde to nelibě voní.

O vnímání shrnu několik poznatků. Člověk prostředí vnímá celostně, tedy jako nadsumativní celek, který je více než součet jednotlivých budov, lidí a zvuků aj. Prvky prostředí nelze vnímat samostatně, protože vždy souvisejí se situací – s pozadím, ze kterého je nelze vytrhnout. Při pozorování dění na ulici člověka může zaujmout jednotlivost, soustředí na ni pozornost, ale přesto stále vnímá i vše ostatní, ač si to ani nemusí uvědomovat. Člověk si z prostředí vybírá, co ho zajímá na základě motivace. Výběrovost a celostnost představují dvě ze tří základních charakteristik vnímání. O třetí – významovosti, bude řeč později.

Jak již bylo řečeno, ne vše člověk vnímá vědomě. Každé prostředí poskytuje mnoho informací, více než jsme schopni vůbec pojmout. Velkou část z nich proto vnímáme podprahově – subliminálně. Obecně platí, že čím známější prostředí, tím méně na něj dáváme pozor a vnímáme jej spíše nevědomě. Anglický architekt a psycholog Peter F. Smith, autor knihy *The Dynamics of Urbanism* (1974), uvádí, že obyvatelé měst vnímají podprahově až 90 % důvěrně známého urbanistického prostředí.

S předchozím bodem souvisí fakt, že při pohybu městem nutně existují rozdíly v tom, jak okolí vnímají místní obyvatelé, a jak dočasní návštěvníci – turisté. Turisté městem procházejí vstříc novým zážitkům, ulicemi krácejí rekreačním krokem a na prohlížení mají dost času, stejně jako na čtení v průvodcích. Naproti tomu místní obyvatelé městem často spěchají za každodenními cíli, pohybují se ulicemi, které jim jsou chronicky známé. Přesto jim místa nejsou lhostejná, spíše naopak: mají k nim osobní vazby. Osobní hodnoty jsou symbolické povahy, jsou vystavěné na minulých prožitcích a bývají sociálně vázané. Na rozdíl od estetických zážitků turistů jsou osobní hodnoty relativně trvalé. (Černoušek 1992)

Načala jsem symbolický význam urbánního prostředí. Jednou ze základních vlastností vnímání je jeho významovost. Významovostí se má na mysli, že „vnější objekty, které vnímáme, nevnímáme jen jako objekty o sobě, ale jako nositele významů příslušejících k určitým významovým kategoriím, jako objekty určitého druhu, jako nositele určitých funkcí, vztahů atd.“ (Nakonečný 1997, s. 384) V tomto smyslu je vnímání o stupínek výše než pouhé smyslové čítí: je zároveň věděním.

Psycholog Michal Černoušek (1992) považuje symbolický význam prostředí za „specificky lidskou kvalitu, která vznikla v průběhu dlouhého historicko společenského vývoje“. A doplňuje: „Lze říci, že každý typ životního prostředí vykazuje vedle fyzikálních a chemických vlastností také symbolický význam, protože aktivity lidí, zanechávající historické stopy na struktuře prostředí, byly sociálně definovány a vymezeny“. (Černoušek

1992, s. 52) Rozumět symbolické řeči architektury předpokládá znalost kultury, člověk se symbolům učí v průběhu socializace. Specifickým způsobem se lidé chovají v kostele, jinak se chovají na plovárně nebo v kavárně. To platí do určité míry obecně bez ohledu na osobnostní znaky uživatelů. Tato skutečnost se označuje pojmem *synomorfie* a znamená „strukturální podobnosti mezi hmotným prostředím a sociálním chováním probíhajícím v tomto prostředí.“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 1033) Vedle symbolického významu synomorfii hrají důležitou roli v regulaci lidského chování také funkce prostorů.

Výše popsané pojetí symbolismu odpovídá v souvislosti s architekturou jeho nejrozšířenějšímu chápání. Peter G. Smith (1974) tento typ označuje za *akulturovaný symbolismus*. Město z hlediska akulturovaných symbolů představuje nepřeborný ráj. Ve městě se však lze setkat i s dalšími symbolickými významy. P. G. Smith (1974) je nazývá *asociativní symbolismus*, *symbolismus známého* a *archetypální symbolismus*.

Asociativní symboly mají osobní konotace. Pro každého jsou jiné – záleží na jeho zkušenostech, znalostech i přáních. Osobní významy jsou velmi trvalé. Vazby k místu, kde člověk prožil dětství, přetrvávají celý život, ačkoli se podoba místa může zcela proměnit. Významy mohou nést i zdánlivé okrajovosti, jako třeba dláždění ulice, na které si člověk v dětství hrál. Po letech může pohled na dlažbu vyvolat silný pocit „návratu domů“. (Norberg-Schulz 1994, s. 21)

Symboly „známého“ mohou být dvojího druhu. Jednak jsou spojeny s každodenností pohybu ve městě – v důvěrně známém prostředí, kde domorodce prakticky nic nepřekvapí. Svým způsobem tato důvěrná znalost symbolizuje jistotu trvání a bezpečí, které nás naplňují klidem. Obdobnou symboliku pro nás mají historické budovy – jejich dlouhověkost je symptomem kontinuity v čase, která nás ubezpečuje o trvalých hodnotách. (Smith 1974)

Archetypální symbolika odkazuje ke kolektivnímu nevědomí lidstva. Podle C. G. Junga jsou archetypy základem veškeré lidské symboliky, která se projevuje v mýtech, snech a umění (Hartl, Hartlová 2000). Michal Černoušek (1992, s. 57) o archetypech v architektuře píše: „Nic naplat, sama architektura se v první řadě nabízí k úvahám o nadčasovosti, o věčné platnosti. Přežívá věky a vedle pozitivních a negativních estetických prožitků má význam symbolické permanence a stojí tak v kontrapozici k pomíjivosti individuálních životů.“ Genius loci měst promlouvá řečí, které lidé rozumějí právě díky vrozeným psychickým strukturám, které apriorním způsobem utvářejí představivost. Město bylo v minulosti založeno a postaveno na základě archetypů, jejichž platnost je zkrátka věčná. (Norberg-Schulz 1994)

Na základě osobních vztahů k místu, do kterých vstupují všechny z uvedených typů symbolizace, si lidé v hlavě konstruují vlastní představu města – mentální mapu, podle které se v městě pohybují. Co člověk, to jiná mapa města.

Věnujeme-li se vztahu člověka a prostředí, nelze opomenout pojem topofilie, který rozpracoval Američan čínského původu Yi-Fu Tuan ve stejnojmenném díle (*Topophilia*). Etymologický překlad znamená láska k místu. V širokém vymezení zahrnuje „veškeré lidské pocity spojené s hmotným prostředím.“ (Tuan 1974, s. 93) Intenzita citů variuje od povrchních estetických dojmů po silné osobní pouto k místu, které znamená domov nebo jsou s ním spojeny zásadní osobní vzpomínky a prožitky. Michal Černoušek topofilii definuje jako „integrující pojem, vyjadřující neoddělitelnou výslednici vzájemného vztahu biologických, sociálních, kulturních a emocionálních faktorů ovlivňujících vztahování jedince k danému životnímu prostředí.“ (Černoušek 1992, s. 61) Topofilie je nástrojem identifikace s lokalitou. V přírodě má předně ekologickou povahu – odvíjí se od ní respekt k životnímu prostředí, který determinuje formu lidských zásahů do něj. V městě hraje roli nejen fyzické hmotné prostředí, ale i sociální pole, kterému architektura tvoří prostor. Výrazem topofilie je také lokální patriotismus. Ten vůbec nemusí souviset s obdivem k místním historickým památkám, ale třeba s pocitem sounáležitosti s ostatními, kteří bydlí v sousedství, a vymezování se vůči okolí. Stejně tak je vazba k místu založená na tom, že v místě žili rodinní předci, zprostředkována předně sociálně. (Tuan 1974)

Environmentální psychologie se začala rozvíjet v 60. letech a je spojena se jmény D. Canter (1977), A. Rapaport (1980). Z českých autorů se jí věnoval dlouhodobě Michal Černoušek (1992, 2002) a okrajově Polišenská (2006). Dílčími tématy, zejména působením architektonického díla na člověka, se zabývala Miluše Sedláková (1979, 1981, 1984, 1986) a další spolupracovníci v rámci projektů Výzkumného ústavu výstavby a architektury (např. Beneš 1986).

1.7 Architektura, urbanismus a regionální rozvoj

Poznatky sociologie města a behaviorální geografie lze aplikovat v praxi při rozhodování o podobě a rozvoji měst, tedy v rámci urbanismu. „Urbanismus zahrnuje v souvislosti s architekturou estetické a prostorové stránky formování měst a jejich částí a zároveň také technické a hospodářské a stále více také sociální aspekty plánování a

stavby měst.“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 1357) V anglosaských zemích se pojem urbanismus chápe ve smyslu L. Wirtha jako specifický městský životní styl a obsah námi chápaného urbanismu se označuje jako *urban planning*.

Moderní urbanismus chápe město komplexně, a proto klade důraz na celostní a interdisciplinární přístup. Zapojení veřejnosti do plánování měst by nemělo být něčím nadbytečným, protože je to v souladu s logikou věci, má-li tu město být pro lidi. U nás však téma stojí spíše na okraji zájmu. „Dříve nebylo možné měřit sociální a estetické faktory stejně dobře jako například faktory finanční či statické, proto jim příslušela menší váha v oceňování návrhů. Dnes to možné je.“ (Schmeidler 1997, s. 50) Podle Schmeidlera nejsou architekti dostatečně obeznámeni se sociologickými metodami, proto mají z výzkumů obavy.

Sociálními aspekty urbanismu se zabývají především teoreticky zaměřeni architekti. Přínos architekta K. Lynche⁴ bývá nejčastěji citován ve studiích ze sociální geografie. Stejně tak CH. Norberg-Schulz⁵, jehož teoretické dílo je silně ovlivněno fenomenologickou filosofií, byl architekt. Mnoho četných teoretických poznatků do oboru vnesli světoznámí architekti Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Frank Lloyd Wright, Louis Kahn aj., většinou se však věnovali jednotlivým stavbám spíše než městu jako celku.

V Česku se na teorii zaměřoval mnohokrát zmiňovaný Karel Honzík (1946) a v dnešní době Karel Schmeidler (1997) a Karel Maier. V minulosti působil odborný tým složený z vědců z různých oborů ve Výzkumném ústav výstavby a architektury (VÚVA), který vypracoval mnoho podnětných publikací o svých výzkumech a pravidelně vydával zpravodaj jako přílohu periodika Architektura ČSSR. Dnes je nástupcem ústavu Ústav územního rozvoje v Brně, jehož činnost je však oproti dřívějšíku omezená.

Filosofickými a sociologickými souvislostmi architektury se věnují okrajově historici architektury Petr Kratochvíl, P. Halík (1996) a v minulosti také J. Ševčík (1978a, 1978b).

Vliv na podobu města mají nejen odborníci, ale také politici, zejména zastupitelé. V demokratickém světě je dnes víceméně běžné konzultovat cíle regionálního rozvoje s veřejností. Důraz na participaci občanů na místním rozhodování mj. také jejich zapojením do plánovacího procesu je jeden z principů regionální politiky Evropské unie. Zajímavým seznámením s fungováním veřejné správy za účasti občanů ve vybraných

---

⁴ Koncept obrazu (image) města K. Lynche přibližuje kapitola 2.

⁵ Teorii místa Norberga-Schulze se věnuje kapitola 3.

evropských městech je projekt komunikující město M. Foreta a V. Foretové (Komunikující město, Foret, Foretová, <http://www.komunikujici-mesto.cz>, online 2.4.2007).

2. IMAGE MĚSTA: KOLEKTIVNÍ PŘEDSTAVY O VIZUÁLNÍ STRUKTUŘE (K. LYNCH)

Tato část seznamuje s koncepcí obrazu města spojenou s osobou Kevina Lynche. Urbanista Kevin Andrew Lynch⁶ zásadním způsobem ovlivnil environmentální urbanistickou tvorbu v druhé polovině 20. století. Následující text představí jeho nejznámější dílo *Obraz města (The Image of the City)* z roku 1960. Lynch napsal celkem osm knih, které spojuje společný praktický cíl. Je jím snaha poskytnout návody, jak vytvářet krásná města – města, v kterých by se obyvatelé cítili dobře. Z povahy předmětu zájmu pramení autorův multidisciplinární přístup, který propojuje urbanismus, geografii a psychologii. Lynch byl vzděláním architekt a urbanista, ovlivnil však rozvoj dalších disciplín: zejména behaviorální geografie a environmentální psychologie.

2.1 Image města

Základní myšlenkou Lynchovy koncepce je přesvědčení, že pro kvalitu života ve městě hraje mimořádnou úlohu image (obraz) města, tedy to, jak město vnímají obyvatelé. Image se vztahuje nejen k městu, ale k jakémukoli prostředí, které je reflektováno člověkem a v kterém je člověk nucen se určitým způsobem orientovat. Dobré image města člověku umožňuje se zorientovat. Pro zvířata v přírodě je schopnost orientace základní podmínkou přežití a stejně tak pro člověka je paralyzující pocit být kdesi „ztracen“. Lynch o image říká toto: „Při hledání cesty je důležité mít už předem vytvořen jakýsi image prostředí, tedy všeobecnou mentální představu o části fyzického světa, kterou si buduje každý jednatel. Tento image se dotváří našimi bezprostředními reakcemi, vzpomínkami a zkušenostmi. To vše slouží k interpretaci dalších přicházejících informací. Je třeba rozeznávat a posuzovat věci v okolním prostředí, abychom mohli řídit své akce.“ (Lynch 2004, s. 4) Image města je odrazem reality formovaným v závislosti na individuálních prožitcích. Vytváření image je tedy proces dvojsměrné povahy mezi pozorovatelem a prostředím. Prostředí, například město, na člověka působí, a ten ho vnímá komplexně díky smyslovému aparátu, zejména však zrakem a sluchem. Dojem z města je celostní

---

⁶ K. Lynch (1935 – 1984) se narodil v Chicagu a působil na Massachusetts Institute of Technology.

a jen obtížně se rozlišuje role jednotlivých působících faktorů. Image pozorovatele lze vizualizovat kresbou – mentální mapou, avšak plně ho lze pochopit, jen pokud mapu doplníme podrobným rozhovorem s jejím autorem.

Zatímco psychologové pracují se subjektivními prvky při vnímání prostředí, Lynch zdůrazňuje obecný základ představy o prostoru, jenž je dán tím, že město samo image „vyzařuje“. Podle jeho teorie existuje veřejný image města, kterého se lze dobrat složením individuálních mentálních map. Mezi další vnější faktory tvorby image patří příslušnost k demografickým a sociálním skupinám. „I když má každý jednatel o věci svou vlastní představu, přece, a to je důležité, dochází v rámci skupiny k zásadním shodám. O tyto skupinové image se zajímá urbanista, který má tvořit modely prostředí, jež pak slouží mnoha lidem.“ (Lynch 2004, s. 7)

Pro potřeby analýzy image města, můžeme image rozložit na tři složky: identitu, strukturu a význam. Identita znamená vyčlenění objektu z okolí, jeho jasnou identifikaci a specifikaci. Struktura zahrnuje vnitřní uspořádání prvků a vztahy v rámci objektu. Velmi důležitý je význam, který má objekt pro člověka. Může být praktický nebo citový, a je tedy velice subjektivní. (Lynch 2004, s. 8)

Význam nutně nesouvisí s fyzickým vzhledem objektu, a proto význam stojí stranou Lynchovy analýzy. Představuje přesah autorových aspirací a je spíše otázkou filosofickou či psychologickou. Cílem Lynchova rozboru je především zjistit a objasnit roli vizuálního ztvárnění města, protože jeho proměna je možná, neboť je v rukou urbanistů a plánovačů, tedy těch, ke kterým Lynch mluví. Neznamena to, že by Lynch významům a symbolům nepřikládal váhu. Domnívá se jen, že teprve vizuálně přitažlivé město je základem, který podněcuje významovost míst pro člověka. „Město má být také poetické symbolické, ale jasnost struktury a živost identity jsou prvními kroky, jak zde rozvíjet vyhraněné symboly.“ (Lynch 2004, s. 121) „Hlavním požadavkem zůstává, aby prostředí bylo smysluplné a jasně zorganizované a dobře rozpoznatelné. Pak ho také jeho obyvatelé mohou obohatit o další významy a vztahy. Teprve potom se město stane pozoruhodným a nezaměnitelným *místem*.“ (Lynch 2004, s. 93)

2.2 Imageability neboli čitelnost města

Již bylo řečeno, že město samo může do jisté míry image vyzařovat. Pojem imageability Lynch nazývá dostatečnou mírou a intenzitou, s jakou město působí na člověka.

„Je to vlastnost objektu, která u každého pozorovatele vyvolává silný image. Může jít o tvar, zvláštní barevnost nebo uspořádání celého objektu, které vyvolávají intenzivní, jedinečný, výrazně uspořádaný a prakticky použitelný image prostředí. Dalo by se tu také mluvit o zvláště velké výraznosti objektu. Tyto objekty jsou nejenom vidět, ale navíc na naše smysly působí ostře a pronikavě; můžeme použít termíny *čitelnost* nebo možná *zřetelnost*.“ (Lynch 2004, s. 9)

Město s imageability má pro obyvatele důsledky psychické povahy, které se projeví také sociálně. V takovém městě se totiž člověk cítí jistě a bezpečně, zkrátka „jako doma“, a navíc k svému městu cítí obdiv. Silný vztah znamená přilnutí k městu, a to se projeví zvýšeným zájmem o své město a jeho budoucnost. Dobré image také podněcuje aktivitu místních, která zpětně image města posiluje. Díky kvalitnímu městskému prostředí se tedy spustí spirálovitý efekt vedoucí k celkovému zlepšení života ve městě.

Imageability lze posilovat dvěma základními způsoby, které souvisí s tím, že tvorba image je dvojsměrným procesem mezi pozorovatelem a prostředím. Prostředí, zejména město, můžeme do určité míry přetvořit do chtěné podoby. To je úkolem urbanistů a architektů, jak bylo řečeno výše. Veřejné image můžeme též umocnit tak, že probudíme v obyvatelích cit pro jejich město. „Obyvatele města bychom měli přivést do ulic a studenty bychom měli na všech stupních škol poučovat, a tak by se z města mohla stát jakási živá ukázka naší společnosti i s jejími nadějemi. [...] vzdělávání obyvatel a fyzická přeměna měst jsou součástí nepřetržitě probíhajícího procesu“ (Lynch 2004, s. 119)

V Lynchově koncepci hraje účast aktéra důležitou roli. Společnost se vyvíjí mnohem rychleji, než se mění fyzické prostředí, proto by image města mělo být pružné. Mentální obrazy závislé jak na realitě, tak na subjektu se mají vyvíjet v souladu s novými potřebami obyvatel. Pokud se obyvatelé města aktivně účastní na životě města, pak se image vyvíjí správným směrem zcela přirozeně.

Jako příklad města s imageability Lynch uvádí Florencii, která působí mimořádným vizuálním účinkem. „Vypadá to, že bezděčně zde něco způsobuje potěšení a uspokojení. Tento pocit vyvolává i pouhý pohled na město anebo jen prostá příležitost projít se zde“ (Lynch 2004, s. 94) Když Lynch přibližuje jedinečnost Florencie, mimoděk popisuje v podstatě jejího *genia loci*. Výrazný charakter města je dán kulturní a politickou historií, která se odráží v architektuře i uspořádání města. Najdeme zde dominantu, která vytváří typickou siluetu města a navíc usnadňuje orientaci. „Střed města je přímo nasycen významnými prvky, každý z nich má své jméno i příběh.“ (Lynch 2004, s. 93 – 94). Působivý vizuální dojem z města je podpořen ideální posazení v krajině. Jak je patrné,

imageability velice úzce souvisí s duchovní minulostí města a tyto dva aspekty nelze od sebe oddělit.

2.3 Závěry z terénu

Nyní přiblížíme autorův empirický výzkum, z kterého plynou konkrétní návody, jak posilovat image města. Bylo řečeno, že imageability je pouze omezeným výsekem z celkového působení města, protože zahrnuje jen vizuální stránku. Konkrétní vodítka, jak posilovat imageability, se týkají přeměny urbánního prostředí, nikoli vzdělávání obyvatel ke vnímavosti. Proto je *Obraz města* nejvíce příručkou pro urbanisty a architekty, kteří ke své práci přistupují se záměrem přetvářet město ke spokojenosti občanů.

Cílem Lynchova výzkumu bylo identifikovat městské formy, které determinují imageability města a na jejich podkladě doporučit pravidla urbanistického plánování. O východiscích práce Lynch píše toto: „Při této práci jsme byli přesvědčeni o tom, že rozbor stávajících forem a zkoumání jejich vlivu na obyvatele jsou jedním ze základních kamenů využívaných při stavbě měst“ (Lynch 2004, s. 14).

Šetření probíhalo ve třech americkým městech, které se dostatečně odlišují svým charakterem, a to v Bostonu, Jersey City a Los Angeles. Rozbor se týkal centrálních oblastí měst vždy o přibližné rozloze 4 km na 2,5 km. Šetření bylo založeno na kombinaci dvou základních metod doplněných podpůrnými metodami. Za prvé proběhla hloubková interview s menším vzorkem místních obyvatel, jejichž smyslem bylo pochopit image města v hlavách lidí, kteří město považují za část své každodennosti. Získaná data se porovnála se závěry „odborníků“, kteří město důkladně zmapovali a vyškoleným okem posoudili, jak město působí. Součástí interview byl úkol zakreslit schéma města, tedy mentální mapu. Samotný rozhovor se zaměřil na identifikaci cest a míst, které měl respondent zevrubně popsat. Šlo o některé vytipované důležité trasy i o cesty dle vůle dotazovaného. Pro doplnění byly také předkládány fotografie míst k identifikaci. Krom interview a průzkumu školeného pozorovatele se realizovala také pochůzka přímo v terénu. Při té byli náhodní kolemjdoucí dotazováni na cestu.

Sám Lynch svůj výzkum nazval „průkopnickou studií“ (s. 14), která obsahuje více nápadů než ucelené teorie. Také samotný výzkum má takovýto heuristický charakter.

Vzorek dotazovaných byl poměrně malý a nebyl reprezentativní⁷. Smyslem rozhovorů bylo ověřit hypotézy o imageability, porovnat mentální obrazy tří různorodých měst a také vytvořit metodu, jak získat pohledem na město určitou představu o jeho obecném image. Z hlediska vytčených cílů výzkum dopadl vcelku úspěšně. Jediným sporným bodem je míra obecnosti získaného „veřejného image“, což je způsobeno nereprezentativním vzorkem. Potvrdilo se jednoznačně, že všichni lidé se ve městě orientují podle určitých prvků a prostor si strukturují obdobným způsobem. „Druhy prvků využívaných při tvorbě image města a faktory podmiňující jejich záporu i přednosti jsou podobné ve všech třech městech. V reálných situacích se bude lišit jen jejich proporční zastoupení“ (Lynch 2004, s. 43).

2.4 Struktura města

Výzkum prokázal, že celkový obraz města lze rozložit na pět fyzických forem. Těmito prvky jsou cesty, okraje, oblasti, uzly a významné prvky.⁸ Schematicky je ilustruje obrázek 2.1. Na těchto městských formách závisí image města.

Cesty jsou v myslích lidí hlavním městotvorným prvkem. Lidé se městem pohybují po svých trasách a z nich město také pozorují a strukturují. Tyto trasy mají podobu uliček, bulvárů, silnic, dálnic, železnic nebo přechodů, můstků, průplavů aj. Podél cest se organizují další prvky prostředí. Některé cesty jsou v myslích obyvatel zdůrazněné tím, že se podél nich koncentruje určitá aktivita nebo mají specifické využití. Typickým příkladem je pěší zóna v historickém centru města, která slouží jako místo k odpočinku (lavičky, zeleň, kavárny) nebo nákupní místo. Mentální představa o městě se konstruuje z prožitků pozorovatele, a tak je samozřejmé, že souvisí s dopravním prostředkem, který využíváme. Tříproudá silnice těžko může představovat trasu pro rozjímajícího chodce.

Obr. 2.1: Znázornění pěti hlavních prvků mentálních map podle K. Lynche

---

⁷ V Bostonu bylo dotazováno 30 lidí, a v Jersey City a Los Angeles po 15. Většinou šlo o intelektuály a manažery.

⁸ Zde přebírám české znění elementů, tak jak je použil překladatel *Obrazu města* v roce 2004. Domníváme se, že tyto nejlépe odpovídají obsahu pojmů, tak jak je zamýšlel K. Lynch. U české odborné veřejnosti bylo Lynchovo dílo vydané anglicky už roku 1960 reflektováno mnohem dříve, a tak se lze setkat i s jiným pojmenováním základních prvků image. Ševčík, Benda, Bendová (1978) upřednostňují pojmenování hranice spíše než okraj a bod na místo významného prvku. Například Luděk Kolman (1980) uvádí na místo oblastí okrsky a místo významných prvků význačné objekty. Michal Černoušek (1992) zase pracuje s pojmy trasy, hranice, obvody, uzly a dominanty.

Zdroj: K. Lynch 1960

Okraje jsou stejně jako cesty lineárními prvky, na rozdíl od nich je však pozorovatel nevyužívá, jen o nich má povědomí. Okraj může mít podobu hranice nebo švu. Hranice představuje v mentální představě překážku v pohybu. Je obtížné ji překonat buď fyzicky, anebo to lze, ale je to nepříjemné (jedná se například o velmi vytížené silnice). Šev spojuje dvě oblasti odlišného charakteru. Lze se podél něj pohybovat, ale pozorovatel k tomu nemá důvod. Okraj také může ohraničovat oblast. Takovým případem může být vodní kanál ve městě nebo řeka. Stejný význam mají městské hradby. Hradby nebo voda představují důležité okraje, neboť tím, jak obkružují prostor, jakoby ho držely pohromadě. Pojetí okraje opět souvisí s dopravním prostředkem, kterým se jednotlivec přepravuje. Pro řidiče představuje pěší zóna okraj, zatímco pro chodce třeba hlavní komunikaci.

Oblast je vymezena dvojrozměrně a sjednocuje ji určitý charakter. Lidé obrazně vstupují dovnitř do určité čtvrti a vědí, co od ní mají očekávat. Obvykle dovedou snadno identifikovat charakteristické rysy čtvrti. Charakter může být dán funkcí území, sociálním složením nebo stářím či typem zástavby.

Uzly jsou ohniska určitých aktivit. Pohybujeme se v nich a mezi nimi. Cesta často spojuje dva uzly a uzel vzniká sbíháním cest. Jde o dopravní uzly jako křižovatky nebo přestupní stanice, ale také třeba o náměstí s trhem nebo třeba kavárnu, kde opakovaně potkáváme své známé. Vlastností uzlů je křížení cest či koncentrace aktivit nebo obě charakteristiky zároveň. Speciální kategorií jsou jádra. „Některá seskupení uzlů se stávají ohnisky a ztělesňují charakter určité oblasti, kam vyzařují svůj vliv a stávají se symbolem. Takové uzly můžeme nazvat jádry.“

Významné prvky jsou prvky města, do kterých nutně nevstupujeme, ale potkáváme je. Dobře o nich víme a mají pro nás významy. Jsou jednoznačně identifikovatelné. Může jít o dominanty města, podle kterých se orientujeme i jen tím, že je vidíme z dálky. Může jít však také o drobnější prvky mimořádné svou povahou – třeba o domovní znamení, stromy, vývěsní štíty a další drobné detaily charakterizované určitou časovou stálostí. Mezi ostatními významnými prvky je specifickým případem slunce, které se pohybuje, ale opisuje známou dráhu, takže se podle něj můžeme orientovat. Právě významné prvky nejčastěji vytvářejí identitu místa a mají proto výrazný podíl na tvorbě image města.

K. Lynch podrobně rozebírá každý z prvků a na základě empirických zjištění formuluje „urbanistická doporučení“, jejichž aplikace má zvýšit imageability města. Například k podobě ulic Lynch radí následující. Má-li být ulice snadno rozpoznatelná a zapamatovatelná, musí se vyznačovat nápadnými charakterovými rysy. Může jít o její specifické využití, ku příkladu nakupování nebo kulturní život. Může být zvýrazněna i svou prostorovou kvalitou. Bulvár na nás působí svou neobvyklou šířkou a stejně tak si zapamatujeme malebnou křivolakou úzkou uličku přepaženou rozpěrnými oblouky. Osobitost ulice může být v mysli spojena s barevností fasád domů nebo z alejí lemující cestu. Samostatně se Lynch věnuje směrovým vlastnostem cest a také jejich počátkům a zakončením.

Lynch vnesl do studia městského prostředí cenný metodický vklad. Jeho koncepce rozebírá fyzický prostor v jasné a analytické formě. Smyslem jeho práce je rozbor významu fyzického prostředí pro člověka a následná doporučení, jak město urbanisticky rozvíjet v souladu s psychickou spokojeností obyvatel. Jeho metoda umožňuje definovat identitu města.

Jeho práce předznamenala mnoho dalších výzkumů, které se uplatnily v urbanismu a plánování města. Více o tomto tématu je shrnuto v části 4.1.2.

2.5 Významné prvky sociální povahy

„Pohyblivé prvky ve městě, zvláště lidé a jejich činnosti, jsou stejně důležité jako fyzicky nehybné části města. Nejsme jen pouhými diváky tohoto divadla, ale spolu s dalšími účastníky se stáváme i jeho nedílnou součástí.“ (Lynch 2004, s. 2) Ač se Lynch věnoval výhradně stacionárním fyzickým elementům města, považoval za prostředky identifikace s městem také městské společenství. Tento aspekt podrobněji rozpracovali environmentální psychologové.

Zvláštním prvkem prostředí města jsou tzv. *familiar strangers* (Milgram 1992, s. 68), do češtiny překládáno jako „známí neznámí“ (Černoušek 1992, s. 84). V Lynchově typologii je můžeme klidně zařadit mezi *významné prvky*, protože patří k místům, kde je potkáváme, a dokreslují tak charakter těchto míst. „Jsou to lidé, kteří mají podobné osudy při pohybu velkoměstskou aglomerací: cestují s námi ve stejnou dobu dopravním prostředkem, a to pravidelně. Chodí na oběd do stejné jídelny nebo restaurace; máme s nimi identické trasy při nakupování“ (Černoušek 1992, s. 84). Známe je od vidění, ale nikdy jsem s nimi nepromluvil. Máme je pevně spjaté s určitým prostředím. Tito lidé na první pohled nejsou ničím zvláštní, mají však význam pro toho, kdo je potkává opakovaně.

Jiným typem známých neznámých jsou lidé často podivínského vzhledu, kteří se vždy objevují na stejných místech nebo v určitých oblastech, protože k tomu mají svůj důvod. V Praze by to byli prodavači Nového prostoru nebo malíř-čert na Karlově mostě. Jejich přítomnost v lokalitě nás často vnitřně potěší, protože jakoby ožívují a ozvláštňují prostor.

Fenoménem známých neznámých se zabýval psycholog Stanley Milgram. Podnícen vlastní zkušeností denodenního dojíždění příměstským vlakem uskutečnil tento experiment: vyfotografoval cestující čekající na vlak, očísloval je a fotografii následně zobrazeným osobám předal k identifikaci. Potvrdilo se, že lidé o sobě vzájemně vědí, průměrně každý cestující z dané stanice „znal“ čtyři nebo pět osob. I když spolu vzájemně nemluví, nejsou si lhostejní. „Každý cestující si udržuje o svých „známých neznámých“ poměrně košaté představy: odhaduje, čím je, kde je zaměstnán, jaký vede soukromý život apod.“ (Černoušek 1992, s. 84)

Vztah ke „známým neznámým“ je z psychologického hlediska zajímavý. V „jejich prostředí“ je považujeme za jakýsi živoucí atribut místa, stejně jako třeba nápis na zdi, kolem kterého pravidelně procházíme, a přemýšlíme, kdo a proč ho napsal. Potkáme-li však „známého neznámého“ v nových podmínkách a navíc třeba v takových, které podněcují interakci, rychle a přirozeně se s ním můžeme seznámit a dát do řeči, jako s přítelem, kterého jsme mnoho let neviděli. Známi neznámí jsou potenciálně našimi známými, spojuje nás s nimi totiž banální zážitek společného sdílení prostoru. „Fenomén ‚známých neznámých‘ neznamená absenci mezilidských vztahů. Jedná se o zvláštní druh zmrazeného interpersonálního jednání, který je nevyhnutelně vázán na životní prostředí velkých měst.“ (Černoušek 1992, s. 85)

2.6 Mentální mapa starého a nového Mostu

Zajímavou aplikací Lynchova konceptu obrazu města byl výzkum realizovaný týmem tvořeným historikem umění Jiřím Ševčíkem a architektky Janem Bendou a Ivanou Bendovou v sedmdesátých letech. Neměnnost a známost fyzického prostředí města má pro obyvatele symbolický význam, protože je pro ně stabilním rámcem a tedy nositelem existenční a citové jistoty. Proto má zásadní narušení urbánní situace konotace s nejnítějším životem obyvatel. K takovému případu došlo v severočeském Mostě, když historické město muselo ustoupit dolům a místní byli přesunuti do města nově vznikajícího – nového Mostu.

Autoři k výzkumu přistoupili ve chvíli, kdy bylo už centrum starého Mostu zlikvidováno, ale ještě bylo přítomné v povědomí obyvatel. Z města zbývalo jen jedno z původních čtyř náměstí a přilehlé předměstí. Nový Most v tu dobu již fungoval jako samostatné město, byl z velké části obydlen a pokračovalo se ve stavbě podle plánů. Jak říkají autoři (1978a), byla v tu chvíli již pevně dána budoucí podoba města a ani dostavba města už nemohla výrazně změnit jeho vnitřní strukturu a tedy ani její průmět do obrazu prostředí v myslích obyvatel. Ctižádostí výzkumu bylo porovnat sílu mentálních obrazů starého a nového Mostu a na tomto základě formulovat doporučení, jak podpořit obraz nově vzniklého sídla, tedy jak zvýšit jeho imageability.

Po teoretické stránce se autoři inspirovaly zejména Kevinem Lynchem, ale také Christianem Norbergem-Schulzem a Michaelem Triebem. Centrem Triebovy koncepce je *prožitý svět*, který autor pokládá za „konfiguraci archetypů lidské zkušenosti s prostředím“ (Ševčík, Benda, Bendová 1978a, s. 168). „Tyto archetypy odpovídají základním elementům psychologického prostoru – oblastem, cestám, místům a hranicím, a jsou dále strukturovány významově, funkčně vizuálně“ (tamtéž). Tím, že člověk město prožívá, buduje si jeho mentální obraz.

Metodologie výzkumu obrazu města kombinovala několik technik. Hlavním zdrojem dat byly řízené rozhovory s reprezentativním vzorkem obyvatel⁹, jejíž součástí byla skica prostředí, tj. mentální mapa. Mimo to se výzkumu účastnili studenti gymnázií, kterým byl předložen dotazník doplněný úkolem naskicovat mentální mapu. V souladu s Lynchem byl takto získaný materiál konfrontován se zjištěním vyškolených expertů, kteří město odborně prokoumali.

⁹ Výzkumu se účastnilo 40 respondentů, kteří byli vybráni kvótním výběrem s ohledem na pohlaví, věk a vzdělání.

Přiblížíme něco málo z výsledků výzkumu. Jak se dalo předvídat, staré město stále přežívalo v myslích bývalých obyvatel ve velmi konkrétní podobě. Obraz Mostu představoval „výraznou a lapidární strukturu velké hustoty“. Mimořádný význam měl pro místní děkanský kostel. „Jeho symbolická hodnota narostla ještě tím, že byl určen jako jediná část města k přesunu.“ (Ševčík, Benda, Bendová 1978a, s. 171) Nebyl tedy srovnán se zemí, ale posunut na okraj těžební jámy směrem k novému městu.

Představám dominovaly silné uzly – tři propojená náměstí historického jádra pojmenovaná číselně 1. až 3. náměstí. „Náměstí jsou místy krystalizace významů, asociací, prožitků, které vytvářejí jejich neopakovatelnou atmosféru. Výzva k jejich popisu vyvolala vždy živou reakci a dotazování si vybavují detaily, smyslové vjemy (vůně prodávané zeleniny a květin) a vzpomínky citově libě zbarvené.“ (Ševčík, Benda, Bendová 1978a, s. 171 – 172) Podstatným momentem čitelnosti města byla také jeho orientace k opevněné přírodní dominantě – vrchu Hněvínu. Obraz starého města byl stabilní a velmi koherentní, na čemž se obyvatelé jednoznačně shodli.

Naproti tomu obraz nového Mostu byl dosti roztříštěný. Jistě to souviselo i s tím, že vnitřní část města byla v tu chvíli rozestavěná. Obyvatelé měli problém si vybavit orientační prvky města. Za nejcharakterističtější element města považovali dopravní komunikaci: tramvajovou rychlodráhu. Jeden z respondentů uvedl: „Nový Most nelze nakreslit, nemám představu, je to rychlodráha s bloky po pravici a bloky po levici“ (Ševčík, Benda, Bendová 1978a, s. 173). Pro procházku po městě představuje rychlodráha těžko překročitelnou bariéru, psychologicky město rozděluje.

V době výzkumu se zdálo, že v městě není jediný uzel – ohnisko, které představuje optimální prostor pro sociální interakce. Děkanský kostel sice tvořil součást nového města, avšak byl umístěn zcela na jeho okraji a navíc za koridor. Těžko proto mohl dál plnit funkci sociálního a kulturního střediska. Existovalo pár slabých uzlů, kterými byly jednotlivé budovy, jako například obchodní středisko Rozkvět. Obyvatelé nebyli schopni identifikovat ve městě prakticky žádné specifické oblasti, spíše jen jednotlivá sídliště, která se navzájem velmi podobala. Za charakteristickou formu ve městě mnozí považovali blok a orientovali se podle čísel jednotlivých bloků, nikoli podle jmen ulic. Pozitivní moment sehrávaly v novém Mostě přezdívkové míst. I když byly často sarkastické, je jednoznačné, že jsou výrazem určitého zdůvěrnění vztahu mezi člověkem a prostředím.

Mladé město doplatilo na několikrát změny územních plánů, které souvisely s proměnami energetické koncepce státu. Původně mělo historické centrum zůstat a spolu s novým městem měly tvořit souměstí. Jak uvádějí autoři (1978b) od padesátých let nové

město rostlo s tímto záměrem pod taktovkou kvalitního architektonického projektu. V šedesátých letech však bylo rozhodnuto jinak, a tak v roce 1966 bylo vystěhováno 25600 obyvatel a staré město bylo až na pár domů zcela strženo. (Gockeler, Reeve 1997, s. 200)

Výzkum obrazů měst upozornil na problematické body rozvoje nového města po fyzické stránce. Vizuálně vnímané urbánní nedostatky úzce souvisely s kvalitou života ve městě a mohly u obyvatel vyvolávat frustraci podtrženou navíc faktem, že místo, kde strávili podstatný kus života a představovalo pro ně kořeny, muselo být ze strategických důvodů zlikvidováno. Autoři výzkumu upozorňovali, že riziko by nemělo být za žádnou cenu podceňeno. Doporučovali zaměřit se zejména na urbánní prvky, se kterými obyvatelé spojují svá očekávání, jako jsou slabé uzly. Smyslem cest mělo být spojovat, a nikoli rozdělovat, jako je tomu v případě tehdejší rychlodráhy. Oblasti, ve chvíli realizace výzkumu vymezené mechanicky, měly být uzpůsobeny tak, aby byly lidmi rozpoznatelné podle svého charakteru daným strukturou nebo funkcí. Urbanisté by měli také více zapracovat do projektů zeleň.

Ač bylo smyslem výzkumu formulace praktických doporučení, jak změnit vzhled města, je zřejmé, že fyzickou stránku nelze tematizovat odděleně od stránky sociální, funkční, symbolické aj., a metoda obrazu města to ani neumí. „Obraz města je výsledkem celé řady metatechnických podnětů a můžeme na něj pohlížet jako na mytologické povědomí, formu kolektivního obrazu, shrnujícího paměť společnosti vázaného k určitému místu“ (Ševčík, Benda, Bendová 1978b, s. 23). Z tohoto pohledu jsou výsledky výzkumu velice zajímavým historickým dokumentem.

Nepodařilo se mi nikde zjistit, zda měly výsledky výzkumu vliv na utváření nového města. Pátrala jsem po tom snažně, ale marně, což vzbuzuje dojem, že výzkum zapadl.

V posledních deseti letech se město snaží navázat na historickou tradici starého Mostu například vybudováním „nového 1. náměstí“, kam byly přeneseny morový sloup a renesanční kašna, které původně zdobily 1. náměstí historického Mostu a pak několik let chátraly. Včlenění historických prvků do moderního města je sice slabou, ale aspoň určitou náhradou za zlikvidované město, které podle pamětníků mělo mimořádného ducha (Červenka 2001, <http://starymost.web2001.cz/>, online 5.3.2007). Naproti tomu dnešní Most, jak je psáno na oficiálních stránkách města, „[...] se neustále vyvíjí a hledá svou tvář.“ (Město most, <http://www.mumost.cz/mesto/index.htm>, online 5.3.2007)

3. GENIUS LOCI A EXISTENCIÁLNÍ DIMENZE MĚSTA (CH. NORBERG-SCHULZ)

*Snad jsme tu jen, bychom řekli: Dům,
most, studna, brána, džbán, strom ovocný,
okno, –
dokonce: sloup a věž... ale rozuměj, řekli,
ó, řekli to tak, jak samy věci ty nikdy
nemyslily, že jsou.*

*Duinské elegie, Devátá elegie
Rainer Maria Rilke*

Následující výklad města představí teorii Christiana Norberga-Schulze¹⁰, norského architekta a teoretika architektury s hlubokým filosofickým záběrem. Velmi si oblíbil Prahu a využil ji jako exemplární příklad k ilustraci města se silným geniem loci.

3.1 Teoretická východiska

Filosofickým základem autorova pojetí životního prostředí je fenomenologie. Filosofického poznání se lze dobrat pouze studiem fenoménů, tj. věcí samých. Stejně tak pro náš *každodenní žitý svět*¹¹ mají význam konkrétní věci, které nás obklopují. Jedině ty se vztahují k potřebám každodenního života, na rozdíl od atomů a čísel aj., které jsou pouhými abstrakcemi, a tak bezprostředně nesouvisí s naší existencí. Norberg-Schulz zakoušený žitý svět přibližuje výčtem: „Skládá se z lidí, květin, zvířat, stromů a lesů, z kamenů, země, dřeva a vody, z měst, ulic a domů, dveří, oken a nábytku. A také do něj

---

¹⁰ Christian Norberg-Schulz (1926 - 2000) pocházel z Osla a působil tamější na universitě.

¹¹ Termín v tomto znění je převzatý z díla Genius loci. Odkazuje k Husserlovu pojmu Lebenswelt.

patří slunce, měsíc a hvězdy, větrem hnaná oblaka, noc a den i střídání se ročních období.“ (Norberg-Schulz 1994, s. 6) Integrální součástí našeho žitého světa jsou však i nehmataelné fenomény, jakými jsou pocity a události. Věci samé tvoří existenciální prostor naší každodenní zkušenosti a determinují existenciální významy¹². Jsou základem poznání: „Toto vše je nám ‚dáno‘, to tvoří ‚obsah‘ naší existence.“ (tamtéž)

V Norbergově-Schulzově teorii místa má zásadní význam pojem *bydlení*, tak jak ho chápe Heidegger. V existenciálním smyslu bydlení znamená „existenciální oporu“¹³. „Člověk bydlí [...], jestliže zakouší své prostředí jako významuplné.“ (tamtéž, s. 5) Pak se člověk cítí být v prostředí *doma*. Pro Heideggera má zásadní význam rozlišení pojmů *země* a *nebe*. Bydlení definuje jako „způsob, jakým jsi ty i já, jakým *jsme* my lidé na zemi. [...] Ale být ‚na zemi‘ zároveň znamená ‚být pod nebem‘.“ (Heidegger 1954 cit. v Norberg-Schulz 1994, s. 10) To, co je *mezi nebem a zemí*, Heidegger nazývá *svět*. Bydlet znamená smysluplně obývat svět.

Autorovo chápání lidských potřeb vychází ze závěrů tvarové psychologie, a to důrazem na celostní pojetí vnímání a prožívání. Zážitek lze pojímat pouze jako celek – ten je kvalitativně jinou kategorií, než je souhrn částí. Navazuje také na poznatky strukturální psychologie J. Piageta.

3.2 Místo

Prostředí je obecný pojem. Jeho konkretizací je *místo*. Norberg-Schulz poznamenává, že v mnoha jazycích chceme-li říci, že se *událost odehrává (děje se)*, užijeme spojení *zaujímá místo*¹⁴ (Norberg-Schulz 1994, s. 6). Dění má vazbu na konkrétní prostor a jinak to ani nemůže být. Život se odehrává v místech a místo je skutečným místem, jen pokud se v něm žije. V tomto smyslu je místo základní souřadnicí naší existence. Místem „máme na mysli totalitu, kterou utvářejí konkrétní věci, jež mají hmotnou substanci, tvar, texturu, barvu.“ (tamtéž, s. 8)

Strukturu místa autor analyzuje pomocí kategorií *prostoru* a *charakteru*. *Prostor* označuje polohu a trojrozměrnou organizaci prvků, která představuje kulisu naší

¹² Autor užívá pojmu „existenciální prostor“ k vyjádření základních vztahů mezi člověkem a prostředím.

¹³ Bydlení v existenciálním smyslu je účelem architektury. To znamená, že smyslem architektury je vytvářet prostředí, s kterým se člověk může identifikovat. Funkcionalistický přístup tento moment ignoroval a teorie místa je do jisté míry reakcí na tento stav.

¹⁴ Take place (angl.), avoir lieu (fr.)

každodenní zkušenosti. Pro člověka je nezbytné, aby se v prostoru dovedl orientovat. To umožňuje jen dobře srozumitelný prostor. Tato koncepce odkazuje k *obrazu (image) města* Kevina Lynche. Jeho příspěvek k teorii městského prostoru považuje Norberg-Schulz za klíčový. Z teorie obrazu města Norberg-Schulz přebírá některé základní prostorové struktury: uzly, cesty a oblasti. Díky nim je člověk schopný vytvořit si vlastní mentální schéma prostoru a *neztratit se* v něm, a to nejen fyzicky, ale také psychicky. Ač Lynchova teorie analyzuje uspořádání prostoru, pracuje s psychickými kategoriemi, které Norberg-Schulz spojuje s charakterem místa. Zjednodušeně lze říci, že podle Lynche jsou prvky prostoru nositeli významů.

Více než prostoru se Norberg-Schulz věnuje *charakteru* místa. Charakter je totiž podstatou místa, vyjadřuje jeho atmosféru. Různé lidské činnosti se odehrávají na různých místech, a proto tato místa mívají různý charakter. „Příbytek musí být „ochraňující“, kancelář „praktická“, taneční sál „slavnostní“ a kostel „velebný“. [...] Také krajiny mají svůj charakter, někdy zvlášť „přírodní“ povahy. Tak hovoříme o „neplodné“ a úrodné krajině, o „přívětivé“ a „hrozivé“ krajině. Obecně musíme zdůraznit, že všechna místa mají charakter a že charakter je základním způsobem, kterým je nám svět ‚dán‘.“ (tamtéž, s. 14) Jak je zřejmé, chceme-li pojmenovat charakter místa, používáme přídavných jmen. Díky charakteru se člověk dovede s místem identifikovat – pociťuje ho jako domov a to mu poskytuje emocionální jistotu a bezpečí.

3.3 Místa přírodní a umělá

Pro výklad struktury místa je účelné rozlišit mezi místem přírodním a místem vytvořeným člověkem. Člověk reaguje na krajinu, vychází z ní a přetváří ji. Norberg-Schulz rozebírá tři různé způsoby, jakými se umělá místa vztahují k přírodě. Za prvé, člověk se snaží přírodní strukturu zdůraznit¹⁵ a to tak, že „staví to, co uviděl“. (Norberg-Schulz 1994, s. 17) Autor nazývá tento proces *vizualizací*. Příkladem je situace, kdy lidé vybudují cestu v místě, kde k tomu příroda vybízí, například v údolí. Jednání lidí, je v tomto případě poměrně pasivní. Druhým způsobem je, že člověk krajinu *doplňuje* o to, co ji podle něj chybí. Zde přírodní místo postupně transformuje ku obrazu svému tím, že ji obohacuje. Za třetí, chce člověk „symbolizovat své pochopení přírody (i sebe samého)“.

¹⁵ Norberg-Schulz užívá termínu „zpřesnit“.

(tamtéž) *Symbolizaci* Norberg-Schulz definuje takto: „[...] zažitě významy jsou ‚přeloženy‘ do jiného média“. (tamtéž) Přenesený význam se tak stává objektem kultury.

Procesy vizualizace, doplnění a symbolizace definují obsah „osidlování“ neboli bydlení, užijeme-li Heideggerův termín. Člověk bydlí právě tehdy, když se identifikuje s místem, promlouvá-li jeho prostředí k němu významy. Vrcholem umělého prostředí je město, kde je nashromážděno maximum významů, a symbolizace se zde uplatňuje nejintenzivněji. Na škále umělé – přírodní prostředí můžeme sídla seřadit takto: město, městské obydlí, zemědělská vesnice, statek. Mezi další umělé součásti prostředí patří především cesty a prvky (například drobné památky jako křížky v polích).

Norberg-Schulz město vymezuje v opozici k zemědělské vesnici, která je svými kořeny připoutána k zemi, tedy ke konkrétnímu přírodnímu místu, jenž determinuje její charakter. V městě je vztah ke krajině slabý nebo úplně chybí. Pro městské prostředí je typické množství přenesených významů z jiných míst, než kde sídlo leží. Tento kosmopolitní aspekt je nejpodstatnějším znakem měst.

3.4 Genius loci města

Obecně se *geniem loci* míní „soubor mimořádných vlastností a významů charakteristických pro určitou sídelní lokalitu, propojující neopakovatelným způsobem určité lidské sídlo s určitým přírodním prostředím“. (Velký sociologický slovník 1996, s. 341)

Pojem *genius loci* má původ v antické tradici. Podle starých Římanů má každá bytost ochranného ducha – *genia*, který je svázaný s přírodním místem. *Genius* svou přítomností místu vdechuje život a člověka místem provází. Tato souvislost implikuje, že lokalita ovlivňuje charakter lidských aktivit. Staré civilizace proto k místu přistupovaly s obrovským respektem. Naproti tomu v moderní době se spoléhá na technologický pokrok, který nás vyvazuje ze závislosti na přírodních zdrojích, a tak i respekt k místu ztrácí na významu. Z existenciálního hlediska je tato situace znepokojující, protože člověk ztrácí oporu pro svůj život. „*Osobní identita člověka předpokládá identitu místa*“¹⁶. (Norberg-Schulz 1994, s. 21) Norberg-Schulz absenci identifikace ztotožňuje s odcizením ve smyslu vykořeněnosti. Vážnost situace autor ilustruje příběhem z Bible: „Když Bůh

---

¹⁶ Kurzívou užil Norberg-Schulz.

řikal Kainovi: „Budeš na zemi štvancem a psancem,“ postavil člověka před jeho nejzákladnější problém: překročit práh a znovu najít ztracené místo.“ (tamtéž, s. 23)

V češtině je patrná etymologická spojitost mezi místem a městem. Město je utvářeno jako místo definované prostorem a charakterem. Jeho specifíkem je koncentrace přenesených významů, jejichž nositelem je především architektura. Podoba města a jeho typická atmosféra jsou odrazem *genia loci* – ducha místa, který má vazbu na přírodní prostředí. „Genius loci města by tedy měl v sobě obsahovat ducha lokality, skýtajícího městu kořeny, ale zároveň by také měl shromažďovat obecné významy, tkvící svými kořeny jinde a přenesené sem prostřednictvím symbolizace.“ (tamtéž, s. 58)

Někteří autoři označují koncepci Norberga-Schulze za geografický determinismus. Tuto tezi zmírňuje největší český znalec díla Norberga-Schulze filosof Petr Kratochvíl na příkladu architektury. Uvedeme obsáhlejší citát o architektuře: „Tuto determinaci architektury přírodním rámcem je však třeba chápat velmi široce: Je zprostředkována porozuměním, v němž jsou uchopeny jak struktura, tak charakter, naladění přírodního místa, jenž souzní s naladěním člověka. Významy přírody nejsou proto významy pouze přírodních objektů, ale vždy odkazují k člověku jako pramenu všeho z významňování. Významy, jež jsou architektonickým dílem shromažďovány, tak zároveň vyplývají i ze sebepochopení člověka, jež se historicky konstituuje v rámci jeho interakce s prostředím.“ (Kratochvíl 1986, s. 352)

3.5 Struktura umělého místa

Existenciální prostor pojímáme jako systém míst. Je uspořádán určitými prostorovými schémata neboli formami vztahů mezi místy. Vždy platí, že prostor je nějakým způsobem centralizován. *Střed* může představovat domov, pohybujeme-li se na individuální úrovni, nebo třeba náměstí, bereme-li v úvahu urbanistický prostor. Prostor je charakteristický také určitým stupněm *rozlehlosti*, který definuje vzdálenosti mezi místy. Místo je v prostoru vymezeno *hranicí*, která odděluje vnitřek od vnějšku. „Pojmy blízkosti, centralizace a ohraničení tak spoluvytvářejí konkrétnější existenciální pojem *m í s t a*, a místa jsou základními prvky existenciálního prostoru“ (Norberg-Schulz 1972 cit. v Kratochvíl 1986, s. 351). Zbývá zmínit *cesty*, která mají význam v tom, že spojují místa mezi sebou. Svým charakterem podélnosti vystihují vedle centrovanosti druhý základní princip organizace prostoru.

Nyní se vraťme k důležité koncepci *vnitřku a vnějšku*, který odkazuje k dichotomii soukromého a veřejného. Ukažme si to na příkladu rodinného domu: hranici představuje práh domu, vnitřek je lidský domov (soukromá sféra) a ulice před domem je veřejný prostor. Soukromý vnitřek „konkretizuje identitu jednotlivce tím, že shromažďuje významy, jež jsou obsahem jeho osobní existence“. Naproti tomu veřejný vnějšek „shromažďuje instituce života obce a vyjadřuje významy (hodnoty), o něž se tento život opírá“. (Norberg-Schulz 1994, s. 182)

V exteriéru tvoří hranici například specifické stavby anebo jen změna „textury země“. Podoba hranice určuje stupeň *uzavřenosti* místa vůči okolí. Pevná hranice místo od okolí izoluje, prostupná hranice zdůrazňuje komunikaci vnitřku a vnějšku, a tím tyto prostory sblížuje. Města jsou z tohoto pohledu „vnitřky v plném slova smyslu“ (tamtéž, s. 10), protože hranice odlišuje dva kvalitativně odlišné prostory.

Z hlediska struktury místa je potřeba analyzovat též *vertikalitu* místa, tedy to, jak se místo „zvedá k nebi“ (tamtéž, s. 63). Tento rozměr by měl být ve vztahu se způsobem, jak se místo vztahuje k zemi (tj. horizontální uspořádanost). Podoba vztahu horizontality a vertikality určuje charakter místa. Zvláště patrné je to na případě gotické katedrály. „Vertikální linie a tvary vyjadřují aktivní vztah k nebi a zároveň i přání přijímat světlo. Ostatně vertikalismus a náboženské aspirace měly k sobě vždycky blízko.“ (tamtéž, s. 66)

Vedle zmíněných struktur ve městě nesou významy zvuky, světlo nebo barvy a materiály.

3.6 Charakter místa a čas

Genius loci je podmínkou identifikace člověka s místem, a to je podle Norberga-Schulze existenciálním imperativem. S tím souvisí, že místo by si mělo uchovávat svůj charakter po určitý čas, jinak člověku hrozí desorientace a anómie. „[...] *Stabilitas loci* je základní lidskou potřebou.“ (Norberg-Schulz 1994, s. 180) Neznamená to, že se město nesmí měnit. Naopak jeho zakonzervování by vyloučilo genius loci, protože ten je reinterpetován životem komunity. Aby místo bylo životaschopné, tj. umělo snášet dynamiku změn, musí mít určitou kapacitu k přijímání nových myšlenek. „Ochraňovat a uchovávat genia loci ve skutečnosti znamená konkretizovat jeho podstatu ve stále novém historickém kontextu. Mohli bychom také říci, že dějiny nějakého místa by měly být jeho „seberealizací.“ (tamtéž, s. 18) Místo má být tedy charakteristické také svou kontinuitou.

Zde je na místě objasnit fenomenologický pohled na vztah „věcí“ a sociálně-ekonomických podmínek. Život není určován sociálně-ekonomickými podmínkami, ale má kořeny hlouběji v existenciálním prostoru, který obsahuje psychologické vztahy člověka s prostředím (identifikace a orientace). „Sociálně ekonomické podmínky se podobají rámu obrazu; poskytují určitý „prostor“, v němž se může život odehrávat, ale neurčují jeho existenciální významy.“ (tamtéž, s. 6)

Sociálně-ekonomické podmínky však působí na fyzické prostředí. S technickým pokrokem se objevují nové požadavky například na šířku ulic. Nutně dochází ke konfliktům. Norberg-Schulz zdůrazňuje, že architektonické a urbanistické změny musí respektovat *genia loci*. Živelné působení *laissez faire* může natropit mnoho nevratných chyb, proto by o podobě města vždy měli rozhodovat také odborníci a samotní obyvatelé.

3.7 Genius loci Prahy

V díle *Genius loci – k fenomenologii architektury* Norberg-Schulz využil Prahy jako příkladu města výjimečně bohatého na významy, které si uchovává svou identitu v průběhu dějin. Vedle Prahy norský autor rozebírá Řím a Chartum. V díle je Prazě věnováno 35 stran a text je doplněn množstvím autorových fotografií. Text vznikl v roce 1976.

Norberg-Schulz Prahu poprvé navštívil s souvislosti se svým zájmem o barokní architekturu, který nabyl konkrétního výsledku v několika výlučně kunsthistorických dílech věnovaných tomuto stavebnímu slohu. V roce 1990 Norberg-Schulz svůj vztah k Praze shrnul následovně: „Je to město, které fascinuje mnoho lidí. Ale můj vztah je založen na něčem hlubším. Přestože pocházím ze zcela jiného prostředí, když jsem se ocitl v Praze poprvé, měl jsem pocit ‚dépà vue‘, měl jsem dojem, že jsem tu už byl dříve. Nejsem mystik a nevěřím, že bych zde žil v nějakém minulém životě, ale opravdu jsem cítil: ano, toto je mé místo. To se mi nestalo v žádném jiném městě světa.“ (Kratochvíl 1990, s. 6) Když Norberg-Schulz pronášel tato slova, pobýval v Praze již po šestnácté.

Autor ve svém originálním výkladu Prahy používá kategorie zmíněné v předchozí kapitole věnované strukturám míst: charakter a prostor, vertikálnost versus horizontálnost, vnitřek a uzavřenost, vztah k přírodnímu prostředí. Několikrát se ve výkladu objevují slova jako tajemno, okouzlení, překvapení a objevování. Tyto spíše literární výrazy než vědecké

pojmy autor interpretuje pomocí výše zmíněných struktur a prvků a dokumentuje na příkladech architektury.

Rozbor se zaměřuje víceméně na studium historického jádra Prahy: Hradčan, Malé Strany, Starého města a Nového města.

Za nejcharaktičtější moment města Norberg-Schulz považuje *souhru horizontál a vertikál* – „kontrast mezi zemí a nebem“.¹⁷ Projevuje se v několika rovinách. Začneme jednotlivými budovami. Staropražské domy „mají hluboké kořeny ve vrstvách dějin, vyrůstají z těchto kořenů a jejich individuální jména připomínají legendární minulost“ (Norberg-Schulz 1994, s. 78). Domy jsou zapuštěné do země, je pro ně charakteristické masivní přízemí, těžké klenuté sklepy a nízké podloubí. Tato spjatost se zemí kontrastuje s podobou „stověžaté“ Prahy. Vertikální pohyb akcentují krom věží a bran také štíty úzkých domů. Krásnou ukázkou směřování vzhůru je Týnský chrám s párem věží, které jsou doplněny mnoha malými vížkami. „Tajemství země tak nachází svůj protějšek v touze po nebi.“ (tamtéž, s. 81)

Důraz na vztah nebe a země se projevuje i v interiérech budov, zejména katedrál. Jako typické příklady autor uvádí Svatovítský chrám, Vladislavský sál či chrám sv. Markéty v Břevnově. O chrámu sv. Víta píše: „Charakter prostoru je zabarven silným kontrastem „masivních“ arkád a dematerializované klenby a horních částí stěny, tedy celkovou živou souhrou horizontálních a vertikálních „sil“.“ (tamtéž, s. 103)

Pražská architektura je ojedinělá. Čeští i přizvaní architekti neaplikovali slepě zahraniční modely, ale vždy je přizpůsobovali místnímu „duchu“. „V Čechách tedy gotická dematerializace není pochopena jako „duchovní systém“, který si podrobuje a nahrazuje tělesnou substanci, ale jako extatické osvobození od země.“ (tamtéž, s. 106) Podle autora gotické katedrály vyjadřují specificky český vztah k náboženství.

Ten samý princip – vztah vertikál a horizontál – je obsažen v nejznámějším pražském panoramatu: pohledu z nábřeží na řeku s Karlovým mostem a Pražským hradem v pozadí. Základní horizontálou je zde Vltava, z které vystupuje Malá Strana, aby se završila Hradem s dominantním sv. Vítem. Schéma se opakuje na samotném Hradě (jednoduché podlouhlé paláce versus katedrála a Jiřský klášter a věže opevnění) i na Karlově mostě (masivní rozložitě oblouky odlehčují čnicí sochy a mostecké věže). Norberg-Schulz se táže: „Je na světě jiné město, jehož charakter byl takto konkretizován

---

¹⁷ Význam země a nebe je nutné chápat v souvislosti s Heideggerovou koncepcí. Země a nebe ohraničují *životní svět*. Více viz Heideggerovy přednášky *Bauen, Wohnen, Denken a Das Ding*, 1954.

v jediné veduté, která zahrnuje všechny úrovně prostředí, počínaje krajinou a konče artikulací jednotlivé budovy?“ (tamtéž, s. 82)

Genius loci Prahy tedy tkví „ve zvláštním smyslu pro zemi a nebe.“ (tamtéž, s. 84) Je přítomný na každém kroku a odráží se v každém pohledu. Spjatost se zemí budí při procházce Prahou pocit tajemna. Některé uličky jsou klikaté a velmi úzké. Domy jsou často průchozí, lze si tak zkrátit cestu přes „cizí dvůr“ a nahlédnout do běžného života místních obyvatel.¹⁸ Znamená to dotknout se soukromého „vnitřku“. „Máte zde dojem, že je možné pronikat stále hlouběji do vnitřku věcí. Ulice, vchody, dvory, schodiště vás vedou do nekonečného ‚nitra‘ (tamtéž, s. 78). Věže a vysoké štíty naopak město odhmotňují, navozují pocit lehkosti. Vysoké dominanty navíc usnadňují orientaci v městě, a tím ho zpřehledňují. Místem s mimořádnou koncentrací tajemna bývalo židovské ghetto, jeho torzo je dodnes toho dokladem.

Jak již bylo řečeno, pro genius loci je podstatný přírodní rámeček místa. Norberg-Schulz bere výklad ze široka a interpretuje celé území Čech. Z hlediska krajinného rázu Čechy charakterizuje rozmanitost. Čechy jsou geologickou jednotkou na svém obvodu téměř důsledně uzavřenou horami. Praha představuje těžiště tohoto území. Geografický prostor Čech vybízel ke vzniku města v dnešních souřadnicích. Přibližně v místech dnešní Prahy, v místě příhodném pro přebrodění Vltavy, se střetávaly nejstarší dálkové stezky z Ukrajiny do Německa a z Rakouska do Saska a Pruska. Vznikl zde významný uzlový bod a proudilo tudy mnoho obchodníků. Pro Prahu tak již od jejího vzniku bylo typické střetávání kultur. Později zde žili Češi, Němci a Židé po staletí ve vzájemné blízkosti. Prahu vždy charakterizovalo kosmopolitní společenství, což se logicky odráželo v jejím vzhledu.

Z hlediska formulace genia loci má jedinečný symbolický význam skutečnost, že staré části města propojuje *most*. Most je krásnou ukázkou toho, jak člověk obohacuje přírodní prostředí tím, že mu vtiskuje významy. Norberg-Schulz v této souvislosti cituje Heideggera: „Most *shromažďuje* zem, jako krajinu kolem řeky.“ (tamtéž, s. 18) Znamená to, že propojením se zhodnotila krajina, která byla potenciálně nosná, ale zatím byl její význam skrytý. Norberg-Schulz o mostu doplňuje pro případ Prahy: „[...] zároveň shromažďuje i to, čím člověk přispěl tomuto místu, jakožto městskou krajinou jedinečné kvality. Přírodní a městská krajina jsou tak sjednoceny.“ (tamtéž, s. 82) Moment krajiny

---

¹⁸ Tento aspekt Prahy je dnes již minulostí. Norbert-Schulz Prahu navštěvoval v 60. a 70. letech, kdy se v historickém centru běžně bydlelo.

a přírody ve městě je pro Prahu skutečně charakteristický: jen málo měst se může pyšnit tolika zelenými plochami.

Norberg-Schulz vidí mimořádnost Prahy především v tom, že *genius loci* se uchoval navzdory *dějinným změnám*. *Genius loci* je podmínkou identifikace člověka s místem a identifikace znamená bezpečí a jistotu, s čímž souvisí nutně i trvání v čase. „[...] *Stabilitas loci* je základní lidskou potřebou.“ (tamtéž, s. 180) Trvání však neznamena strnulost, autentické – pravdivé může být jen to, co je naplněné životem. Praze se v tomto smyslu vedlo absorbovat cizí vlivy a dějinné zvraty a interpretovat je novým, sobě vlastním způsobem. „Architektura Prahy je kosmopolitní a přitom nikdy neztrácí svou místní vůni. Románské, gotické, renesanční, barokní, secesní i kubistické budovy žijí pospolu, jako by byly variacemi na totéž téma.“ (tamtéž, s. 83) Tím tématem je místní *genius*. Tento moment autor dokládá odborným výkladem o jednotlivých budovách. V Praze platí v plné míře, že „dějiny jsou seberealizací *genia loci*“.

3.8 Význam sociálního života města

Ve výkladu se jen zdánlivě ztrácí rovina městského společenství. Ač autor popisuje nejčastěji budovy, lidský prvek je všudypřítomný – pojmy jako významy, identifikace aj. mají smysl jen ve vazbě na člověka. *Genius loci* je stvrzován lidmi, a to nejen architekty, kteří ho promění do svých děl a nechají ho tak „žít“ mnoho generací. Také běžný městský život odehrávající se uvnitř města z *genia loci* vychází a zpětně ho interpretuje a rekonstruuje. Bez všedního života by se město stalo muzeem a *genius loci* by mohl být udržován jen uměle. Rozlišení soukromé a veřejné by ztratilo váhu. Norberg-Schulz hezky ilustruje svázanost člověka s místem na příkladu asanace pražského ghetta, a to citátem z Franze Kafky: „Stále v nás žijí ty tajuplné uličky, temná nároží, slepá okna, špinavé dvory, hlučné hospody i tiché hospůdky. Procházíme se po širokých ulicích nového města, ale naše kroky i pohledy jsou nejisté. Uvnitř se chvějeme tak jako dřív ve starých uličkách bídy. Naše srdce se dosud ničeho nezbavila. [...] Procházíme se jako ve snu a i my sami jsme jen přízraky minulých časů.“ (Kafka 1900 cit. v Norberg-Schulz 1994, s. 110)

Norberg-Schulz se s Prahou setkával pravidelně v dobách socialismu a uvědomoval si, jak významně ji zasáhla poválečná změna politického režimu. V roce 1976 píše: „Dnešní Praha je jiná a přece stejná. Kosmopolitní společenství zaniklo a zmizel i barvitý lidový život minulosti.“ (Norberg-Schulz 1994, s. 110) Autor je přesvědčený, že

genius loci je kvalitou sui generis, která vytrvá i přes zásadní sociálně ekonomické změny. Sám však píše, že genius loci je schopný absorbovat a zpracovat nové obsahy přirozeně jen „v rámci jistých mezí“. (tamtéž, s. 18) Je proto otázkou, jak dlouho by byl genius loci Prahy udržitelný, když se změní podmínky, které samy původně určovaly jeho kvalitu. Jistě zde působí jistá setrvačnost, ale jen krátkou dobu je možné ji zmobilizovat a město plně oživit.

Genius loci socialistickou éru přežil. Nakonec je pravdou, že generace mých rodičů ráda vzpomíná na tehdejší Prahu plnou levných hospůdek, kde se dalo o ledačem mluvit, a které tak představovaly oázu v nesvobodném městě. Zároveň bylo historické město útočištěm pro obyvatele ze sídlišť. „Obyvatelé nových obytných souborů přicházejí do staré Prahy, aby si zde stvrдили svou identitu.“ (tamtéž, s. 110). V záplavě monumentů socialistického realismu lidé tíhli ke čtvrtím, které měly atmosféru.

Dnešní Praha je zase jiná. V roce 1990 Norberg-Schulz vyslovit obavu, aby Prahu nezničila neregulovaná moderní výstavba v době tržního hospodářství. Zdá se, že se tak zatím ve větší míře nestalo. Změnilo se však mnoho v ohledu sociálním. Centrum města se vyliďňuje a zároveň je přeplněné. Turisté jsou v Praze „jen na otočku“. Můžu se, inspirována autorem, ptát, koho dnes genius loci oslovuje, aby byl pochopen a mohl být lidmi reinteretován?

4. EMPIRICKÝ VÝZKUM: PRAHA OČIMA SVÝCH OBYVATEL

4.1 Úvod

4.1.1 Výzkumná otázka, specifikace cílové skupiny a předmětu výzkumu

Výzkum má najít odpovědi na následující otázku: Jaký vztah mají Pražané k historickému středu města a jakou roli hraje vývoj města při utváření tohoto vztahu?

Zadání se rozpadá na dvě základní témata. Prvním je zkoumání urbánní identity Pražanů. S tím souvisí otázky: Co je důležité při budování vztahu k městu? Na základě čeho se Pražané s městem identifikují? S pevným vztahem k městu je spojena skutečnost, že obyvatelé berou proměny města za své. Často se s nimi jednoduše nesmiřují, ale zauímají k nim osobní, zaujatá a vyhraněná stanoviska. Mým zájmem je proto též prozkoumat hlouběji názory a postoje Pražanů k aktuálním změnám ve vnitřním městě a také k proměnám, které souvisí se změnou ekonomických podmínek po roce 1989.

Zaměřím se na obyvatele, kteří se s městem identifikují jako s místem, kde je jejich domov. Ve výzkumu budu na téma pohlížet optikou běžného obyvatele města, který zde bydlí, má rodinu, pracuje či studuje, nakupuje, baví se a řeší každodenní problémy.

Nezabývám se celou Prahou, ale pouze městským centrem. K tomuto zúžení předmětu jsem přistoupila z několika důvodů: 1) Městské centrum představuje ve velkoměstě ze sociologického hlediska specifický prostor, neboť ho využívají všichni obyvatelé města, nejen ti zde bydlící a pracující. 2) Pražské městské centrum je výjimečné svou historickou bohatostí. Pražané jsou na něj většinou hrdí, proto lze předpokládat, že jim toto místo není lhostejné. 3) V posledních dvou desetiletích se pražské centrum velmi rychle proměňovalo, což mohlo vyvolat u mnoha zdejších obyvatel rozporuplné pocity.

4.1.2 Teoretická východiska

Následující kapitola ve stručnosti shrnuje základní literaturu, ze které jsem čerpala. Je strukturována do třech podkapitol. Podkapitoly nazvané Problematika mentální map a Ostatní inspirační zdroje orientují v klasických pracích k tématu, a to jak v teoretické, tak

empirické linii. Třetí podkapitola informuje podrobněji o empirických výzkumech, ze kterých jsem konkrétně vycházela.

Problematika mentálních map¹⁹

Téma percepce a hodnocení města má své místo ve studiích z behaviorální geografie. Výzkumy v této oblasti jsou obvykle založeny na dotazování a zpracovávají se sociologickými metodami. Zakladatelem zkoumání obrazu města, jenž je složen z individuálních image, kteří si o městě vytvářejí jeho obyvatelé, byl americký urbanista Kevin Lynch. Centrem jeho zájmu bylo rozlišení elementů prostředí, které mají zásadní roli při utváření dojmu z města. Rozsah a množství těchto prvků determinují vlastnost městského prostředí, kterou Lynch pojmenoval *imageability*, tj. srozumitelnost, přehlednost nebo čitelnost města. Díky Lynchově výzkumu vznikl návod, jak upravovat a plánovat města tak, aby jejich fyzický vzhled obyvatele uspokojoval.²⁰

Z jiné perspektivy se ke zkoumání orientace v prostoru dostala psychologie. E. C. Tolman zkoumal schopnost krys naučit se při pohybu v bludišti cestu k potravě. Vizuální představu o uspořádání prostoru, který krysám umožňuje dosažení cíle, zachycuje pojem kognitivní mapa. Ta je specifickým a velmi primitivním případem tzv. mentální mapy. Mentální mapa označuje „subjektivní mapu, tzn. prostorovou představu svého každodenního prostředí.“ (Černoušek 2002, s. 18) Podle Downs a Stea (1973) je mentální mapa výsledkem procesu složeného z psychologických transformací, kterými jedinec získává, kóduje a uchovává informace o místech a vlastnostech jeho životního prostředí.

Vnímání prostoru je velmi složitý proces, který ovlivňuje nepřeberné množství faktorů. Člověk vnímá prostředí všemi smysly, prožívá v něm setkání s lidmi, zjišťuje si o něm informace, hodnotí ho po estetické a praktické stránce, působí na něj atmosféra aj. Pro někoho jsou ve městě důležité historické památky, jiného zajímá výhradně sociální stránka města. „Každý se orientuje podle toho, co pokládá za důležité. Někdo má vydatně zmapovány obchody, jiný kostely, někdo hospody.“ (Černoušek 2002, s. 18)

Jak zdůrazňuje Milgram (1992), hodnocení a představa města jsou silně sociálně podmíněny. Vedle osobních priorit a dalších determinant zmíněných výše velmi záleží na tom, co je zdůrazňováno společností a komunitou. Individuální představa o prostředí je tak částečně kolektivní reprezentací. V tomto smyslu je možné informace z individuálních map agregovat a získat veřejné (neboli obecné) image města.

---

¹⁹ V následujícím textu mluvím výhradně o lynchovském typu mentálních map. Mentální mapa, tak jak ji chápal Gould, nebyla inspirací pro můj výzkum.

²⁰ Lynchově koncepci se podrobně věnuje kapitola 2 této práce.

Problematika mentální map je rozvíjena od 60. let 20. století zejména v anglosaském světě. Percepcí města se zabývali nejčastěji týmy složené ze sociálních geografů a environmentálních psychologů za spolupráce urbanistů a sociologů. Některé výzkumy jsou založené výhradně na analýze grafických výstupů, avšak většina z nich je doplněna dalšími podpůrnými metodami, nejčastěji hloubkovým rozhovorem, rozpoznáváním míst podle fotografií, zkoumáním míry znalosti jednotlivých čtvrtí aj.

K. Lynch v roce 1960 zkoumal Boston, Jersey City a Los Angeles. Následovalo mnoho dalších výzkumů. Jmenujme některé z nich: v roce 1962 D. de Jonge provedl výzkum obrazu města nizozemských měst; J. F. Saarinen se zaměřil v roce 1969 na Chicago; D. Francescato a W. Mebane (1973) realizovali srovnávací výzkum obrazu Milána a Říma. (Downs, Stea 1973) S. Milgram (1992) zkoumal v roce 1972 New York a v roce 1976 Paříž.

U nás mentální mapy lynchovského typu využívali v 70. letech 20. století Ševčík, Benda, Bendová (1978a, 1978b) při výzkumu starého – zlikvidovaného – a nového Mostu.²¹ Závěry o mentálních představách obyvatel měly posloužit jako vodítko pro výstavbu nového města „na zelené louce“. Dále Hynek a Hynková (1979) zkoumali prostorovou diferenciaci životního prostředí města Boskovic na základě hodnocení vytipovaných objektů obyvateli.

Ostatní inspirační zdroje

Mentální mapa je zajímavým a zábavným nástrojem, jak vstoupit do světa subjektivního chápání města. Mám-li však ambice proniknout hlouběji do vztahu a hodnocení Prahy jejími obyvateli, pak se mapa zdá být velmi omezeným prostředkem. Jejím prostřednictvím lze zjistit míru srozumitelnosti (imageability) města. Je-li imageability dostatečná, pak zajišťuje obyvatelům i návštěvníkům bezproblémovou orientaci v urbánním prostředí. Lynch má za to, že dobrá čitelnost (imageability) města je odrazovým můstkem pro optimální rozvoj města po sociální stránce: město vnímané jako krásné a přehledné si snadno získá mnoho sympatií a vzbudí v lidech vůli se osobně podílet na jeho rozvoji. Vizualně přitažlivé město má tak potenciál být živým městem, příjemným místem pro své obyvatele. (Lynch 2004)

I přes jednoznačný respekt k Lynchovým úvahám by bylo příliš odvážné přijmout jeho závěry v tomto bodě beze zbytku a spokojit se s analýzou mentálních map. Gros mého

---

²¹ Tomuto výzkumu se věnuje kapitola 2.6.

výzkumu proto spočívá v rozhovorech s Pražany nad jejich mentální mapou. V dostupné literatuře jsem nenašla prakticky nic, co by souviselo s mým tématem a Prahou, vstupuji tedy na neprobádané pole. V této situaci se zdálo příhodné založit práci na kvalitativním výzkumu. Cílem mé práce je porozumět vztahu k městu, jak k jeho jednotlivým místům, tak celku, a k tomu jsem našla inspirativní literaturu, kterou shrnují následující odstavce.

V teoretické rovině pro mě představovala inspirační zdroj *fenomenologie architektury* v podání norského teoretika architektury Christiana Norberga-Schulze. Jeho originální způsob zpracování tématu města je shrnutý v díle *Genius loci s podtitulem k fenomenologii architektury* (1994)²² a mj. se zde obsáhle věnuje přímo Praze. Autor pracuje s pojmem *místo*, které je vyjádřením charakteru prostředí – jeho jedinečné identity.

Podobně zajímavým způsobem přistupuje k životnímu prostředí Ji-Fu Tuan. Je autorem pojmu *topofilie*, který vyjadřuje afektivní a estetickou vazbu mezi lidmi a jejich prostředím, projevující se v dlouhodobých postojích. (Tuan 1974)

Inspirovala jsem se také sociální geografii s jejími příspěvky k rozvoji měst. Geografie města se soustředí na studium vnitřní geografické diferenciaci města a zjišťuje zákonitosti lokalizačních strategií. Geograf Luděk Sýkora se dlouhodobě zabývá Prahou a proměnami její prostorové struktury. Součástí jednoho z jeho projektů bylo dotazování expertů působících v oblastech týkajících se rozvoje města. (Sýkora, Hrychová, 2002) Výsledky této ankety jsem použila jako vodítko při analýze rozhovorů.

Sociologický výzkum, jehož záměrem je identifikovat potřeby a postoje různých skupin obyvatelstva, se v posledních desetiletích intenzivně uplatňuje v oblasti veřejné správy. Po teoretické stránce se sociálními studii měst zabývala Součková (1994) a Schmeidler (1997). Inspiraci přináší mnohé výzkumy realizované městy a obcemi (např. Kopřivnice, Kutná hora, Hodonín, aj.)

Výzkumy, s přímým vztahem k šetření

Pro výzkum Prahy jsem se inspirovala koncepcí K. Lynche²³, výzkumem Milána a Říma od D. Francescato a W. Mebane a výzkumem Paříže S. Milgrama.

K. Lynch založil svůj výzkum na dotazování 60 respondentů, které podrobil rozhovoru o 15 otázkách a nechal je nakreslit plánek města. Úkol načrtnout mapu zadal jako rychlou kresbu centra města, která měla být vytvořena se záměrem popsat město

---

²² Norbergově-Schulzově teorii místa se věnuji v kapitole 3.

²³ Té je věnována kapitola 2.

cizinci. Dalšími součástmi interview byl popis cesty a popis určitých městských částí. (Lynch 2004)

Výzkum Stanley Milgrama zkoumal mentální reprezentace Paříže na vzorku 218 lidí rovnoměrně vybraných z různých čtvrtí. Účastníci byli instruováni, aby nakreslili „mapu Paříže, kde budou zmíněné všechny prvky města, které jim přijdou na mysl. Mapa může obsahovat památky, náměstí, sousedství, ulice a veškeré jiné prvky, které se budou spontánně vybavovat. Bylo jim také řečeno, že mapa se nemá podobat turistické mapě Paříže, ale má vyjadřovat jejich osobní pohled.“ (Milgram 1992, s. 89)

Italskému výzkumu Milána a Říma bylo podrobeno celkem 118 respondentů. Sběr dat byl proveden pomocí rozhovorů, které obsahovaly 8 otázek a úkol nakreslit mapu. Instrukce k mapě zněla: „Nakreslete mapu Říma / Milána tak, aby podle ní návštěvník našel cestu.“ (Francescato, Mebane 1973, s. 134) Otázky byly otevřené. Cituji některé z nich: „Prosím zavřete oči a přemýšlejte o Římu / Miláně. Co vidíte? Představte si, že se stěhujete z Říma / Milána. Jakých pět věcí si myslíte o tomto městě zapamatujete? Co se Vám na Římu / Miláně líbí? A co se Vám na nich nelíbí? Co byste chtěl/a, aby se změnilo?“

Cenným zdrojem pro mě byla zpráva o etnologickém výzkumu urbánní identity v Banské Bystrici realizovaný Alexandrou Bitušíkovou (2003). Jejím východiskem je následující tvrzení: „Na základě rôznych spomienok a emócií si obyvatelia mesta vytvárajú vlastný obraz mesta a cez neho vzťah k „svojomu“ mestu – svoju urbánnu (lokálnu) identitu.“ (Bitušíková 2003, s. 219) Autorka pracovala s popisy města místními obyvateli a sledovala, přes které fenomény se lidé se svým městem nejčastěji identifikují. Možné odpovědi agregované autorkou do celků jsem použila v upravené podobě v úvodní části výzkumu.

4.2 Metody

Kapitola věnovaná metodologii objasňuje, jak probíhala příprava a sběr dat a které techniky jsem užila při analýze.

4.2.1 Konstrukce vzorku

Vzorek byl vybírán s účelem postihnout široký okruh názorů a postojů, avšak rámci sociálně homogenní skupiny. Bylo by bezpochyby zajímavé porovnávat výsledky podle socioekonomického statusu, avšak vzhledem k rozsahu diplomové práce by

to nebylo uskutečnitelné. Rozhodla jsem se vyloučit vliv vzdělání spojeného se socioekonomickým statusem. Tato volba se mi jevila jako opodstatněná z následujících třech důvodů: 1) Určila jsem počet rozhovorů, které jsem schopná sama zrealizovat, tj. cca 25. Chci-li porovnávat sociodemograficky vymezené populace, pak je vhodné mít v jedné skupině alespoň 10 rozhovorů. Musela jsem tedy některou intervenující proměnnou vyloučit v rámci redukce variance. 2) Cílem mé práce bylo získat vzhled do poměrně složitěho tématu. Nutnou podmínkou tedy bylo, aby respondent uměl o věci hlouběji popřemýšlet – nejen popisovat, ale také společně s vedoucím rozhovoru hledat smysl a význam ve vlastním prostorovém chování. Vytipovala jsem proto skupinu s vyšším vzděláním. 3) Zvolím-li takto vymezenou skupinu, budu mít nejmenší problém se sháněním respondentů.

Výše popsáný způsob konstrukce výběru vzorku odpovídá homogennímu vzorkování (Hendl 2005). Ten jsem zkombinovala s klasickým kvótním výběrem: kontrolovala jsem rozložení žen a mužů ve vzorku a rozlišila jsem dvě věkové kategorie: do 34 let a od 35 let, které jsou ve vzorku rovnoměrně zastoupeny.²⁴ Tato metoda mi dovolila srovnávat podskupiny mezi sebou

Věk a pohlaví jsou z hlediska orientace v prostoru důležitá kritéria. Je prokázáno, že různé věkové skupiny kladou na své životní prostředí různé nároky (Parr podle Francescato, Mebane 1973). Jiné potřeby mají adolescenti, jiné rodiny s malými dětmi a ještě jiné lidé na penzi. Na rozdíly ve vnímání prostoru mezi muži a ženami upozorňují četné výzkumy z oblasti psychologie a sociobiologie. Kitchin a Freundsuh (2000) shrnují výsledky dosavadních výzkumů v této oblasti. Jejich závěr není jednoznačný a otázka vrozených dispozic vázaných na biologické pohlaví, případně gender zůstává otevřená. Naproti tomu sociobiologové kladou důraz na rozdíl ve vnímání prostoru mezi muži a ženami, který má biologický původ (např. Ridley 1999).

Při shánění respondentů jsem využila síť svých známých, nejčastěji studentů vysokých škol. Oslovila jsem je s prosbou, jestli mají v okolí někoho, kdo by byl ochoten se výzkumu zúčastnit, tj. strávit s ním hodinu času. Do výzkumu jsem až na pár výjimek nezahrnula své kamarády, upřednostňovala jsem „známé známých“ z různých stran. Takto jsem se snažila předejít zkreslení výběru, ke kterému by mohlo dojít tím, že soubor zůzím na „svůj okruh“. Tato metoda zajistila vcelku spolehlivě výběr, který odpovídal mým

---

²⁴ Věkově definované skupiny v analýze obvykle značuji jako mladší respondenti a starší respondenti.

představám o sociodemografické struktuře a nemusela jsem násilně naplňovat kvóty podle vzdělání.

Výslednou strukturu vzorku podle socioekonomických charakteristik ukazuje tabulka 4.1.²⁵ Mezi absolventy a studenty vysokých škol bylo zastoupeno 7 lidí s humanitním vzděláním nebo vzděláním v oboru sociálních věd, 5 bylo se vzděláním přírodovědným, 4 s technickým vzděláním a jeden respondent byl výtvarník. Větší část (15) respondentů byli rodáci z Prahy. 3 z mimopražských v Praze studují (v každém z případů už více než 5 let).

Tab. 4.1: Struktura vzorku podle socioekonomických charakteristik

<i>Charakteristika</i>	<i>Skupina</i>	<i>Počet případů</i>
Pohlaví	Muži	11
	Ženy	13
Věk	Věk do 34 let	12
	Věk od 35 let	12
Vzdělání	SŠ	7
	Studuje VŠ	3
	VŠ	14
Socioekonomický status	Střední třída	24

4.2.2 Metoda sběru dat a průběh rozhovorů

Sběr dat byl proveden kvalitativním dotazováním. Rozhovor obsahoval zhruba 20 otázek, 2 specifické úkoly a identifikační sociodemografické údaje. Část otevřených otázek měla formu strukturovaného rozhovoru a doslovně se opakovala při každém interview. Další část rozebíraných témat měla charakter rozhovoru pomocí návodu. Témata byla otevírána v návaznosti na reakce respondentů a podle jejich zaměření. Kombinovala jsem otázky, které vyžadovaly krátkou jednoznačnou odpověď, a otázky, které vyzývaly k rozmluvení se. Jednalo se o otázky vztahující se k chování, k názorům a k vnímání. Jedna z otázek byla formulována uzavřeným způsobem. Dotazovaným byly nabídnuty možné odpovědi s tím, že mohou vybrat cokoli jiného. Pevný výběr měl respondentům pomoci se v tématu zorientovat, protože otázka sama zněla dle mého názoru příliš

²⁵ Všechny tabulky a obrázky jsou sestavené podle vlastního výzkumu, proto neuvádím zdroj.

obecně.²⁶ Nejprve jsem položila otázku „bez nápovědy“, a pokud respondent tápal, předložila jsem mu pevný výběr.

Rozhovor byl uvozen otázkou: „Když si řeknete ‚mé město‘, co si s tím spojíte?“ Tím jsem získala první informaci o tom, nakolik je pro respondenta důležité hlavní město. Následovalo pár obecných otázek bez přímého vztahu k Praze. Poté jsem účastníkům položila otázku: „Když zavřete oči a přemýšlíte o Praze, co si představujete?“²⁷, čímž jsem uvedla hlavní část témat vztahujících se výhradně k Praze. Součástí rozhovoru byl úkol nakreslit plán centra města – mentální mapu a popsat úsek cesty, zvolený podle toho, kde se dotazovaný pohybuje. Mentální mapu jsem zařadila brzy na úvod rozhovoru, dokud má respondent dost sil. Mapa zároveň vytvořila záchytný bod pro následující povídání – během rozhovoru ležela před dotazovaným a ten, inspirován svým výtvořem, si snadněji vybavoval místa.

Bylo provedeno celkem 24 interview o délce od 40 min do 60 min. Dotazování probíhalo doma nebo v kavárně či bufetu, a to vždy podle výběru respondenta, protože i výběr místa pro mě byl informací. Odměnou za čas strávený s výzkumem byla respondentovi obvykle káva nebo jiný nápoj. Rozhovory jsem se snažila vést jako dialog a navodit neformální atmosféru, aby respondent neměl pocit, že se přede mnou musí kontrolovat.

Respondentovi jsem se představila a vyložila mu účel výzkumu. Před započítím nahrávání jsem požádala o svolení pořídit zvukový záznam. Dotazovaní byli dopředu obeznámeni s tím, jaký bude mít interview průběh. Zdůraznila jsem jim, že některé otázky jsou složité nebo je mohou považovat za nesmyslné, případně za příliš osobní. Pokud tedy nebudou mít z jakéhokoli důvodu chuť odpovídat, pak stačí říct. Tímto jsem se snažila vyhnout situaci, kdy se respondent za každou cenu snaží odpověď jakkoli zformulovat, i když je pro něj téma okrajové, a odpověď proto může být nahodilá.

Vesměs respondenti přistupovali k dotazování vstřícně, což bylo však dáno tím, že jsem oslovovala předem vytipované respondenty. Jeden člověk nechtěl kreslit mapu s tím, že to nesvede, že by se svým výtvořem nebyl spokojen a nikdy by do něj nemohl vtisknout

²⁶ Jedná se o otázku: „Co je pro Vás ve městě nejdůležitější“. Takto obecně formulovanou otázku užíli ve výzkumu Francescato a Mebane. Pro svůj výzkum jsem otázku specifikovala takto „Na základě čeho se s městem identifikujete?“ Možné odpovědi jsem sestavila pomocí antropologického výzkumu Bitušikové následně: geografické a krajinné fenomény; vzpomínky, pocity, představy; lidé – rodina, přátelé; životní úroveň a životní styl Pražanů; historie a kultura; architektonické památky – objekty, ulice, náměstí; zaměstnání.

²⁷ Takto znějící otázku položili ve svém výzkumu Francescato a Mebane (1974). Použila jsem ji, abych mohla výsledek porovnat s jejich zjištěními.

vše, co pro něj Praha znamená. Jiný respondent odpovídal na některé otázky velmi zdrženlivě, například na ty, které se týkají oblíbených míst v Praze. Prozradil, že pro něj mají příliš intimní význam a nemůže mi k tomu tedy více říci.

Soubor otázek použitých při rozhovorech je přiložen v příloze.

4.2.3 Techniky analýzy

Analýza má dvě části. V první části analyzuji mentální mapy respondentů s využitím techniky vyvinuté K. Lynchem. Tato technika má kvantitativní základ: počítá se, kolikrát se v mapách objeví elementární prvky organizující prostředí, tj. významné prvky, cesty, uzly, oblasti, hranice. Prvky opakující se s určitou četností²⁸ tvoří veřejný, neboli obecný image města. Následně jsem zjišťovala, co mají významné orientační body společného a jaký mají vztah k „turistické Praze“. Turistickou Prahou nazývám oblasti popisované v průvodcích, což jsou z naprosté většiny místa významná historicky. Zajímavé bylo sledovat, v jakém pořadí dotazovaní zakreslují prvky do mapek. S tímto záměrem jsem sledovala postupy kresby a dělala jsem si poznámky.

Další postup, který lze užít, je exaktní: porovnává se, jak individuální náčrtky odpovídají realitě. Tuto techniku jsem užila jen doplňkově, spíše pro zajímavost než ze sociologických důvodů. Dotazovaní obvykle kresbu mapy doprovázeli slovy. Slovní doprovod je součástí záznamu a byl analyzován společně s rozhovorem v kvalitativní části analýzy.

Druhá část představuje kvalitativní analýzu rozhovorů, podpořenou v některých bodech jednoduchou statistikou (počítáním četností). Konstrukce některých otázek, zejména těch, které mají odkrývat souvislosti v mentálních mapách, sama o sobě nevyklučuje užití kvantitativních metod. Ovšem vzhledem k velikosti a nereprezentativitě souboru to naprosto není vhodné, a pokud tam činím, tak je to pouze pro orientaci.

Smyslem mé analýzy je rozkrytí dat, které umožní interpretaci zkoumaného fenoménu. S analýzou dat jsem v podstatě začala už při sběru rozhovorů. Zprvu jsme totiž nevěděla, jak budou respondenti reagovat, jestli budou umět odpovídat na otázky, a nedovedla jsme ani odhadnout, která témata pro ně budou přitažlivá. V průběhu sběru dat jsem postupně otázky přizpůsobovala a více jsem je zaostřovala na témata, která se ukázala být pro dotazované podstatná. Zároveň jsem se opakovaně vracela k otázkám, které byly pro respondenty zcela nové, což jsem vyzorovala z jejich reakce. To byly zejména

---

²⁸ Četnost, která znamená, že prvek je součástí obecného image, není v žádném z výzkumů přesně specifikována. Jde o model, jak analyzovat mapy, nikoli o přesný standardizovaný postup.

otázky vztahující se k jejich prostorovému chování: obvykle dovedli snadno popsat, kudy chodí, ale málokdy si uvědomovali, proč cestu volí. Společně s respondenty jsem hledala odpovědi a bylo to pro mě docela zajímavé.

Při více než dvacátém rozhovoru jsem dopředu dovedla odhadnout, čím respondent naváže, což pro mě bylo též indikátorem, že je čas s rozhovory přestat. V tu chvíli jsem již měla v hlavě vytvořené kategorie, které bude sledovat má analýza, a přistoupila jsem k *otevřenému kódování*. Otevřené kódování je „proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání a konceptualizace a kategorizace údajů.“ (Strauss, Corbinová 1999, s. 42) Následně jsem se zaměřila na proces *axiálního kódování*, jehož cílem je „uspořádat data novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi.“ (Strauss, Corbinová 1999, s. 70) Tento postup odpovídá výzkumu podle zakotvené teorie. (Hendl 2005)

4.3 Výsledky analýzy

Analýza se skládá ze čtyř částí. V první části jsem zpracovala mentální obrazy Pražanů s využitím typologie prvků podle K. Lynche. Druhá část mapuje centrum města podle toho, která místa a oblasti jsou pro obyvatele města přitažlivá a která jsou naopak pocíťována a hodnocena negativně. Smyslem třetí kapitoly je nahlédnout do mechanismů adeterminant, které formují vztah lidí k místům. Poslední část přibližuje mínění Pražanů o turistickém ruchu a dalších aktuálních proměnách města.

4.3.1 Mapa Prahy v hlavách jejích obyvatel

Výklad je strukturován do dvou částí. Nejprve shrnuji základní výsledky a v další části se zaměřuji na hlavní prvky města.

Úvodní poznatky

Účastníky výzkumu jsem vyzvala k zaznamenání mentální mapy Prahy následující instrukcí: „Na list papíru A4 načrtněte prosím jednoduchou mapku centra Prahy. Neměly by v ní chybět žádné pro Vás podstatné rysy města. Zakreslete do ní také místa, která jsou pro Vás z různých důvodů důležitá. Má tak vzniknou obrázek centra Prahy, tak jak ji vidíte

svýma očima. Místa prosím pojmenovávejte. Můžete používat i kresby nebo symboly.“²⁹ Pokud se dotazovaný ptal, co má zahrnout pod centrum města, pak jsem mu sdělila, že to záleží na něm – na tom, co on sám za centrum považuje.

Mapku centra Prahy jsem získala od 23 respondentů. Jeden člověk, který o městě dovedl mluvit s velkým zaujetím, ji nechtěl za nic nakreslit, jak je zdůvodněno výše. Tři mapky zahrnovaly jen velmi malý výsek města. Jedna z nich se týkala pouze bezprostředního okolí bydliště respondentky mimo centrum. Jiný respondent zakreslil pouze Staroměstské náměstí s přilehlými ulicemi, které však dovedl velmi bohatě popisovat. Třetí náčrtek zahrnoval jen okolí Národní ulice s odůvodněním, že do těchto míst autor mapky chodí pravidelně a má k němu hluboký vztah, a proto pro něj tvoří opravdový střed města.

Nákresky obvykle zahrnovaly Prahu 1 a 2, případně oblast Letné. Zhruba čtvrtina účastníků výzkumu považuje za součást centra i oblasti přiléhající k historickému jádru jako Smíchov, Holešovice, Vinohrady, ale obvykle se nevěnovala podrobnějšímu záznamu těchto čtvrtí. Nejčastěji se v pláncích objevovala oblast Starého Města, někdy dohromady s přilehlým Josefovem. Následovaly Hradčany, mezi Vltavou a Hradem někdy vznikl prázdný prostor bez označení Malé Strany. Častěji než Malá Strany se v mapkách objevovala jen její část: Kampa. Z Nového Města bylo nejčastěji zmiňováno Václavské náměstí.

Autoři výzkumů založených na mentálních mapách často zdůrazňují, že má smysl se zabývat pořadím, ve kterém respondenti prvky města zakreslují do mapky. „To co je nejnápadnější, pravděpodobně přijde na řadu jako první.“ (Milgram 1992, s. 93) Naprostá většina účastníků skicu započala načrtnutím Vltavy. Tvar Vltavy, charakteristický nápadnou smyčkou kolem Holešovic, má zafixováno relativně dost lidí. Ne každý si však uvědomuje, které místo je řekou obkrouženo. Jedna z respondentek dokonce vltavskou smyčku zakreslila v opačném směru a navíc jižním směrem od Prahy 1.

Postup konstrukce mapy se nápadně odlišoval mezi muži a ženami. Naprostá většina autorů (s výjimkou jediného) k plánku přistupovala systematicky – začali průběhem Vltavy od Tróje po Podolí a do něj pak bylo vsazeno městské centrum, obvykle na obou stranách řeky. Ženy do mapy vstoupily často taktéž řekou, avšak zakreslily ji jako rovnou čáru. Poté, jak si uvědomovaly prostor, často tvar Vltavy revidovaly, se slovy: *tady se to asi nějak musí točit*. Některé ženy začaly Staroměstským náměstím a k řece se

²⁹ Tuto instrukci jsem měla připravenou na kartě, aby si ji mohl respondent sám přečíst. Podtržení je převzato z karty.

dopracovaly až postupně. Výsledný náčrtek respondentek až na pár výjimek³⁰ nebyl horší než v případě mužů. Dva příklady individuální mentální mapy jsou přiloženy v příloze.

Nemohu s jistotou říci, že ženy mají horší představivost než muži. Spíše mi připadá, že ženy se až do mého výzkumu topografickou stránkou města nezabývaly, a tak to pro ně pak bylo novým objevováním a tedy poměrně složitým úkolem. Muži mají v hlavě o prostoru Prahy celostnější představu. Nemohu však vyloučit, že ji získali spíše otiskem plánu Prahy do jejich paměti než vlastní zkušeností s pohybem městem. Ve prospěch této teorie mluví také skutečnost, že plánek nakreslený muži s jedinou výjimkou odpovídal klasické orientaci mapy směrem na sever. Naproti tomu 7 z 12 žen dospělo k jiné orientaci – severozápadní, západní, východní nebo prvky byly zcela rozházené.

Stejně tak nemohu potvrdit, že řeka představuje pro všechny základní charakteristiku Prahy. Pro muže totiž často představovala jen linii s typickým průběhem, od kterého lze odvodit souřadnice jiných městských prvků. Na druhou stranu se řeka velice často objevovala ve výpovědích: mosty, nábřeží a výhled přes řeku jsou skutečně pro mnohé v Praze jedinečné a často je Vltava cílem procházek.

S obrazem souvisí také základní vizuální představa – první pohled, který si člověk s městem asociuje.³¹ V případě Prahy se Pražané zhruba ze dvou třetin shodli, že mají nejvíce zafixované panorama Pražského hradu s Karlovým mostem a Vltavou v popředí – pohled viděný ze Smetanova nábřeží. Více lidí má obraz spojený se starou stokorunou: *stokoruna chudých, zelená stokoruna*. Míra shody je opravdu mimořádná, protože v případě Milána a Říma si lidé město nejčastěji spojovali s určitou konkrétní památkou (Duomo, S. Pietro) zhruba jen v pětině případů. (Francescato, Mebane 1973)

Zajímavě píše o této vedutě Christian-Norberg Schulz. Pro panoráma je charakteristická ideální souhra vertikál a horizontál, tedy princip, který se opakuje v historickém jádru Prahy v několika úrovních. Toto souznění definuje *genia loci* Prahy.³²

Hlavní prvky města

Analýza prvků zohledňuje tři perspektivy zkoumání. Navazuje na práci K. Lynche a jeho pokračovatelů tím, že využívá metodu analýzy obrazu města založenou na rozboru struktury města. Zajímaly mě také vazby mezi strukturujícími prvky, které mohou říci více

³⁰ Dvě „ženské“ mapy byly naprosto zmatečné, prvky byly zaznamenávány nahodile bez zjevných souvislostí.

³¹ Tato otázka bezprostředně předcházela kresbě mapy a tematicky s mentálním obrazem souvisí, proto ji zařazuji zde do výkladu.

³² Srovnej s kapitolou 3.7 *Genius loci* Prahy.

o významu míst. Mým záměrem bylo také porovnat, jak se liší image města podle zdejších obyvatel od obrázku turistické Prahy.

Turistickou Prahou označují soubor hlavních turistických tepen města a turisticky atraktivních památek. Zahrnují pod ní následující ulice, které jsem vybrala na základě vlastní zkušenosti, jedná se o místa s nejvyšší koncentrací turistů: Celetná, Staroměstské náměstí, Pařížská, Kaprova, Karlova ulice, Karlův most, Mostecká, Nerudova, areál Pražského Hradu, Staré zámecké schody, Železná, Melantrichova, Na Můstku, 28. října, Na Příkopě, Václavské náměstí.³³

V pláncích bylo zvýrazněno téměř 200 míst. Průměrně každý respondent zaznamenal 17 objektů. Tabulka 4.2 shrnuje prvky, které byly zmíněny alespoň 4krát seřazené podle četnosti výskytu. Obrázek 4.3 poskytuje stejnou informaci, avšak v kartografické podobě.

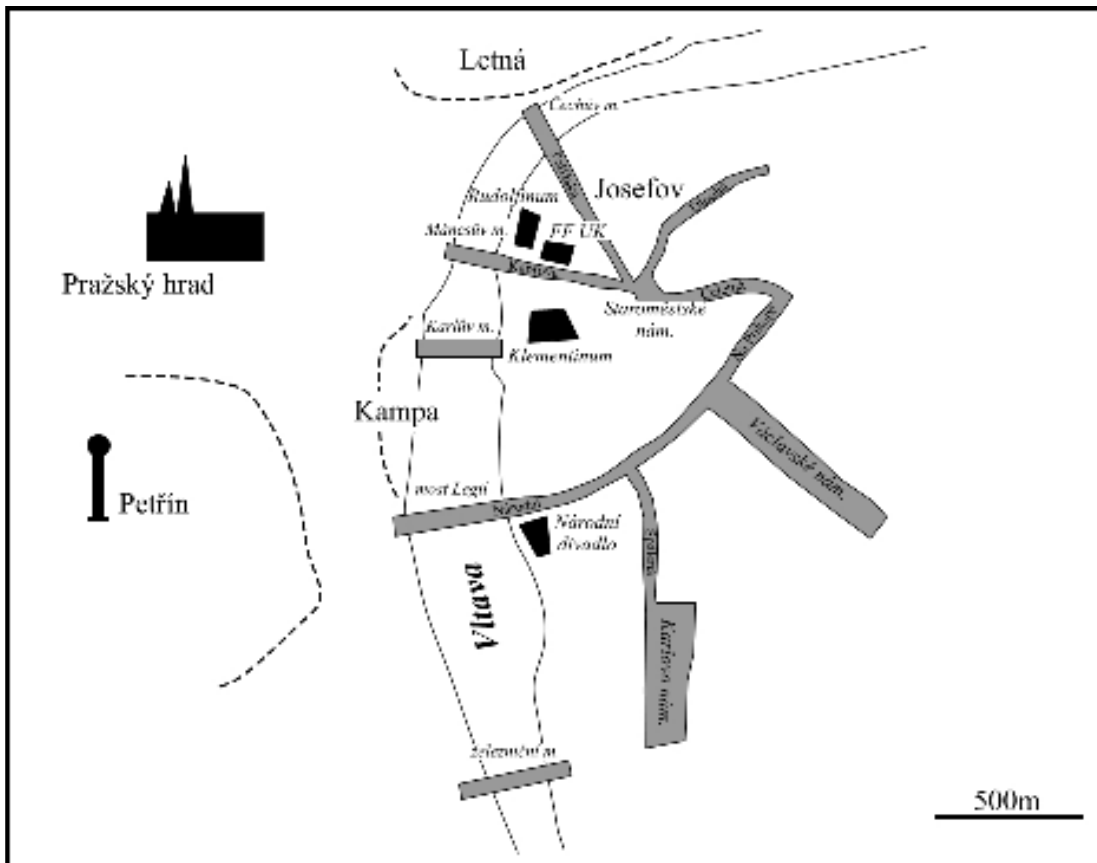
Tab. 4.2: Prvky středu Prahy, které zakreslili do mentální mapy alespoň 4 respondenti

Pořadí	Prvek	Četnost
1	Vltava	19
2	Karlův most	14
3	Pražský hrad	13
4	Národní ulice	12
5	Václavské nám.	11
6	Národní divadlo	10
7	Staroměstské nám.	9
8	Petřín	8
9	Kampa	8
10	Letná	8
11	Klementinum	8
12	most Legií	7
13	moje škola / práce	6
19	Kaprova ulice	6
14	Pařížská ulice	6
15	Petřínská rozhledna	5
16	Celetná ulice	5
17	Čechův most	5
18	Dlouhá ulice	5
20	Karlovo nám.	5
21	Filosofická fakulta UK	4
22	Rudolfinum	4
23	Josefov	4
24	Mánesův most	4
25	ulice Na Příkopě	4
26	Spálená ulice	4
27	železniční most	4

³³ Můj výběr potvrzuje P. Kotál ve své bakalářské práci *Analýza mentálních map Prahy (1997)*. Autor zkoumal mentální obrazy turistů a cizinců v Praze.

Užiji-li Lynchovu terminologii, pak se v mapkách vyskytovaly nejčastěji strukturující prvky v následujícím pořadí: cesty, významné prvky, uzly, oblasti, hranice.³⁴ Mezi *cesty* jsem zahrnovala zejména ulice a mosty, případně schody.

Obr. 4.3: Souhrnná mentální mapa. Základní prvky centra Prahy, jak je vidí Pražané

Pro Pražany mají největší význam ulice Národní, Pařížská, Celetná, Dlouhá, Kaprova, Spálená a Na Příkopě. Z mostů pak Karlův most, most Legií, Mánesův most, Čechův most a Železniční most. Cesty obvykle nejsou v mapkách zakresleny izolovaně, ale propojují určitá významná místa mezi sebou. Cesta, nevede-li odněkud někam, poněkud ztrácí smysl. Pak nastává problém, zda taková cesta není spíše významným prvkem, do kterého, jak píše Lynch (2004), pozorovatel nevstupuje. Karlův most představuje druhý nejčastěji zmiňovaný prvek města a nejčastěji zmiňovanou cestu, avšak

³⁴ Někdy nelze prvek jednoznačně zařadit do kategorie, pro někoho je Národní divadlo jen dominantou, kam nikdy nevstoupil, a pro jiného uzlem, kam chodí ze společenských důvodů. Stejně problémy nastávají i při zařazování některých dalších prvků. Bez znalosti vztahu respondenta k místu nelze druh prvku jednoznačně určit. Proto v analýze nepracuji s přesnými počty, ale jen s orientačními údaji a pořadím.

byl poměrně často (celkem 4krát) zaznamenán bez zjevného napojení na další ulice či oblasti. Je tudíž pravděpodobné, že někteří respondenti Karlův most nepovažují za trasu, ale jen za zajímavý výrazný prvek hodný zaznamenání. Další část respondentů (5) umístila ke Karlovu mostu pouze Kampu a jen 5 lidí zakreslilo Karlovu, Mosteckou či alespoň Nerudovu ulici. Podobným způsobem Pražané berou železniční most – je zajímavou stavbou na pohled a k zapamatování, ale nikoli používanou trasou.

Naproti tomu most Legií je pro Pražany komunikací v pravém slova smyslu. Obvykle je napojen na obou stranách řeky: téměř vždy představuje jeho pokračování Národní ulice a velmi často se na něj na druhém břehu napojuje Kampa. Obdobná je situace Čechova mostu, který je spojnici od Pařížské k Letné.

Z turisticky exponovaných ulic zaznamenali pouze Karlovu 2 účastníci a 3 označili Nerudovu. Velmi okrajový význam mají pro Pražany ulice Melantrichova a Železná. Celetná je pro mladé Pražany důležitá často proto, že zde sídlí dvě fakulty. Stejně tak v ulici Kaprově si Pražané vybavují Filosofickou fakultu UK. Pařížskou ulici respondenti zakreslovali často společně s Židovským městem, případně Staronovou synagogou nebo s již zmiňovaným Čechovým mostem.

Z významných prvků se lidem při kresbě map v hlavě vynořovaly nejčastěji dominanty Pražského hradu, Národní divadlo, Klementinum, Petřínská rozhledna, Rudolfinum a Filosofická fakulta. Jedná se o výrazné prvky vynikající na pozadí města tím, že jsou postavené na kopci nebo jsou umístěny na nábřeží, a tudíž jsou viditelné z mnoha stran. Tyto prvky zpřehledňují město a usnadňují v něm orientaci.

Během rozhovorů se ukázalo, že význam Klementina a Filosofické fakulty je částečně dán též uživatelskou hodnotou: zejména mladší Pražané tyto objekty využívají pro své studium a kulturní vyžití. Velmi často respondenti v centru vyznačovali také *moje škola / práce*, někdy s označením *bývalá*. Zdá se, že pohyb v centru města se neomezuje na procházky, kulturu a nakupování, ale je často spojen se vzdělávacími³⁵ a pracovními důvody. Mezi významnými prvky můžeme rozlišit dvě podkategorie: místa vnímaná jako dominanty, kterých si jistě všímá každý turista, a místa významná z praktických důvodů – kromě škol Pražané zakreslovali také knihkupectví, Tesco na Národní, masnu v Kaprovce, bufety aj.³⁶

---

³⁵ Tento aspekt je nutně ovlivněn sociálním složením dotazovaného vzorku.

³⁶ Je otázkou, zda by Lynch zařadil prvky významné svou uživatelskou hodnotou mezi významné prvky nebo mezi uzly. Pravděpodobně nesou rysy obojího, záleží na přístupu pozorovatele.

Z míst zařazených do kategorie *uzly* respondenti často citovali náměstí: Václavské, Staroměstské, Karlovo. Velmi okrajově se vyskytlo Malostranské náměstí. Pro náměstí je charakteristické sbíhání cest. K. Lynch za uzel označuje také místo koncentrace aktivit nebo místo „tematické koncentrace“. V tomto smyslu sem zahrnuji též pražské parky: Petřín, Kampu a Letenské sady, které jsou typické svou výraznou fyzickou formou a funkcí. Nepředstavují jen kus přírody ve městě, ale nabízejí mnoho dalších příležitostí k odpočinku: sportovní vyžití a rozptýlení pro děti, pěkný výhled na město, venkovní posezení s přáteli a občerstvením. Z rozhovorů vyplynulo, že význam městských parků pro Pražany je dán právě svou potencialitou sociálních kontaktů a velmi často je k těmto účelům využíván. Obdobnou funkci má pro některé respondenty Klementinum, to platí zejména pro jeho pravidelné návštěvníky, kteří sem dochází nejen za studiem, ale také aby potkali své známé. Mnoho respondentů neopomnělo do mapky zakreslit svou oblíbenou kavárnu, cukrárnu nebo hospodu.³⁷ Je pravděpodobné, že sociální význam objektům připisují více Pražané než turisté, kteří přijíždějí v první řadě za poznáváním památek.

Pražané zaznamenávaly *oblasti* jen zřídka, pokud za ně neuvažujeme parky, které jsem zařadila mezi uzly. Oblast má být územím s typickou atmosférou, která může být určena fyzickou strukturou nebo sociálním složením. V pražském centru obyvatelé zmínili vícekrát Židovské město (Josefov) a párkrát Nový svět. Obě místa byla v rozhovorech často citována jako místa s *geniem loci*.

Co tvoří *okraj*, se na základě samotné mapy špatně hodnotí, je k tomu totiž potřeba proniknout pod povrch skici na papíře. Za okraj bývá označována obvykle řeka, v Praze to je Vltava a případně Čertovka. Jako okraj by mohla být považována magistrála u Muzea nebo Karlova ulice plná turistů, avšak ani jeden z motivů nebyl v mapkách systematicky zmiňován. Obecně platí, že okraje jsou nejméně důležité strukturující prvky města. (Downs, Stea 1973)

4.3.2 Milá a nevlídná místa Prahy

Zdá se, že mentální mapa zahrnuje dvě úrovně objektů. Na jedné straně to jsou výrazné orientační body města, které mají obecný význam pro obyvatele i návštěvníka Prahy. Význam těchto míst pro obraz města je dán v první řadě fyzickou podobou města

---

³⁷ V mapách se vícekrát objevila pivnice U Hrocha na Malé Straně, pivnice U černého vola na Hradčanech, čajovna Malý Buddha na Hradčanech, kavárna Slávie, bar Krásné ztráty a Hany bany.

bez hlubších vazeb na individuální psychiku a zkušenost. Vedle toho individuální mentální mapa obsahuje množství prvků, které s sebou nesou určitou atmosféru a pocity. Tato kapitola se opět týká psychologické mapy³⁸ obyvatel, přesahuje však fenomén orientace ve městě a zaměřuje se na diferenciaci centra města, která zohledňuje pocity a nálady spojené s místy. Zdrojem pro analýzu byly rozhovory nad načrtnutou mentální mapou.

Město je mozaikou různorodých míst se specifickou atmosférou související s jejich fyzickou podobou i sociálním životem, který se v nich odvíjí. Obyvatelé měst rozlišují místa, kam se rádi vrací; lokality, kam se nedostanou i několik let, protože nemají důvod; místa, kterým se záměrně vyhýbají, ať už proto, že se zde bojí, nebo se tu cítí nepříjemně bez vědomého důvodu. Účastníci výzkumu se na charakteru některých míst opakovaně shodovali, proto lze místům přisoudit určité vlastnosti.

Oblíbená místa v městě

Začnu pozitivní stránkou města. Z odpovědí lze vyabstrahovat dva typy milých míst, která se částečně překrývají. Určité oblasti a místa v centrální Praze jsou dotazovanými obyvateli často navštěvovaná, protože poskytují jim dostupné služby. Význam těchto oblastí je dán tedy uživatelsky, bližší určení záleží na zájmu konkrétního člověka. Část dotazovaných, především žen, čas od času obhlídí obchody s oblečením v ulici Na Příkopě. Pro nákupy je důležitá oblast kolem Tesca na Národní, zejména ulice Na Perštýně a Spálená. Jiní dávají přednost posezení v kavárně. Mnohem častěji Pražané zmiňovali kavárny a hospody na Starém městě než na Malé Straně. Zdá se, že vznikla kavárenská zóna v ulici Opatovická a další oblíbené kavárny se nacházejí v zapadlejších uličkách poblíž Staroměstského náměstí.³⁹ U studentů a nedávných studentů mnohokrát zazněly menzy a bufety při fakultách a Městská a Národní knihovna. Z kultury lidé jmenovali kina, divadla, knihkupectví, výstavní sítě – vždy na Starém Městě nebo v okolí Václavského náměstí.

O tom, v kterých oblastech centra se Pražané nejvíce pohybují, vypovídá i místo, kde si nejčastěji dávají sraz. Velmi často se Pražané setkávají u stanice metra Národní třída. Ač někteří z Pražanů místo zmínili jako nepříjemné, protože se zde shromažďují bezdomovci, jako výchozí bod pro cestu do centra je příhodné. *Kupodivu mám docela rád*

³⁸ Mapy zde prezentované však vznikly druhotně – zanesením údajů do mapy, na rozdíl od mapy v kapitole 4.3.1.

³⁹ Kavárny a hospody zmiňované v rozhovorech se kryly s tím, co z těchto podniků respondenti zakreslovali do mapy (viz výše).

Národní třídu, i když je taková... , se trochu zabývám Prahou po astrologický stránce: štírovská – tam jsou ti narkomani a bezdomovci a překupníci, ten bazar a tak. Kupodivu Národní třídu mám rád... ona je to taková spojnice... prostě se jí nejde vyhnout, mi přijde. (Ondřej, 24 let) Nejznámější místo srazu „u koně“ na Václavském náměstí, zdá se, již ztrácí svou váhu. Pravděpodobně proto, že v blízkosti Václavského náměstí *není nic moc zajímavého, kam jít*. Pokud Pražané místo k srazu využívají, tak spíše pro setkání s cizinci, kteří se v Praze málo vyznají.

Vedle míst důležitých uživatelsky, mají Pražané pozitivní vztah k místům spojeným se zvláštní magickou atmosférou – k místům, která *vyzařují genius loci*⁴⁰. Každý z dotazovaných dovedl vyjmenovat několik působivých míst města, pro která bylo zpravidla typické, že jsou to místa klidná, stranou provozního ruchu. Zdá se, že Praha o milé uličky a zákoutí nemá nouzi. Často se Pražané na místech shodli a tím spíše je zajímavé, že někteří ani po delším přemýšlení nedovedli říci, proč zde zažívají intenzivní zvláštní pocity. *To já vůbec nevím, proč to tak je, ale je to krása. (Dana, 49let)* *Že by to bylo tím, co má největší historii? Fakt nevím... (Zuzana, 20 let)*

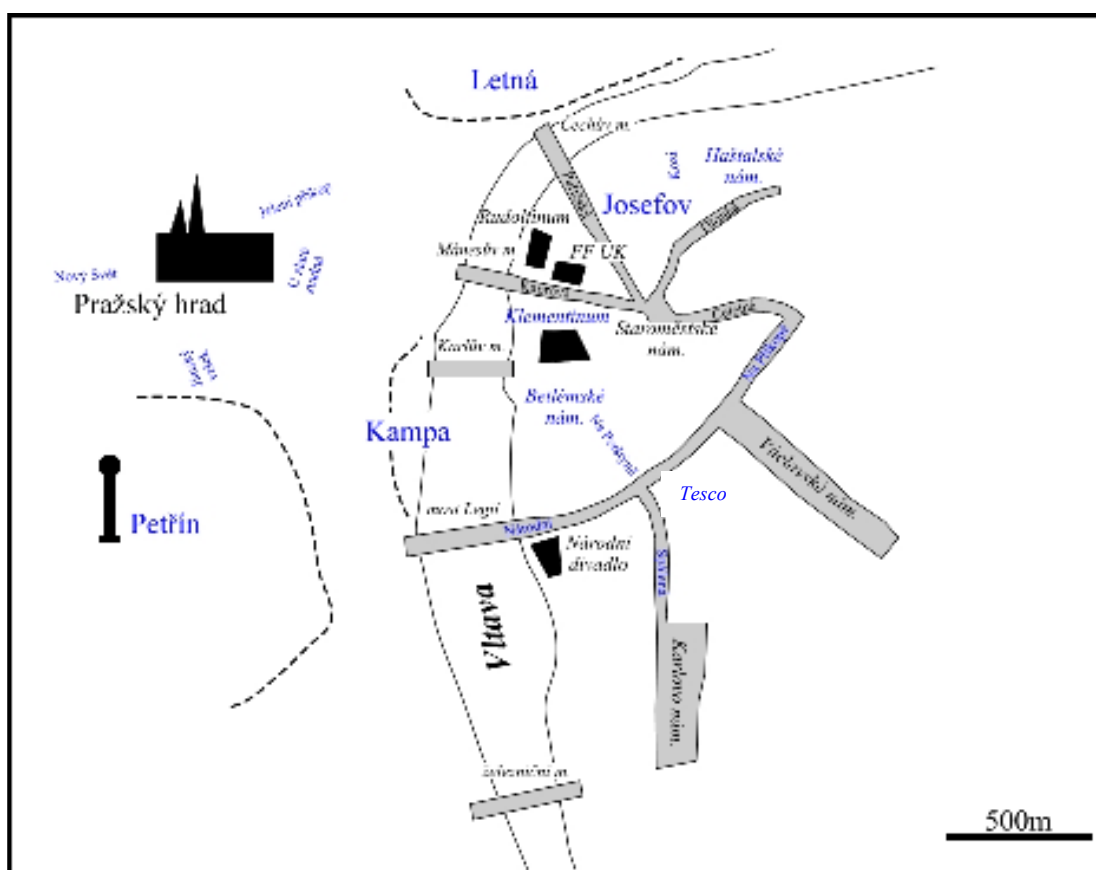
Jiní *genius loci* považují za charakter, jenž je daný starobytlou architekturou domů a jejich uspořádáním, případně v kombinaci s přírodními prvky. V tomto smyslu je duch místa považován za cosi trvalého, co by mohla ohrozit jen moderní necitlivá přestavba. Jedna z respondentek historii otevřeně spojuje s lidským faktorem: *Si myslím, že génia loci tvořej ty generace lidí, který tam otiskly samy sebe, to je nastřádanéj pocit, to z toho vysloveně vane... nic, co by se dalo zdefinovat (Eva, 52 let)* Naproti tomu stojí přesvědčení, že *genius loci* neurčuje jen starodávná minulost, ale zejména živoucí současnost. *Je to pro mě místo, ze kterého vyzařuje zvláštní pocit historismu a zároveň současnosti... (Pavel, 62 let)* *Aby tady bydleli lidi, to je vždycky to nejdůležitější. Protože to právě dělá ten genius loci. Třeba z celé slavné Malé Strany už zůstal genius loci jenom U Hrocha, tam se scházejí zřejmě ti poslední mohykáni a je to tam hrozně příjemný, že jo. (Adam, 28 let).*

Je-li *genius loci* spjat se současným využíváním, pak se může stát, že se časem vytratí. Mnoho respondentů na téma *genia loci* spontánně navázalo právě povzdechem nad proměnami atmosféry Prahy. *Ten genius loci je mimořádně setřenéj tou turistikou. On dokáže vystoupit, ale musí to být nějaký moment, který v sobě neobsahuje, není zatíženej tou neautenticitou masovýho turismu. (Vít, 30 let)* *Žižkov to ztrácí, Karlín... To je třeba urbanistická změna nebo změna užívání a určitě to ztratí tím, že tam jsou místo bytů*

⁴⁰ Pokud v textu používám kurzivu, pak jde zpravidla o výpověď respondenta.

kanceláře. (Sylva, 26 let) [...] ztratilo to atmosféru, jako k Praze se hodí trošku taková ta kafkovská zanedbanost. To tý Nerudovce dřív slušelo daleko víc než ty dnešní luxusní restaurace, Když šel člověk Nerudovkou, tak měl skutečně pocit, že stoupá někam, kde je ten dveřník u sv. Víta a kde je to přesně ta kafkovská Praha. (Hana, 73 let)

Obr. 4.4: Místa ve středu Prahy, ke kterým mají Pražané vřelý vztah (zvýrazněná modře)

Za nejpůsobivější místa v Praze Pražané považují Kampu, Nový Svět, Jelení příkop, uličku U Zlaté studně, Janský vršek, Klementinum, okolí synagog v Židovském Městě, okolí Haštalského náměstí (Stínadla), Kozí uličku a Kozí plácek, Betlémské náměstí, Liliovou a Anenskou. Pro Pražany má mimořádný význam řeka a její těsné sousedství: nábřeží, náplavky, mosty a pražské ostrovy.⁴¹ V rozhovorech prakticky nezazněly místa nejvíce exponovaná z hlediska turistického ruchu. Někteří na tuto skutečnost odkazovali se slovy, že tato místa svůj charakter vinou přebujelého turismu už ztratila. Podle jiných turistické lokality v sobě ducha místa stále mají, ale lidé je nejmenují,

⁴¹ Často v rozhovorech zaznělo, že město musí mít řeku. V opačném případě je město *neúplné* a *nudné*. Řeka přitahuje, protože je to živel a také protože poskytuje prostor – je přes ni široký výhled.

protože je nenavštěvují rádi. Pro většinu míst s *geniem loci* je společné to, že jsou to prostranství poměrně klidná a zapadlá. Objevují se místa nenápadná, ale velice starobylá, jako je Kozí plácek a Haštalské náměstí s kostelem – oblasti, které zbyly ze čtvrti starého Františku, jenž byl jinak asanován z důvodu navýšení břehu Vltavy proti povodním. Často jsou to křivolaké uličky se starou mohutnou dlažbou (Anenská, Liliová, U Zlaté studně) a s typickými rozpěrnými oblouky (průchod při Betlémském náměstí do Bartolomějské, U Zlaté studně) nebo pod úrovní okolního terénu (Staronová synagoga, Kozí plácek) – zdá se, že spjatost se zemí na člověka mimořádně působí. Norberg-Schulz spojuje pražské tajemno právě s ukotveností v zemi.⁴²

Obecně z rozhovorů vyplynulo, že Pražané místa charakterizovaná atmosférou navštěvují jen svátečně. Často se totiž jedná o lokality, které podle jednoho z respondentů *nejdou přizpůsobené běžnému životu*. To se týká především Malé Strany: chybí zde levné kavárny a hospůdky, není zde kino ani jiná služba občanské vybavenosti. *Je pravda, že z hlediska užívání tam není moc proč jít. Tam člověk chodí vyloženě pro radost. (Eva, 52 let)* Je zajímavé, jak výrazně odlišně mluví o osobním významu Malé Strany mladší a starší respondenti. Líčili-li starší respondenti atmosféru a podobu Prahy, tak jak ji mají zafixovanou, tedy obvykle v době svého mládí, spontánně si v několika případech vybavovali a popisovali Nerudovu ulici. Naproti tomu žádný z mých vrstevníků Nerudovu ulici ani jedinkrát během rozhovoru nezminil. Dnes se na Malou Stranu Pražané dostanou, jen pokud se chtějí cíleně projít, protože praktických důvodů, proč místo navštívit, je minimum. Zhruba polovina z dotazovaných uvedla, že se do centra města nikdy projít nechodí – raději vyrazí ven z města nebo jdou na Letnou, do Šárky, maximálně na Petřín. Malou Stranu tak Pražané navštěvují opravdu zřídka.

Svá oblíbená tajemná místa Malé Strany, Hradčan i Starého Města Pražané velmi rádi ukazují mimopražským návštěvám. Stejně jako třeba pohled na Karlův most ze Sřeleckého ostrova a pohled na Prahu z Petřína.

V mapě 4.4 jsou zaznamenány oblíbená místa Pražanů, která byla v rozhovorech zmiňována alespoň třikrát.

---

⁴² Srovnej s kapitolou 3.7.

Nevlídna místa Prahy

Když by chodec při procházce Prahou aktivně vnímal své okolí, budou se jeho pocity přelévat od radosti po zkroutěnost. Stejně jako jiné velkoměsto má Praha také místa pociťovaná jako nevlídna, nepříjemná nebo je pobyt v nich dokonce o strach.

Pražané se neradi pohybují v ulicích, které jsou přetížené dopravou. Několik s dotazovaných uvedlo, že prakticky nikdy nechodí pěšky z I. P. Pavlova na Václavské náměstí – ačkoli je to kousek, raději jezdí metrem. Při pěší procházce Prahou se lidé rádi vyhnou také Ječné, Žitné, Křižovnické a Karmelitské ulici.

Velice ambivalentně lidé hodnotili Smetanovo nábřeží v úseku od Národního divadla k Novotného lávce. Na jednu stranu je místo velmi přitažlivé výhledem na panoráma s Pražským hradem, Malou Stranou a s Karlovým mostem. *Mám ráda výhled na řeku, nesnáším tam hustý provoz aut. Alespoň o víkendu by ta ulice měla být pro auta zavřená. (Jana, 30 let) Co je mi taky hodně líto, jak se o tom hovořilo teď v září, jak byl Den bez aut, tak to je to Smetanovo nábřeží. To je téma autama úplně zabítý a přitom má potenciál, že by se z něho stal bulvár. To je mi velmi líto. (Ondřej, 24 let)*

Vícekrát zaznělo, že nábřeží však představuje přirozenou komunikaci a navíc se tu jezdilo vždycky. *Na druhou stranu musím ale přijmout, že auta mají ve městě taky co dělat. Nábřeží je prostě naprosto logická komunikace. (Sylva, 26 let) Fakt je, že ty nábřeží byly vždycky, bylo náměstí a nábřeží, to byly tepny toho města, u hodně měst, třeba v Paříži nebo i v Londýně, tam vedou takřka magistrály po tom nábřeží. U nás zaplat'pánbůh to tak úplně není... (Eva, 52 let)*

Jeden z respondentů poukázal na fenomén spojený s oblastmi, kterým se chodec vědomě vyhýbá. *Divadelní – tam je to blbý. To máš ulici, která je potopená dole, pod úrovní okolních ulic, a s velkým provozem... Když se mi zas chce na záchod, tak to je zas dobrý. Tuhle jsem tam šel, a nevím, kolik bylo hodin, ale tam už bylo načůráno jak... (Petr, 35 let)* V místech nevlídnych pro chodce bývá oslabená sociální kontrola, takže se sem koncentrují asociální formy chování.

Obecně se všichni respondenti shodli na tom, že doprava je v tuto chvíli hlavním – nebo jedním z velkých – problémů města. Zklidnění dopravy v centru považují za naprosto nevyhnutelné i řidiči, kteří do centra jezdí pravidelně autem.⁴³ Také oni sami navrhovali, že má být vjezd do středu města omezen a za jedinou účinnou metodu považují vyšší poplatky za parkování a zavedení poplatku za vjezd do centra. *Když se lidem sáhne na*

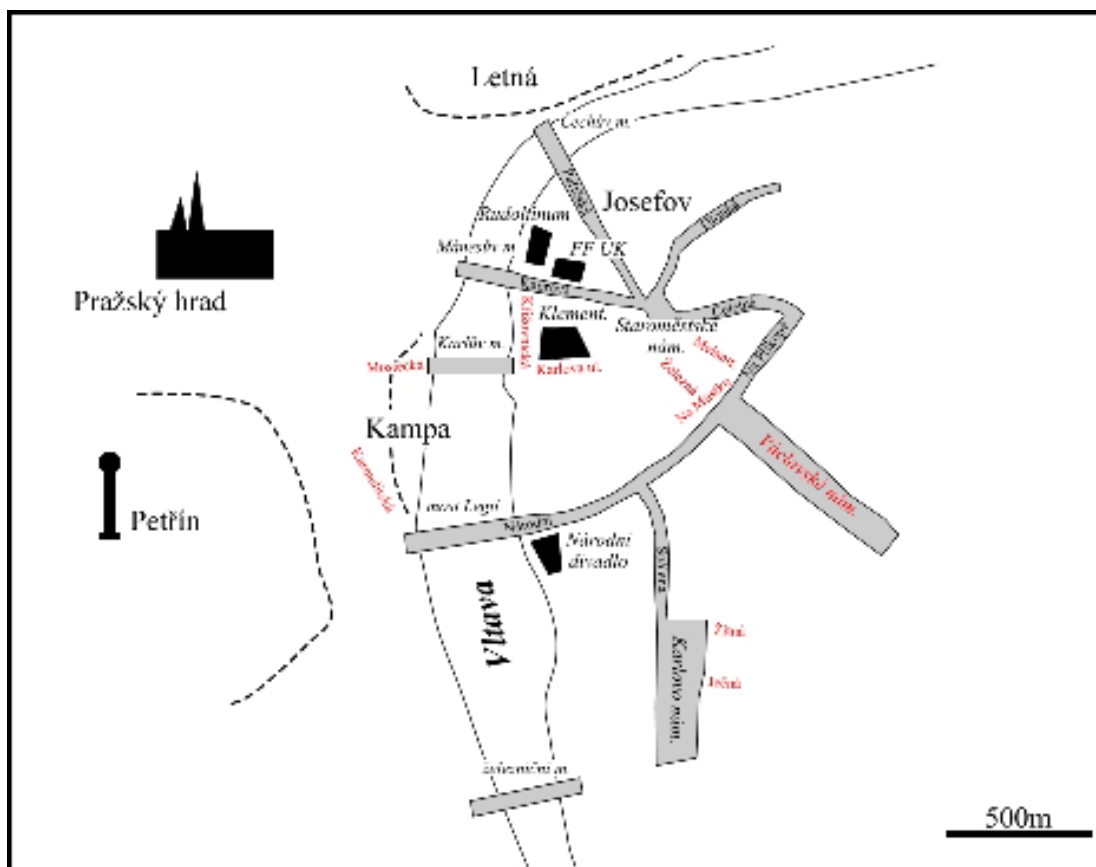
⁴³ Tři lidé ze souboru účastníků výzkumu uvedli, že nejčastěji používají pro cestu do centra města automobil.

peníze, tak to zafunguje. Když by se platilo, tak já bych to rozhodně víc zvažoval. (Alex, 54 let) Když bych to považoval za výhodnější, pohodlnější, tak bych jel stejně autem. Ale zaplatil bych si to. (Jaromír, 47 let)

Opakovaně respondenti označovali za nepříjemná místa, kde proudí nejvíce turistů. Tento problém má více úrovní. Někteří Pražané považují cesty jako je Karlův most za překážku čistě jen proto, že jsou tam davy lidí, kteří se navíc pohybují pomalejším tempem než každodenní obyvatel města. V turistických místech je nutné zpomalit – přizpůsobit se rytmu rekreujících se návštěvníků města. *Ne že bych proti turistům něco měl, ale mě hrozně štve se prodírat těma davama těch turistů – to že o ně vlastně zakopáváš. Nějak na to prostě nemám čas. (Kryštof, 31 let) Třeba Karlův most je neprůchozí v podstatě, mimo hodiny na počátku a na konci dne a třeba zimní dny a dny ošklivé, když prší. (Vít, 30 let)* Kvůli davům se lidé vědomě vyhýbají ulicím Karlova, Melantrichova a Železná a Karlovu mostu. Frekventovanost v těchto místech se mění podle denní doby. Mnoho Pražanů miluje Karlův most, a mají-li příležitost užít si ho v noci, bývá to pro ně zážitek.

S pražským turismem je spojený typický byznys – prodej suvenýrů kýčovitě povahy, které často nemají nic společného s Českou republikou. Cesty, kde proudí turisté, tak mají i svůj příznačný vzhled, který mnohé Pražany odpuzuje. Turistické ulice tak pro mnohé nepředstavují jen překážku fyzickou, ale také mentální. To, že se mnoho lidí místům, kde jsou turisté, raději vyhne, ještě neznamená, že jim vadí turistický ruch obecně. Různé možné perspektivy hodnocení tohoto fenoménu přináší kapitola 4.3.4. Zde pouze shrnu místa, na která lidé v souvislosti s nevkusem nejvíce poukazovali: nejčastěji se jednalo o ulice Celetná a Karlova. Několikrát se objevilo zdánlivě zcela skryté místo – pasáž mezi Křížovnickým náměstím a Novotného lávkou. Toto místo trpí oběma negativně vnímanými faktory – dopravou a kýčem. *[...] A pak tadyten divnej podchod, ta pasáž, tak to je taková éé ošklivý nó. Když už to nejde jinak, tak jdu druhou stranou a ta je taky ošklivá – tam zas není místo. Anebo to obejdu úplně no... (Marta, 27 let) Tam je taková odporná pasáž. Ale když tam jdeš, tak ti v podstatě nezbývá nic jiného než tou pasáží projít, protože na druhý straně není pořádný chodník. To je místo, který si vybavím hned, to nemusím vůbec přemýšlet. To je strašně nepříjemný. (Tereza, 21 let)*

Obr. 4.5: Místa ve středu Prahy, která jsou Pražany pocíťována jako nepřijemná (zvýrazněná červeně)

Vcházet přímo do turistických lokalit se části dotazovaných moc nechce, ani provázejí-li po Praze návštěvu, mnozí to však dělají z povinnosti: *Karlův most, pokud by tam v tu dobu nebylo moc turistu, tak bych ho asi prošel, ale kdybych mu měl ukázat něco, kde jsem rád, tak určitě bych mu ukázal třeba Letnou, Stromovku a oblíbený hospody.* (Mikuláš, 27 let) *Takovýty trasy turistický po památkách, tehdy se člověk obětoval, na Hrad a do Baráčnický rychty...* (Petr, 35 let) [...] *nemůžeš jim upřít Karlův most, tak je vemem i přes ten most a na Malou Stranu.* (Marta, 27 let)

Přiblížila jsem dva typy míst, jejichž charakter je daný specifickou formou jejich využívání – intenzivním automobilovým provozem a turistickým ruchem. Takto definované charakteristiky lidé obvykle v rozhovorech užíli: nejprve uvedli důvody, proč se jim místa nelíbí, a poté rozvedli, jaké lokality do kategorií spadají. *Nerada chodím přes turisticky exponovaná míst: Celetná, Staromák, Karlovka, Karlův most, okolí Židovského hřbitova, Mostecká, a přes ulice s rušným automobilovým provozem: Revoluční, Křižovnická, Karmelitská, Újezd.* (Jana, 30 let) Pro oba typy míst je společný přítomný

ruch charakterizovaný hemživým pohybem a hlukem. Zdá se, že Pražané by vítali raději Prahu tichou a klidnou. Mapa 4.5 ilustruje místa, která Pražané pociťují negativně.

Václavské náměstí

Pražané v centru upozorňovali také na jedno místo, který necharakterizují výhradně dva citované faktory, ale spíše komplex negativních jevů. Jedná se o Václavské náměstí.

Václavské náměstí popisovali velmi barvitě zejména mladší lidé, kteří se tam častěji než starší generace ocitají večer a v noci.

Je to tam odporný naprosto, všechno. Je tam strašně moc lidí, je to tam hnusný a vůbec tam není místo pro chodce. [...] Nebo možná ve dne se to ještě relativně dá zvládnout, ale v noci tam fakt nechodím ráda. To mi říkal tatínek, že teď napočítali, že tady v tom okruhu, jak je Václavák a přilehlý ulice, je 23 bordelů... Né že bych se bála, ale je to takový nepříjemný. Otravujou tam skupinky ožralejch turistů z Anglie anebo ti naháněči, něco na mě volaj... Není to nic, co by ohrožovalo na bezpečnosti, spíš je to velmi nepříjemný. Tak tam radši moc nechodím. (Marta, 27 let)

Svého času jsem vůbec nechtěl na Václavák. Přišel mi takovej driáčnickej oproti serióznímu, starosvětskýmu Staroměstskému náměstí. Jsou tam ti černoši a kurvy prostě, taxikáři, blbě průchozí chodníky a Rusáci tam postávající, nějaký kriminální zjevy, na to já jsem děsně vysazenej... až to má podobu nějaký duševní slabosti - že to prostě nechci vidět. (Vít, 30 let)

Vadí mi, že se tam koncentrujou všichni lidi, co nemaj nic jiného na práci než bejt na Václavským náměstí. (...) Mně vlastně ani úplně nevadí všechny ty bordely, ale takový to kolem toho... No že pak třeba oslovujou mě, nějaký ti ožralý chlapíci, který míří k těm bordelům, přitahuje to lidi, se kterýma nemáš moc společnýho. (Magdalena, 28 let)

[...] mi jakoby vadí taková ta zločinnost, když jdeš v noci po Václaváku, tak to je opravdu galerka, to je o strach, protože ty lidi, který v tom fungujou, jsou úplně jiný než lidi, který tam choděj ve dne. Jsou vlezlí, čiší z nich něco nepříliš dobrýho, taková zvláštní agresivita, kdy člověk neví, kdy ta agresivita přeroste v agresi. (Eva, 52 let)

Zdá se, že noční Václavské náměstí je nejdivočejší oblastí středu Prahy. Přitahuje patologie klasicky připisované velkoměstu. Drogy a erotika se zde nabízí zcela veřejně před očima kolemjdoucích. Podobný charakter má noční Karlovo náměstí, kde se však vše nekalé odehrává skrytě v parku sevřeném keři, které mají za dne oddělovat odpočinkovou zónu od okolních ulic se silným provozem.

Situaci popsala jedna z účastnic výzkumu, která poblíž bydlí. *Chodím v noci venčit na Karlovo náměstí, a to se někdy bojím a myslím, že to je docela oprávněný... tam pořád potkávám dealery a feťáky a pasáky a perou se tam prostitutky, jsou tam úchylové občas. Mně ale zas nějak připadá, že tam mám nějaký účel, že tam venčím toho psa, tak mám pocit, že se mi nemůže nic stát. Dřív jsem tam sama v noci nikdy nešla, jsem to obcházela. Ted' tam trávím třeba hodinu ve stejný situaci... (Magdalena, 28 let)*

Ve městě se ženy přirozeně bojí častěji než muži. Na otázku, kde se lidé v centru bojí, párkrát zaznělo Hlavní nádraží s přilehlým parkem, pro který se už běžně vžilo označení Sherwood. Někteří Pražané považují za nebezpečí bezdomovce, kteří jsou spojováni především s okolím Národní třídy. *Bojím se, kde se shromažďují bezdomovci. To se snažím rychle projít a tvářit se nějak. Na Národní třídě to je smutný. (Dana, 49 let) [...] dřív se chodilo třeba do Máje, tam už se bojím i vystoupit, vůbec prostě po těch informacích médií člověk má pocit toho strachu, to dřív nebylo... (Květa, 60 let)*

Většina lidí odpověděla, že v centru nejsou místa, kde by se bála. Domnívají se, že v Praze jim hrozí spíše jen okradení kapsářem, nic vážnějšího.

4.3.3 Identifikace s městem

Chci-li zkoumat vztah lidí ke konkrétním místům v Praze i k městu jako celku, pak je důležité najít faktory, které tyto vztahy formují. Na otázku, co je pro lidi důležité při identifikaci s Prahou, nejčastěji zaznívalo, že jsou to především lidé – rodina a přátelé. *Na Praze je pro mě nejdůležitější to, že tady mám rodinu a takovou tu základnu přátel... místo, kam se člověk může vrátet. (Marta, 27 let) Když si řeknu moje město, tak si vybavím, že tu mám moji rodinu, moje kamarády a pak taky moje oblíbená místa... (Tereza, 21 let)*

Někteří považovali za určující pro svůj vztah k Praze určitá období života, která zde prožili. *Velmi důležitá pro mě byla doba, kdy jsem tu žila a v městě se hodně procházela... třeba během gymplu. (Lenka, 53 let) Myslím, že není tak důležité místo narození, ale to, že jsem tady prožila dětství. (Zuzana, 20 let)* Stejný činitel ovlivňuje také vztahy k jednotlivým místům v centru. Jeden z respondentů odpověděl na otázku jeho oblíbených míst v centru města takto: *Vlastně moc k žádným místům čistě v centru prostě vztah nemám. Možná proto, že když jsem byl malej, tak jsem se do těch míst vůbec nedostal, a ani během střední školy v podstatě ne. (Kryštof, 31 let)* Obdobně k otázce po místech, kde se dotazovaný cítí nepříjemně: *Žádná místa, kde bych se cítil nepříjemně, se mi*

nevybavujou, vlastně mám na to centrum, kde jsem vyrost, hodně vzpomínek, a tak se mi tam všechno celkem líbí. (Jiří, 75 let)

Respondenti měli v rámci výzkumu úkol vybrat z předložené nabídky položky, které jsou pro ně zásadní pro identifikaci s Prahou. Obvykle bylo rozhodování velmi těžké a z povahy věci ani nebylo mým záměrem výsledek kvantifikovat, jako spíše pozorovat reakce a poznámky. Velmi často si Pražané nad seznamem kategorií⁴⁴ uvědomili, že jsou pro ně velice důležité vzpomínky, pocity a představy.⁴⁵ Ve vzpomínkách obvykle hrají roli lidé a kulisy jsou pražské ulice a budovy. Jedna účastnice popsala zásadní vzpomínku svého života, která ilustruje její pocit z Malé Strany. *Mám ještě jednu krásnou vzpomínku, která hraje do toho pocitu města. Vzpomínám si, že když nám bylo asi osmnáct, tak jednou jsme vylezli od Glaubiců, kde nás vyhodili z hospůdky a nechtělo se nám celý partě domů, tak že ještě půjdeme jinam a zatím, co jsme seděli v té hospodě, tak venku byla strašlivá průtrž mračen, ale ve chvíli, kdy jsme vylezli, byla křišťálově čistá noční obloha, někdy na přelomu května června, všechno vonělo úžasně. Ted' my jsme šli tou Nerudovkou a potkávali jsme další partičky a lidi, tou Nerudovkou se valil proud dešťový vody, všichni jsme se zuli a šli jsme tou ulicí nahoru, někdo jinej šel dolu, volali jsme na sebe, všechno vonělo, prostě ty proudy ty vody a byla hluboká noc, jinak všude okolo ticho, to byla prostě úplná pohádka... A mám pocit, že pak o mnoho let později něco takovýho jsem četla buď v Hrabalovi nebo jinde... velmi podobná vzpomínka, takže jsem si říkala, že tyhle kouzelný noci, že to se tam skutečně asi odehrává... nevím, jestli ještě dnes... (Eva, 52 let)*

Pro nejvíce lidí jsou v Praze důležité vzpomínky a lidé až v další rovině si město ztotožňují s hmotným prostředím. Pro menší část Pražanů je jejich vztah k městu založený v první řadě právě na fyzické stránce města. Při pomyšlení na Prahu si Pražané vybavují především geografické fenomény Prahy a pražské ulice a budovy. *Moje město je to, kde se orientuju, protože já osobně se hrozně špatně orientuju a moje město je to, kde mám zajetý nějaký cesty třeba. Né, že se neztratím, já se ztratím všude. Já hodně se orientuju podle toho, co si v městě pamatuju a co znám a co je mi vlastní, třeba ty stejný cesty [...]. (Sylva, 26 let) Velmi důležitá je pro mě pražská architektura... No lidi jsou důležitý taky, ale prostě myslím, že lidi, to není zrovna tím, že je to Praha. Určitej styl lidí bych asi našla i v jiném velkoměstě. (Zuzana, 20 let)*

⁴⁴ Respondentům byl předložen seznam položek: geografické a krajinné fenomény; vzpomínky, pocity, představy; lidé – rodina, přátelé; životní úroveň a životní styl Pražanů; historie a kultura; architektonické památky – objekty, ulice, náměstí; zaměstnání.

⁴⁵ Více než polovina z dotazovaných označila vzpomínky, pocity, představy za jeden ze tří hlavních prostředků identifikace s městem Prahou.

Zdá se, že vztah k fyzické podobě města se rozpadá na dvě kategorie. Pro někoho spočívá význam pražské architektury v její historické hodnotě a její znalost je považována za součásti kultury. Pro někoho není vzhled Prahy spojen s duchovním významem jako spíše se snadnou orientací ve městě danou výbornou znalostí uspořádání ulic a budov. *Nerada bych se s Prahou loučila [...] Jsem si totiž na Prahu zvykala dost dlouho, protože můj orientační smysl je neskutečně špatnej. Takže mi trvalo dost dlouho, než jsem se naučila jezdit po Praze tramvajemi. Víkendy jsme věnovali tomu, abychom Prahu trošku poznávali, takový ty základní místa...Na jiný město bych si těžko zvykala. (Květa, 60 let)*

4.3.4 Pražané a turisté

Tato kapitola rozebírá vývoj centra Prahy, jak ho pocítují její obyvatelé. Porovnává s minulostí a vyjevuje obavy a očekávání Pražanů spojené s budoucností.

Nejnápadnějším fenoménem, který v posledních letech ovlivňuje charakter centra města, je jednoznačně turistický ruch. Téma turismu se v každém z rozhovorů vícekrát opakovalo. Jednoznačně kladný vztah k turismu vyjevil pouze jediný respondent. Častěji zazníval názor, že se jedná o velice komplikovaný problém mající svůj rub a líc.

S pražským turismem souvisí několik negativně hodnocených momentů. Davy lidí některým Pražanům překáží, protože o ně *zakopávají na každém kroku*. Představují pro ně tak bariéru při každodenním pohybu městem. Tento aspekt turistického ruchu má však poměrně snadné řešení – přeplněným ulicím se lze vyhnout a protože jich je v podstatě pár, není to obtížné. Za větší problém Pražané považují nekultivovaný prodej suvenýrů, zejména těch ruské provenience: ruských čepic a matrijošek. *Vadí mi jak je to prošpekovaný všelijakýma klenotnictvými, speciálně ta Karlova ulice – ty nevkusný ruský prodejny, i to sklo, to je všechno kýčovitý, to je pelmel. (Jiří, 75 let)* Situace Pražany dopaluje o to víc, že podle nich radnice k problému přistupuje příliš shovívavě. *Karlova ulice, e ta mi vadí, snad ani né tak turisti obecně jako to, že ta ulice je plná matrijošek, tam si připadám, že si z nás radnice dělá legraci trošku. (Dana, 49 let)*

Vzhledem k nedávné minulosti České republiky není vůbec s podivem, že poruštěná tvář Karlovy ulice nenechává Pražany chladnými. Nejde však pouze o averzi vůči čemukoli ruskému, ale o přesvědčení, že hostům v hlavním městě bychom měli prezentovat především sami sebe – české zboží z rukou česky mluvících prodavačů. *Vadí mně vlastně, že to centrum je vlastně jenom pro ty turisty, že tam jsou takový ty atrakce globální, nebo já nevím, jak bych to řekla, a necharakterizuje to nic českého. Ani ty turisté nemaj možnost se tam setkávat s normálníma občanama Prahy. (Lenka, 53 let)*

Často se ve výpovědích opakují přivlastňovací zájmena a slovesa spojená s vlastnictvím. V očích některých dotazovaných Pražanů Češi přicházejí o něco, co dříve bylo jejich nebo pro ně. *V Celetný všichni mluvěj rusky, maj tam ty čepice, sklo se vyrábí v Číně. To už nemá s našim městem nic společného. Bohužel ani co se týče zápisů v katastrálních knihách. (Adam, 28 let) Do 89 jsme chodili na kafe aspoň jednou týdně do centra, do tý Pařížský asi nejvíc [...], a dneska vzhledem k tomu, že ta Praha už není úplně naše, patří cizincům, tak jsme zakotvili na Karlově náměstí. (Hana, 73 let)* Část dotazovaných žije s pocitem, že je turismus v Praze o něco obral, což u nich podněcuje zášť vůči návštěvníkům Prahy.

Více respondentů upozorňovalo na rozmáhající se fenomén pojmenovávat obchody a restaurace cizojazyčnými názvy: *Co se mi vůbec nelíbí, je globalizace názvů: Může mi někdo říct, proč je v Praze Nil house nebo Riverside city ? Proč místo biografu je Village Cinemas ? Místo holiče je Hairstylist, místo hokynářství outlet, sportovní krám v Břevnově je Sports wear a hned vedle máme Outdoor clothing. (Milan, 69 let)*

Pražané turisty obvykle vidí stereotypně. Je zajímavé, že naprostá většina starší části vzorku používala na místo turista výhradně pojem cizinec. Někteří Pražané si stěžovali, že se turisté nevhodně chovají. *Když jdou turisti, tak maj pocit, že oni jsou ti hlavní a nevyhebjaj se normálním lidem. (Alena, 55 let) Cizinci v tramvaji jsou velice neohledupný, a protože jsem byla učitelka, tak je často i okřikuju. (Květa, 60 let) A pak taky mám rád – ten zvuk toho ticha po rorátech ráno. To člověk jindy v katedrále (Svatovítské) nezažije to ticho, protože tam jsou cizinci, volaj na sebe, křičej a svačej. (Ondřej, 24 let)* Pražané si často turistu spojují s cizákem, který se do Prahy přijel vydovádět.

K tématu cizinců v Praze se hodí přiblížit, co mají Pražané spojené s jednotlivými národnostmi žijícími v hlavním městě. Podobně formulovaná otázka v rozhovoru nezazněla a vyjádření o cizincích je tedy zcela spontánní a autentické. Jen jedinkrát byl příslušník cizí národnosti zmíněn v pozitivní reakci: *Vedle rodičů, Ve Smečkách, je takovej obchod s potravinama, maj to nějaký Pákistánci, ty jsou hrozně milí, i na ulici mě pokaždé pozdraví, to je milý, oni neznaj mě, já neznám je... (Marta, 27 let)* Naproti tomu opakovaně se cizinci objevovali ve spojitosti s nelegálními činnostmi (prodej drog, lákání na sexuální služby, praní špinavých peněz) nebo s aktivitami, které Praze podle respondentů neprospívají (nekultivovaný prodej zboží). *Dneska ta záplava těch ruskejch suvenýrů... Navíc v tom člověk cejtí, že je to prádelna špinavých peněz, matrijošky jsou kamufláž a za tím se děje ještě něco dalšího... A to samý ty Albánci, Jugoslávci, Rumuni - ti to tam prodávaj tyhlety věci, člověk má pocit gangsterský ekonomiky. (Jiří, 75 let)*

Doufám, že nás teda nepohltěj Vietnamci, že teda nebudou všude vietnamský krámy, který na těch Vinohradech všude vidím, ne že by mi teda vadili, ale připadá mi že ten český obchodník teda je trošku poctivější, má trošku jiný podmínky než vietnamskej. Takže doufám, že se to zpátky vrátí a že tady budou kouzelný obchůdky třeba s pečivem, potravinama, jako to bylo dřív a že zmizej takový ty průchody, kde je zelenina, kde je to takový nehygienický. (Marcela, 56 let, vyjádření k představě budoucnosti Prahy)

První představy, které si s dnešní Prahou asociuji: některé známe pohledy, Karlův most a Hrad, pohled z Petřína, Ale taky přecpané ulice auty, fojr na schodech metra a Václavské náměstí pouze pro Araby. (Milan, 69 let)

Nemám v úmyslu hodnotit, nakolik jsou výpovědi opodstatněné. Jisté je, že vztah mnohých Pražanů, zejména té nejstarší generace k turistům i cizincům zde žijícím je spíše negativní. Odráží se v něm škála postojů od lokálního patriotismu přes vlastenectví až ke xenofobii, to vše na pozadí tržní socioekonomické situace, která je pro mnohé stále poměrně nová a problematická.

Do hodnocení seniorů se promítá ve značné míře konzervatismus, kteří se ve stáří přirozeně posiluje. Neschopnost adaptace na dnešní rychle se měnící podmínky seniory paralyzuje. *Já prostě těžce nesu, že obchod je někde dva měsíce a pak zkrachuje nebo se z nějakého důvodu likviduje a člověk byl zvyklý na takový určitý stálý body, který v tý Praze byly a který teď jaksi nějak berou za své a i ty nový, který se vytvářej, v krátký době berou za své, takže prostě ztrácíš takovej jako pocit toho domova, protože pořád máš všechno nějak jinak... To nám na tom vadí možná úplně nejvíc. (Hana, 73 let).* Pocit odcizení vůči dnešní politice i společnosti se odráží ve výpovědi poměrně mladé důchodkyně bydlící na Letné: *Co tady bydlím, tak to jsme jenom důchodci a to se nedá utáhnout ten nájem, pokud nepracujete ještě. Pokud to zdražej příští rok znova, tak to nevím, kam půjdem, jestli nás budou střílet nebo co... asi jó, protože jinak půjdu pod most, takže po 40ti letech práce to bude velice příjemný konec života... (Květa, 60 let, odpověď k tématu budoucnosti Prahy)* Zdá se, že negativistické rysy v hodnocení Prahy nejstarší generací mají kořeny hlouběji než ve vizuální proměně Prahy od roku 1989.

Moji vrstevníci a částečně i generace našich rodičů mají přirozeně k dnešní Praze i s jejím turismem mnohem vstřícnější postoj. Ač jsou často kritičtí, jsou se situací smíření.

[...], že tady těch turistů je... to si myslím, že se tomu nelze vyhnout. Samozřejmě ta Malá Strana ztratila strašně moc téma turistama, protože zkrátka místo aby se v ní žilo, tak vlastně tam choděj davy turistů, ale já je mám ráda... Já dokonce, když slyším, kolik lidí

říká, jak je ta Praha krásná, tak mám takovej hezkej pocit... Nevaděj mi turisti, aspoň je ta Praha zalidněná. (Eva, 52 let)

Samozřejmě to (nevkusné suvenýry) k Praze nepatří nebo možná tyhle věci, jedna k druhý skládaj ten obrázek centra Prahy, kterej možná pro mě není přitažlivej, ale já to beru jako nějakou takovou dneska nutnou součást. Řídí se to trhem, se nedá se s tím nic dělat. Samozřejmě bych si nic takovýho v životě nekoupil ani tyhle krámky nenavštívil. Ale nedá se s tím nic dělat. (Kryštof, 31 let)

No tak hlavně asi není vyhnutí, protože turisti přináší ohromný kvanta peněz a obživy, Já vítám ten turismus, třeba to, že Praha je pojítkem mezi Germánama a náma. [...] Ale má to i stinnou stránku, svůj rub - to, že se mi centrum Prahy stalo něčím neautentickým, muzeálním kusem, něčím, co se mnou není v interakci. (Vít, 30 let)

Jak už ve výpovědích vícekrát zaznělo, většina respondentů se shodla, že Praha s dnešním rozvojem turismu ztrácí svou autenticitu. Centrum města není přirozeným místem, ale čímsi umělým, vypulírovaným, co nepůsobí skutečně. Mnoho zastánců tohoto pohledu stav připisuje úbytku rezidenční funkce v centru.

Já si myslím, samozřejmě, že ta sláva Prahy, je to i v těch památkách, ale atmosféru dělaj lidi ,že jo. Bez lidí to hrozně ztrácí, potom už můžeš namalovat jenom nějaký kulisy a ukazovat to turistům, ty si to vyfotěj a můžou jet domu. Myslím si, že by nemělo bejt hlavním zájmem to, aby tu bylo co nejvíc turistů, ale to, aby se tu lidem dobře bydlelo. Což obnáší i to, že by se mělo dát bydlet v centru města, který je z historického hlediska základem místa... proč by to jako nemělo jít... (Marta, 27 let)

Bydlení v centru – to je vždycky to nejdůležitější. Protože to právě dělá ten genius loci. Třeba z celé slavné Malé Strany, už zůstal genius loci jenom U Hrocha, tam se scházejí zřejmě ti poslední mohykáni a je to tam hrozně příjemný že jo. Vždyť všechny starý fotky Prahy, ty působivý, jsou s lidma, ty dědkové v černých oblecích s kloboukama, to je ještě z 80. let, na lavičkách na Kampě a jinde. (Adam, 28 let)

Když se v městě nebydlí, tak to město nežije přece. (Alena, 55 let)

S tématem vylidňování centra souvisí i úbytek služeb dostupných pro Pražany. V centru je obtížné najít krámk s potravinami anebo je nesmyslně drahý. Ubývá sympatických kaváren, kam se člověk rád vracel.⁴⁶ Podle některých se z centra města stává skanzen bez života. Tento trend vyhnáný do extrému pojmenoval jeden dotazovaný: *Třeba se bude vybírat vstupný. Táhle u Prašný brány bude kasa. (Adam, 28 let)* Většina

---

⁴⁶ Nedávno byla zrušená kavárna Blatouch.

z mladých respondentů situaci nevidí až tak černě a vidí budoucnost Prahy optimisticky. *Já myslím, že je šance, že to bude dobrý, třeba to centrum se nevyliční víc, než je. Myslím, že bude víc lidí, který si bydlení v centru budou moc dovolit, že už to nebudou jenom firmy, kdo zaplatí nájem... [...] Budou to zajímaví lidi, to nebude horší... (Sylva, 26 let).*

To, že se centrum stává pro Pražany méně a méně zajímavé, je poměrně vážný problém k řešení, který si mladší respondenti uvědomují. Více z dotazovaných na tento fenomén upozorňovalo v reakci na otázku, jak si představují budoucnost Prahy. *Cílem by mělo být uchování živého centra: to znamená byty, univerzita v centru, knihovna v centru, služby pro Pražany v centru: pekárny, kavárny, malé potraviny, květinářství, knihkupectví ... (Jana, 30 let). Přemejšlím, co je funkční město... Není funkční město, kde ho lidi na každé víkend opouštějí. Město by mělo přitáhnout lidi i během víkendu nějakými aktivitami, musí poskytnout prostor, aby tu lidi chtěli být. (...) Já myslím, že je to pro lidi často jenom zvyk, že v pátek vypadnou a v neděli se vrátějí, prostě protože si nedovedou představit aktivity v městě. Často lidi jedou ven a stejně tam jenom koukají na televizi, stejně jako v Praze... (Sylva, 26 let)*

Turismus je několikvrstevnatý problém, který Pražané chápou pluralitně. S pražským turistickým ruchem si Pražané spojují přeplněné ulice královské cesty, prodej ruských suvenýrů, praní špinavých peněz, bezohlednost cizinců, anglické názvy v ulicích, drahé restaurace a luxusní zboží, vumělkovanost a ztrátu autenticity, vyliďňování centra města. Jedná se v podstatě pouze o negativně vnímané momenty dnešní Prahy. Někteří Pražané, zejména ti, co hodně pamatují, litují a nostalgicky vzpomínají na Prahu v dobách plánovaného hospodářství. Někteří, většinou ti mladší, jsou se situací smíření, a zdůrazňují, že Praha má z turismu peníze. Pražané připouštějí, že díky finančním prostředkům z turistického ruchu mají domy nové fasády a díky soukromému vlastnictví obecně se budovy plně využívají.⁴⁷

4.4 Shrnutí

Rozbor individuálních map a jejich souhrn prokázal, že pražské centrum je bohaté na základní strukturující prvky města, které rozlišil K. Lynch. Cesty, významné prvky a uzly jsou v image Prahy zastoupeny v obdobné míře. Povědomí o oblastech je mlhavější, což však zřejmě není ovlivněno pouze slabým charakterem čtvrtí, ale i technikou mentální

⁴⁷ A to na rozdíl od doby před rokem 1989 kdy, jak většina z respondentů pamatuje, z domů odpadávala omítka a místo opravy se na dlouhá léta jen postavilo lešení. Mnoho domů v centru bylo v přízemí zabeđených – dveře i okna byly permanentně zavřené a prostory bez využití.

mapy a zaměřeností výhradně na městské centrum. Méně oblastí znamená také méně okrajů, kterými jsou oblasti obvykle vymezené. Zdá se, že tento poměr mezi zastoupením strukturujících prvků zcela odpovídá výsledkům předchozích výzkumů (Downs, Stea 1973). Při výzkumu Říma autoři identifikovali pouze minimum okrajů a také oblastí bylo ve srovnání s ostatními prvky jen zlomek. (Francescato, Mebane 1973) Závěrem můžeme s jistotou říci, že obraz Prahy v myslích jejích obyvatel je zřetelný a poměrně jasně zakotvený.⁴⁸ Pro pražské centrum je příznačná vysoká *imageability*.

Studium mentálních map samo o sobě nedovoluje hlouběji pochopit formu vztahu k místům, která lidi zaznamenávají. Velmi často se v mapkách objevilo Václavské náměstí, které však respondenti během rozhovoru opakovaně označovali za problémovou lokalitu. Z hlediska struktury a orientace ve městě je však Václavské náměstí podstatné. Zdá se na jednu stranu, že mentální mapy odhalují trvalé struktury města s malým ohledem na aktuální socioekonomické podmínky. Na druhou stranu můj rozbor prokázal, že některé často citované prvky mají význam pro každodenní pohyb městem (knihovny, stravovací zařízení) a jiné zase mají silný sociální kontext (parky, kavárny).

Porovnání Prahy podle jejích obyvatel a turistické Prahy ukázalo, že se obrazy překrývají jen v hlavních orientačních bodech, jako je řeka, Hrad, Karlův most, Staroměstské a Václavské náměstí a Národní divadlo. Místní obyvatelé chápou centrum v mírně jiných geografických souřadnicích než turisté, systematicky je totiž vychýleno směrem na jih a důležitá místa se koncentrují kolem Národní ulice a stanice metra Národní třída. Zároveň jsou významnými místy oblasti na samém okraji historického jádra jako Petřín, Nový Svět nebo dokonce až za hranicemi historické Prahy: Letná. Je až zarážející, jak málo se v mapách objevovala oblast Malé Strany (s výjimkou Kampy): mezi Kampou a Pražským Hradem často vznikla nevyplněná mezera. Malá Strana, zdá se, je pro většinu Pražanů mrtvým místem, což zjevně neplatí pro turisty.

S. Milgram, autor výzkumu obrazu Paříže, si taktéž kladl otázku rozdílu turistické a každodenní Paříže. Došel k opačnému závěru než já: dva pohledy na město se prakticky neliší. I když se Pařížané o turistických lokalitách vyjadřují s odstupem, mají tato místa nenahraditelný význam pro vlastní obraz města. Milgram uzavírá: „Pařížané se vysmívají turistické Paříži a zdůrazňují, že mají na rozdíl od turistů přístup k mnohem hlubším hodnotám města. Toto tvrzení se s výsledkem výzkumu nevyklučuje: síla Paříže a její

---

⁴⁸ To potvrdil také drobný experiment s jedním z respondentů: zhruba po měsíci jsem ho nechala znovu načrtnout jeho mentální mapu města a ta se překrývala se starší skicou z více jak 95 %.

přitažlivost pro miliony lidí totiž spočívá právě v její přístupnosti jako města.“ (Milgram 1992, s. 97) ⁴⁹

Uvažují-li o typologii oblastí ve vnitřní Praze podle frekvence výskytu a oblíbenosti Pražanů, pak můžeme identifikovat čtyři základní typy. Na jedné straně spektra jsou místa s uživatelskou hodnotou poblíž stanic metra či tramvají, kde jsou kolem obchody, školy, knihovny aj. Naproti tomu stojí turistické tepny a cíle, které člověk nemá potřebu navštěvovat, případně mu pohyb zde přímo vadí. Uličky s *geniem loci* představují třetí typ oblastí v centrální Praze: obyvatelé Prahy sem nechodí často, ale za to poměrně rádi. Posledním typem míst jsou divoké oblasti spojené s obavami ze zločinnosti. Charakter některých míst se může lišit za denního a nočního provozu, to platí například o Václavském náměstí.

Fakt oddělení Prahy turistické a Prahy Pražanů v nás posiluje pocit, že turista je *jiný druh* než my Pražané, protože chce exkluzivní podniky – jiné restaurace a obchody s jiným sortimentem. Z hlediska soužití Čechů a cizinců není tento moment šťastný. Tím spíše, že Pražané se ve většině chovají k turistům spíše zdrženlivě a přemýšlejí o nich ve stereotypch. Také vztah některých Pražanů k cizincům žijících v Praze je zatížen jistou dávkou xenofobie. Pražské městské centrum by mohlo být prostorem pro utváření sociálních kontaktů mezi Čechy a cizinci, místem střetávání různých kultur. Namísto toho je dnes arénou, která rozděluje a stupňuje neporozumění.

Lidé si vztah k místům vytvářejí na základě svých osobních zážitků, zájmů a znalosti a porozumění hmotnému prostředí. Bez důvěrné znalosti určitých částí města, která souvisí s frekvencí návštěv v těchto lokalitách, by se vztah nemohl rozvinout. Také pro vztah k centru města je velice důležitý moment jeho využívání. Z rozhovorů vyplynulo, že Pražané do města cestují obvykle za zábavou – za kulturou (divadla, knihovny, výstavy, kina) a aby se setkali s přáteli, a to obvykle v hospodě či v kavárně, a případně kvůli nákupům. Mnoho Pražanů má místa v centru spojené se studiem univerzity.

Chce-li si město náklonnost svých obyvatel k historickému centru udržet, pak se zdá nezbytné zachovat výše zmíněné funkční využití města. Konkrétně to znamená klást důraz na využití budov ve vlastnictví veřejnoprávních subjektů ve prospěch Pražanů. V současnosti je aktuálním tématem výstavba nové budovy Národní knihovny na Letné,

---

⁴⁹ Překlad autorka. V originále: „In scoffing at tourist Paris, Parisians imply they have Access to a much deeper treasure, and choose to dissociate themselves from the city's public aspekt. But, of course, the very greatness of Paris and its attraction to millions reside in its very availability as a city.“ (Milgram 1992, s. 97)

s čímž souvisí změna užívání Klementina.⁵⁰ Pokud vycházím z myšlenky, že centrum města má pro občany Prahy zůstat atraktivní pak, ve světle výsledků výzkumu, se tento záměr nezdá být pro město přínosem.

Závěrem je nutné připomenout, že kvalitativní podoba výzkumu a malý vzorek respondentů, nedovoluje v žádném případě zevšeobecňovat výsledky šetření. Výzkum neposkytuje informaci o veřejném mínění Pražanů. Jde spíše o soubor inspirativních myšlenek a nápadů, které mohou posloužit jako orientační materiál v dosud nezkoumané oblasti.

---

⁵⁰ Podle projektu to vypadá, že Klementinum bude sloužit spíše turistům a firmám než Pražanům (přesun naprosté většiny fondů na Letnou, muzeum shop, konferenční sál, zpřístupnění historických sálů veřejnosti za poplatek, kavárna v Karlově ulici). (podle zpravodajského serveru [aktualne.centrum.cz](http://aktualne.centrum.cz/foto-a-grafiky/clanek.phtml?id=403471), <http://aktualne.centrum.cz/foto-a-grafiky/clanek.phtml?id=403471>, online 26.4.2007)

ZÁVĚR

Pražané mají k centru města ve většině velice zaujatý poměr. Téma jeho vzhledu, funkce dnes a v budoucnosti jim není ani v nejmenším lhostejné. Většina respondentů Prahu považuje za „své město“ – mají k ní osobní vztah. Při vyprávění o pražských ulicích si lidé vybavují vzpomínky na situace, které v nich prožili. Je na místě mluvit o urbánní identitě Pražanů.

Sympatie k historickému centru Prahy do značné míry souvisí s mimořádností jeho podoby – s jeho výrazností a zřetelností⁵¹. Praha má jedinečné *image*, které se promítá do individuálního mentálního obrazu města, jenž si tvoří jeho obyvatelé. Pražané si se středem města asociují *genia loci*, kterého nejčastěji chápou jako tajemnou atmosféru charakteristickou pro některé starobylé uličky a zákoutí. Duch místa je nejpůsobivější, je-li kolem klid, tedy v málo frekventovaných oblastech nebo v určité denní době. Účastníci výzkumu často zmiňovali místa a rysy města, které podle Norberga-Schulze utvářejí *genia loci* Prahy.

Pro vztah ke středu města jsou určující zážitky. Pražané mají často centrum spojené se setkáváním s přáteli během studií, i později během mládí, než si založili rodiny. Kromě fyzických prvků města mají pro Pražany mimořádný význam místa se sociálním obsahem – parky, hospody, školy, knihovny aj.

Výzkum založený na rozboru mentálních map potvrdil, že v dnešní Praze existují vedle sebe dva světy, které se jen částečně překrývají: jeden turistický a druhý každodenní. Každý z nich má své trasy, obchody, zákoutí a také svou vlastní rychlost. Pražané do turisticky nejvíce atraktivních lokalit, pokud nemusí, nevstupují. Tato místa dokonce pro ně představují překážky při pohybu městem. Pražanům se nelíbí také prodej neesteticky působících suvenýrů. Stále je však ve vnitřní Praze mnoho míst, ke kterým mají Pražané vřelý vztah. Jedná se na jedné straně o místa s občanskou vybaveností a na druhé straně o uličky a zákoutí, kam se chodí Pražané pro radost projít.

Často se obyvatelé Prahy domnívají, že důvodů, proč centrum Prahy navštěvovat, ubývá. Cenová mapa z centra nekompromisně vyřazuje podniky, které nejsou dost

---

⁵¹ Ve smyslu *imageability* podle K. Lynche

výdělečné. Roste podíl cenově nedostupných obchodů, což v některých lidech, zejména starší generace, vzbuzuje pocit odcizení vlastnímu městu.

Zdá se, že vztah lidí k městu souvisí s frekvencí návštěv v daných místech. Ve známém prostředí se člověk pohybuje suverénně, „jako doma“ – snadno se orientuje a cítí se dobře, protože pro něj místa symbolizují minulé prožitky. Platí, že čím více zážitků a vzpomínek se k prostředí váže, tím těsnější a jasnější vztah si lidé k městu utvoří. Vycházím-li z myšlenky K. Lynche, že pouze město, které člověk vnímá zřetelně díky svým subjektivním orientačním bodům, má potenciál vyvíjet se zdravě po sociální i ekonomické stránce, pak se zdá nutností zachovat v centru uživatelsky cenné prvky města, které slouží Pražanům.

Výsledky realizovaného šetření jsou prvním orientačním materiálem v oblasti výzkumu vztahu Pražanů ke svému městu. Mohou posloužit jako vodítko pro případný reprezentativní výzkum.

BIBLIOGRAFIE

Monografie aj.

- Broadbent, G.: Design in Architecture, Architecture and the Human Sciences. John Wiley & sons, London 1977
- Canter, D.: The Psychology of Place. The Architectural Press Ltd: London 1977
- Černoušek, M.: Psychologie životního prostředí. Karolinum, Praha 1992
- Dějiny buržoazní sociologie 19. a začátku 20.století, Svoboda, Praha 1982
- Disman, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha 2005
- Downs, R. M. – Stea, D.: Image and environment. Aldine Publishing Company, Chicago 1973
- Gockeler, S. – Reeve, H.: Libkovice: Zdař Bůh. Divus, 1997
- Gould, P. – White, R.: Mental maps, Penguin Books Inc., New York 1974
- Halík, P., Kratochvíl, P., Nový, O.: Architektura a město, Academia, Praha 1996
- Hartl, P; Hartlová H.: Psychologický slovník. Portál, Praha 2000
- Honzík, K.: Tvorba životního slohu. Horizont, Praha 1976
- Honzík, K.: Tvorba životního slohu. Václav Petr. Praha 1946
- Chalupný, E.: Sociologie, díl první: základy. Vydáno vlastním nákladem spisovatele v komisy firmy Bursík & Kohout, Praha 1916
- Chalupný, E.: Systém sociologie v náčrtku. Samcovo knihkupectví v Praze 1948
- Johnston, R.J.: The dictionary of Human Geography. Blackwell Publishing, UK, Cornwall 2000
- Keller, J: Sociologie a ekologie. SLON, Praha 1997
- Kitchin, R. – Blades, M.: The cognition of Geographic Space, Tauris, London 2002
- Kitchin, R. – Freundschuh, S. : Cognitive mapping : past, present and future. Routledge, London 2000
- Lynch, K.: Obraz města. BOVA Polygon, Praha 2004
- Lynch, K.: The Image of the City. M.I.T. Press, Massachusetts 1960
- Milgram, S.: The Individual in a Social world, essays and experiments. McGraw-Hill, Inc., New York 1992

- Musil, J.: Lidé a sídliště. Svoboda, Praha 1985
- Musil, J.: Sociologie pro architekty a urbanisty. ČVUT, Praha 1986
- Musil, J.: Sociologie soudobého města. Svoboda, Praha 1967
- Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie. Academia, Praha 1997
- Nakonečný, M.: Základy psychologie. Academia, Praha 1998
- Norbert-Schulz, CH.: Genius loci. Odeon, Praha 1994
- Park, E. A.; Burgess, E. W.; McKenzie, R. D: The City. Chicago 1925
- Rapaport, A.: The Meaning of the Built Environment. London 1980
- Ridley, M.: Červená královna. Mladá fronta, Praha 1999
- Schmeidler, K. a kol.: Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě. PC-DIR spol. s r. o., Brno 1997
- Silverman, D.: Jako robiť kvalitatívny výskum. Pegas, Bratislava 2005
- Smith, P. F.: The Dynamics of Urbanism. Hutchinson Educational, London 1974
- Součková, E.: Město dělají lidé. VÚVA, Praha 1994
- Strauss, A. – Corbinová, J.: Základy kvalitativního výzkumu. Nakladatelství Albert, Boskovice 1999
- Teige, K. : Nejmenší byt. Václav Petr, Praha 1932
- Tuan, Yi-Fu: Topophilia, A Study Of Environmental Perception, Attitudes And Values. Prentice-Hall Inc., New Jersey 1974
- Velký sociologický slovník. Karolinum, Praha 1996
- Votrubec, C.: Lidská sídla. Jejich typy a rozmístění ve světě. Academia, Praha 1980
- Zibrin, P.: Vnimanie urbanistického prostoru. Alfa, Bratislava 1988

Články v časopisech a sbornících:

- Beneš, M.: Hlavní výsledky empirického průzkumu působení vzhledu architektonického díla na člověka. In: Architektura ČSR, 1986, č. 6, s. 283-287
- Bitušiková, A.: Čo je město? Město v představách jeho obyvatelov. In: Český lid, r. 90, 2003, č. 3, s. 217-224
- Černoušek, M.: Kouzlo mentálních map. In: Psychologie dnes, 2002, č.11, s. 18-19

- Drbohlav, D.: Mentální mapa ČSFR, definice, aplikace, podmíněnost. In: Sborník Československé geografické společnosti, r. 1991, č. 3, svazek 96, s. 163- 176.
- Drbohlav, D.: Podněty behaviorální geografie ve struktuře geografického výzkumu. In: Sborník Československé geografické společnosti, r.1990, č. 4, svazek 95, s. 298-307
- Francescato, D. – Mebane, W.: How Citizens View Two Great Cities: Milan and Rome. In: Downs, R. M. – Stea, D.: Image and environment. Aldine Publishing Company, Chicago 1973, s. 131-147
- Hoffman, L. – Musil, J.: Culture Meets Commerce Tourism in Postcommunist Prague. In: Judd, D.R. – Fainstein, S.S.: The Tourist City. Yale University Press, London, 1999, s. 179-197
- Hrdlička, M.: Preference sídelních prostorů Čech. In: Demografie, r. 25, 1983, č.1, s. 48-58
- Hynek, A., Hynková, J.: Prostorová percepce životního prostředí města Boskovic a okolí ve výchově k péči o životní prostředí. In: Sborník československé geografické společnosti, r. 84, 1979, č. 4, s. 287-289
- Kolman, L.: Normativní teorie města Kevina Lynche. In: Architektúra a urbanizmus, č. 3, 1990, s. 141-156
- Kratochvíl, P.: Christian Norberg-Schulz – teoretik a historik architektury, Umění 34, 1986, s. 349 – 355
- Kratochvíl, P.: Rozhovor s Christianem Norbergem-Schulzem (spoluautor P. Halík), Architekt, 1990, č. 16, s. 100
- Musil, J.: Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950-2000. In: Sociologický časopis, r. 39, 2003,č. 2, s. 137- 168
- Pašiak, J.: K sociológii mestského centra. In: Architektúra a urbanizmus, č. 2, 1983, s. 80-92
- Polišenská, V. A.: Mentální mapy: definice, výzkum a otázka prostorového rozhodování. In: Československá psychologie, r. L, 2006, č.1, s. 64-70
- Radváni, P.: Město a jeho obraz. In: Geografický časopis, r. 35, 1983, č. 4, s. 395-405
- Rajčanová, M., Šmíd, R.: A co děti, mají se kde bát? In: Biograf, č. 28, 2002, s. 59-80
- Sedláková, M.: Funkce paměťových obsahů v procesu vnímání a hodnocení architektonického díla. In: Architektura ČSR, 1981, č. 9, s. 431-434
- Sedláková, M.: Psychický obraz architektonického díla. In: Architektura ČSR, 1984, č. 1, s. 43-46
- Sedláková, M.: Využití techniky sémantického diferenciálu. In: Architektura ČSR, 1986, č. 8, s. 379-382
- Sedláková, M.: Základní přístupy k psychologickým problémům architektury. In: Výstavba

- a architektura, 1979, s. 3-18
- Schmeidler, K.: Aktivní úloha člověka v prostředí. In: S'97, 1997, č. 42., s. 12+21
- Schmeidler, K.: Architekt není sám. In: Stavitel, r. 1997, č. 3, s. 50
- Siwek, T.: Území Československa očima studentů geografie. In: Sborník Československé geografické společnosti, r.1988, č. 1, svazek 93, s. 31-37
- Sýkora, L. – Hrychová, H.: Percepce a hodnocení proměn v prostorové struktuře města. In: Urbanismus a územní rozvoj 1/2002.
- Ševčík, J., Bendová, I., Benda, J.: Město Most v obraze svých obyvatelů. Metoda výzkumu obrazu města a její využití. In: Acta polytechnica. Práce ČVUT v Praze. Řada 1, fakulta stavební, 1978, č. 16, s. 5-28 (b)
- Ševčík, J., Bendová, I., Benda, J.: Obraz města Mostu. In: Architektúra a urbanizmus, č. 3, 1978, s. 165-178 (a)
- Vybíral, Z.: Chyby v našich vnitřních mapách. In: Psychologie dnes, 1999, č. 10, s. 18-19

Další materiály a zdroje:

- Brůhová, B.: Liberec – včera, dnes a zítra. Propojení subjektivního a objektivního vnímání města s použitím mentálních map. Diplomová práce, VŠE v Praze, Fakulta národohospodářská, 2005
- Červenka, J.: Starý most. www stránky vzniklé podle bakalářské práce autora obhájené na Vysoké škole báňské - Technické univerzitě Ostrava 2001, <http://starymost.web2001.cz/>, staženo, 5.3.2007
- Kotál, P: Analýza mentálních map Prahy. Bakalářská práce, PřF UK Praha 1997
- Koušková I.: Proměny obrazu Prahy jako literárního toposu a jeho ztvárnění ve vybraných dílech české literatury. Diplomová práce, FF UK Praha 2005
- Město Most, oficiální stránky města, <http://www.mumost.cz/mesto/index.htm>, staženo 5.3.2007
- Sýkora, L.: Texty k přednáškám předmětu Sociologie města, 1998, PřF UK, ke stažení na http://www.natur.cuni.cz/~sykora/kurzy/gm_text.htm, staženo 10.3.2007
- TGM – Výbor z díla. Pokus o konkrétní logiku (Třídění a soustava věd), 1897, Masarykův ústav AV ČR, <http://www.mua.cas.cz/msu/fulltext/logika01.html>, staženo 5.3.2007
- Foret, M. – Floretová, V.: Komunikující město, <http://www.komunikujici-mesto.cz>, staženo 2.4.2007

SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ

Obr. 2.1: Znázornění pěti hlavních prvků mentálních map podle K. Lynche

Tab. 4.1: Struktura vzorku podle socioekonomických charakteristik

Tab. 4.2: Prvky středu Prahy, které zakreslili do mentální mapy alespoň 4 respondenti

Obr. 4.3: Souhrnná mentální mapa. Základní prvky centra Prahy, jak je vidí Pražané

Obr. 4.4: Místa ve středu Prahy, ke kterým mají Pražané vřelý vztah

Obr. 4.5: Místa ve středu Prahy, která jsou Pražany pocíťována jako nepříjemná

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Soubor otázek používaných při interview

Příloha 2: Příklady mentálních map Prahy

PŘÍLOHY

Příloha 1: Soubor otázek používaných při interview

1. Když si řeknete *Mé město*, které město se Vám s tím spojí?
2. Lze říci, co je pro vás na tomto městě nejdůležitější? Když byste měl/a o městě popřemýšlet, co je pro Vás v něm nejdůležitější? Co je základem Vaší identifikace s tímto městem? Vyberte prosím 1. až 3. místo podle následující nabídky:
geografické a krajinné fenomény; vzpomínky, pocity, představy; lidé – rodina, přátelé; životní úroveň a životní styl Pražanů; historie a kultura architektonické památky – objekty; ulice, náměstí; vaše zaměstnání
3. Můžete prosím stručně shrnout, kde jste od dětství žila? Kde jste prožila dětství? Kde dnes bydlíte?
4. Vzpomínáte se na některé místo, které symbolizuje Vaše dětství?

Další otázky se budou vztahovat k Praze.

5. *Nejprve jedna asociační otázka.* Zkuste zavřít oči a popřemýšlejte o Praze. Co si představujete?

Následující otázky se budou týkat pouze centra města.

6. Nyní Vás poprosím o jeden grafický úkol. Tady je list papíru a načrtněte prosím jednoduchou skicu centra Prahy. Neměly by v ní chybět žádné pro Vás podstatné rysy města. Zakreslete do ní také místa, která jsou pro Vás z různých důvodů důležitá. Má tak vzniknou obrázek centra Prahy, tak jak ji vidíte svými očima. Místa prosím pojmenujte. Můžete používat i kresby nebo symboly.
7. Který dopravní prostředek nejčastěji využíváte při cestě do centra města?
8. Teď zkuste prosím odhadnout, kolikrát jste za posledních čtrnáct dnů cestoval/a do centra města. Z jakých důvodů jste do města cestoval/a?
- 9a. Chodíte se někdy do Prahy projít? Máte nějaké opěrné body, které při procházce Prahou pravidelně navštěvujete? Může jít o místa, kde se Vám líbí – konkrétní ulice nebo zákoutí, nebo také o kavárny, obchody aj. Jmenujte je.
- 9b. Vybavují se Vám centru města nějaká místa, kde se cítíte nepříjemně? Když se tak rozhodujete, kudy městem půjdete, pocítíte nějaké překážky, které raději obcházíte? *Jmenujte je prosím.*
Dovedete říci, proč se vám na těchto místech nelíbí?
10. Bojíte se v centru Prahy někde? Kde? Proč?
11. Když se vrátíte z dovolené, těšíte se do Prahy? Na co se konkrétně těšíte?
Lze říci, že se těšíte také na fyzickou podobu města? Na která místa konkrétně?
Těšíte se třeba až se půjdete do města projít? Nebo spíše na přátele a život v Praze?

12. Která místa v centru Prahy byste rád/a ukázal/a Vašemu kamarádovi, který je poprvé v Praze?
13. Kde si v centru nejčastěji dáváte sraz s přáteli? *Uved' konkrétní místa.*
14. V souvislosti s Prahou se někdy mluví o jejím genu loci. Tvoří ho místa, která přitahují svou atmosférou. Napadají Vás některá místa, která máte s geniem loci silně asociované? *Jmenujte je prosím.*
15. Charakter Prahy může být dokreslen vedle fyzických prvků také přítomností určitých lidí, s kterými se osobně neznáme, které se však opakovaně objevují na tých místech. Znáte je od vidění. Tito lidé jakoby patří k místům, kde je potkáváte. Napadá tě někdo takový?
16. Chodíte rád na Karlův most? Co se Vám tam líbí a nelíbí?
17. Jak si představujete Prahu (její centrum) za 20 let?
18. Napadá Vás nějaký zásadní problém, který by mělo město v tuto chvíli řešit? Napadá Vás, jakou cestou by se dal tento problém řešit?

Rozhovor byl doplněn dotazníkem se sociodemografickými charakteristikami: pohlaví, věk, vzdělání (stupeň a druh), náboženské vyznání, zaměstnání.

Příloha 2: Příklady mentálních map Prahy